

Rynek pracy na obszarach wiejskich w Polsce

Agnieszka Wrzochalska

Barbara Chmielewska

Bożena Karwat-Woźniak

Łukasz Chmielewski

Rynek pracy na obszarach wiejskich w Polsce

autorzy

dr hab. Agnieszka Wrzochalska, prof. IERiGŻ-PIB

dr hab. Barbara Chmielewska, prof. IERiGŻ-PIB

dr inż. Bożena Karwat-Woźniak

mgr Łukasz Chmielewski

mgr inż. Bogdan Buks

Krzysztof Kossakowski

mgr Weronika Czerwińska

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
1.1. Cel i zakres tematyczny oraz czasowy ekspertyzy	4
1.2. Definicje i statystyki analizowanych wskaźników	7
2. METODOLOGIA	15
2.1. Źródła danych	15
2.2. Opis metod badawczych wykorzystanych w analizie	15
3. CHARAKTERYSTYKA OBSZARÓW WIEJSKICH	17
3.1. Charakterystyka demograficzna (liczba ludności, struktura demograficzna: według wieku i płci; poziom wykształcenia i kwalifikacje zawodowe	17
3.1.1. Liczba ludności, ruch naturalny, migracje	17
3.1.2. Wybrane wskaźniki demograficzne	22
3.1.3. Ludność na wsi według ekonomicznych grup wiekowych	27
3.1.4. Poziom wykształcenia i kwalifikacje zawodowe	29
3.2. Znaczenie zmian w infrastrukturze technicznej i społecznej, polityka publiczna	34
3.3. Charakterystyka infrastruktury technicznej i społecznej (dostępność usług)	37
3.3.1. Drogi dojazdowe	37
3.3.2. Sieć rozdzielcza	37
3.3.3. Dostęp do Internetu	38
3.3.4. Dostęp do placówek edukacyjnych	42
3.3.5. Dostęp do placówek ochrony zdrowia	50
4. ANALIZA RYNKU PRACY NA OBSZARACH WIEJSKICH	56
4.1. Aktywność zawodowa ludności wiejskiej: stopa bezrobocia, charakterystyka zatrudnienia (aktywność, bierność)	56
4.1.1. Aktywność zawodowa	58
4.1.2. Bezrobocie rejestrowane w Polsce	62
4.1.3. Bezrobocie ukryte w rolnictwie	66
4.1.4. Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej według związku z gospodarstwem rolnym	70
4.2. Struktura zatrudnienia w branżach i sektorach, dezagraryzacja zatrudnienia	72
4.2.1. Dezagraryzacja zatrudnienia	72
4.2.2. Branże i sektory	74
4.2.3. Zróżnicowanie przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto według sekcji	77
4.3. Czynniki wpływające na rynek pracy na obszarach wiejskich	80
4.4. Podstawowe źródła utrzymania mieszkańców wsi, poziom sytuacji dochodowej, relacje między zatrudnieniem w rolnictwie i poza rolnictwem	83
4.4.1. Źródła dochodów ludności wiejskiej według wyników badań budżetów gospodarstw domowych	83
4.4.2. Źródła dochodów ludności wiejskiej	88

4.5. Wspieranie przedsiębiorczości i innowacji; rozwój gospodarczej działalności pozarolniczej	93
4.5.1. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich	93
4.5.2. Agroturystyka, przykład przedsiębiorczości na obszarach wiejskich	95
4.5.3. Wspieranie innowacji na obszarach wiejskich	99
5. SZANSE I WYZWANIA – ANALIZA SWOT: MOCNE I SŁABE STRONY WIEJSKIEGO RYNKU PRACY	100
5.1. Potencjał rozwoju gospodarczego	100
5.2. Mobilność mieszkańców, sezonowość zatrudnienia	102
5.2.1. Mobilność ludności	102
5.2.2. Sezonowość zatrudnienia w Polsce	105
5.3. Bariery w zatrudnieniu i dostępie do usług publicznych (poziom rozwoju infrastruktury społecznej i technicznej)	109
5.4. Analiza SWOT wiejskiego rynku pracy	111
6. WNIOSKI I REKOMENDACJE	113
6.1. Kluczowe spostrzeżenia	113
6.2. Priorytety działań	116
6.3. Syntetyczne rekomendacje	121
BIBLIOGRAFIA	125
ANEKS	131

1. WSTĘP

1.1. Cel i zakres tematyczny oraz czasowy ekspertyzy

Aktywność ekonomiczna jest ściśle powiązana z możliwością funkcjonowania poszczególnych osób. Zwyczajowo zatrudnienie mieszkańców wsi jest postrzegane z ich pracą w rolnictwie. Jednak dzisiaj nie można już utożsamiać aktywności zawodowej ludności wiejskiej wyłącznie z działalnością rolniczą. Te rozbieżności narastają wraz z rozwojem gospodarczym, gdyż zmieniają się funkcje gospodarcze wsi. Zmniejsza się przede wszystkim znaczenie sektora rolnego jako miejsca zatrudnienia i źródła dochodów ludności¹. W konsekwencji powinny rozwijać się pozarolnicze miejsca pracy, aby wieś zachowała swoją żywotność demograficzną i społeczno-ekonomiczną. Ta sytuacja jest efektem, a równocześnie przejawem procesów rozwojowych na terenach wiejskich², których gospodarka staje się coraz bardziej wielofunkcyjna³.

Aktualnie poziom aktywności zawodowej ludności wiejskiej jest kształtowany przez różnorodne i powiązane ze sobą czynniki, głównie o charakterze makroekonomicznym (również o charakterze międzynarodowym). Wśród przyczyn warunkujących aktywność zawodową należy wymienić: poziom i tempo rozwoju gospodarczego, wielkość przyrostu, bądź spadku zasobów pracy i jej strukturę demograficzną, poziom wykształcenia ludności, politykę gospodarczą, itp. Te przyczyny określają zarówno zapotrzebowanie na pracę, jak i jej podaż. Na te elementy nakłada się terytorialny aspekt rynków pracy dostępnych dla ludności wiejskiej, który różnicuje znacząco ich możliwości pracy⁴. Istotne są głównie czynniki charakteryzujące sytuację ogólnogospodarczą na poziomie lokalnym, m.in. poziom rozwoju infrastruktury technicznej (zwłaszcza komunikacyjnej), pomoc ze strony władz i innych instytucji oraz możliwości edukacyjne.

¹ Woś, A. (2002). Przestrzeń ekonomiczna rolnictwa, IERiGŻ, Warszawa.

² Adamowicz, M. (1994). Strukturalne zmiany obszarów wiejskich krajów Wspólnoty Europejskiej. Człowiek i Środowisko, T. 18, nr 1, Warszawa, GPIK PAN.

³ Zajac, D. (2014). Znaczenie pozarolniczej działalności gospodarczej rolników w procesie rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Prace naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Monografie i Opracowanie, 17, Rzeszów.

⁴ Dudek, M. (2019). Zmiany aktywności zawodowej ludności wiejskiej w Polsce w latach 2010-2016. Studia Regionalne i Lokalne, 1(75), 81-98. <https://doi.org/10.7366/15094995117505>

Aktywność zawodową, zwłaszcza mieszkańców wsi, określają również czynniki ujawniające się na poziomie gospodarstwa domowego, takie jak cechy społeczno-demograficzne członków rodziny, ich osobowość, innowacyjność, przedsiębiorczość, a także uwarunkowania kulturowe. W przypadku ludności rolniczej ważne są również cechy ekonomiczne użytkowanego gospodarstwa rolnego. Wszystkie one determinują podaż siły roboczej i możliwości podjęcia pracy.

Gospodarka rynkowa umożliwia stosowanie narzędzi kształtujących rozwojowe struktury gospodarcze na obszarach wiejskich, a akcesja do Unii Europejskiej (UE) te możliwości wzmocniła. Racjonalne gospodarowanie wiejskimi zasobami pracy stanowi podstawowy czynnik określający obecne i przyszłe możliwości rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa. W rezultacie poprawy sytuacji materialnej, warunków pracy i życia ludności wiejskiej. Rozsądne zarządzanie wiejskimi zasobami pracy warunkuje również poziom opłacalności produkcji rolniczej i konkurencyjności sektora rolnego⁵.

W polskim rolnictwie pracuje zbyt duża liczba osób, co spowalnia nie tylko rozwój tego sektora, ale również całej polskiej gospodarki⁶. Jednocześnie niekorzystne procesy demograficzne jakie zaznaczają się wśród ludności rolniczej, zwłaszcza kierowników gospodarstw, będą skutkowały wzrostem liczby gospodarstw bez następców. Ziemia z tych gospodarstw będzie przejmowana przez silne ekonomicznie podmioty lub będzie leżała odłogiem. W konsekwencji będą nasilały się lokalne procesy depopulacyjne i zagrożony będzie wielofunkcyjny i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. To zjawisko może mieć negatywne skutki dla wiejskiego rynku pracy. Optymalizacja wykorzystania zasobów pracy z gospodarstw rolnych wiąże się z dywersyfikacją aktywności ludności związanej z rolnictwem. W tej sytuacji zasadniczym warunkiem dalszych pożądanych zmian strukturalnych w rolnictwie i na obszarach wiejskich jest redukcja liczby pracujących w rolnictwie oraz wspieranie procesu wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Jednym z podstawowych wyznaczników tego procesu są zmiany na lokalnym rynku pracy w kierunku tworzenia popytu na pracę ludności wiejskiej poza rolnictwem. Nie mniej ważne jest także stworzenie warunków do aktywizacji zawodowej biernych zawodowo mieszkańców wsi. Poziom niewykorzystanych zasobów pracy, tj. bierności zawodowej

⁵ Baer-Nawrocka, A. i Poczta, W. (2018). Baer-Nawrocka, A., Poczta, W.: Rolnictwo polskie – przemiany i zróżnicowanie regionalne. [w:] J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), Polska wieś 2018. Raport o stanie wsi. Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar, <https://doi.org/10.7366/9788373839533>

⁶ Woś A. (2004). W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa, Warszawa, IERiGŻ.

i bezrobocia, stanowi podstawowy znak nierównowagi na lokalnym rynku pracy, kształtowanej przez różnice w podaży pracy i popycie na nią⁷.

Prawidłowo funkcjonujący rynek pracy powinien być „otwartym” na nowe wyzwania. Takimi wyzwaniami są niewątpliwie automatyzacja i nowe technologie cyfrowe wymuszające bardziej specjalistyczne umiejętności u pracowników; wzrost konkurencji na globalnym rynku pracy (globalizacja); zmiany demograficzne, co stawia przed rynkiem pracy wyzwania związane z niedoborem pracowników oraz elastyczność, rozumiana jako stale rosnące zapotrzebowanie na elastyczne formy zatrudnienia. Wobec powyższych wyzwań, aby rynek pracy mógł prawidłowo funkcjonować, kluczowe są ciągłe kształcenie pracowników, rozwój kompetencji cyfrowych i miękkich (np. adaptacja, komunikacja), elastyczne modele zatrudnienia (praca zdalna/hybrydowa) oraz dostosowanie strategii zarządzania zasobami ludzkimi do zmieniających się technologii i oczekiwań pracowników, a także stałe monitorowanie globalnych trendów i adaptacja do nieprzewidywalnej kondycji gospodarczej.

Celem ekspertyzy jest całościowa analiza sytuacji ludności wiejskiej na rynku pracy, czyli ich aktywności zawodowej, w tym poziomu zatrudnienia i bezrobocia oraz skali bierności zawodowej oraz znaczenia pozarolniczych miejsc pracy w zagospodarowaniu wiejskich zasobów pracy.

Analizy obejmują głównie lata 2019-2024, przy czym odniesienia do lat wcześniejszych stanowią dodatkową informację. Rok 2019 wybrano jako rok bazowy, ponieważ dane odzwierciedlają sytuację, na którą nie wpłynął jeszcze wybuch pandemii COVID-19.

⁷ International Encyclopedia of Social Policy (2006), (red.) T. Fitzpatrick, H. Kwon, N. Manning, J. Midgley, G., Pascall, Routledge.

1.2. Definicje i statystyki analizowanych wskaźników⁸

Zgodnie z metodologią GUS, **kryterium wyodrębnianie obszarów wiejskich i miejskich** stanowi podział administracyjny kraju (TERYT). Kryterium podziału na ludność wiejską i miejską jest ich miejsce zamieszkania, a nie siedziba ich miejsca pracy.

Przyrost naturalny; różnica między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów.

Zgodnie z kryteriami ONZ, **populację uważa się za starą**, gdy odsetek osób w wieku 65 lat i więcej przekracza 7%. Odsetek powyżej 10% wskazuje na **zaawansowaną starość** (wg. GUS).

Współczynnik potencjalnego wsparcia (WPW) to wskaźnik demograficzny, który mierzy liczbę osób w wieku 15–64 lata na 100 osób w wieku 65 lat i więcej, obrazując obciążenie osób starszych przez ludzi, którzy mogą pracować i generować dochód. Niższa wartość WPW oznacza mniejsze obciążenie dla osób pracujących, podczas gdy wysoka wartość wskaźnika świadczy o większym relatywnym obciążeniu osób starszych, co może wskazywać na wyzwania dla systemów emerytalnych i wsparcia społecznego.

Współczynnik opieki nad rodzicami reprezentuje liczbę osób w wieku 85 lat i więcej na 100 osób w wieku 50–64 lata (wg. GUS).

Mediana wieku (wiek środkowy) ludności jest parametrem wyznaczającym granicę wieku, którą połowa ludności już przekroczyła, a druga połowa jeszcze nie osiągnęła.

Współczynnik zgonów niemowląt jest liczony w odniesieniu do urodzeń żywych w tym samym okresie.

Struktura ludności według wieku obrazuje odsetek ludności w wybranych grupach wieku.

Wskaźnik dynamiki demograficznej to stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów w danym okresie, wyrażony w procentach lub promilach, który określa ogólne tempo reprodukcji populacji i jej przyszły stan. Jeśli wskaźnik jest wyższy od 100% (lub

⁸ Opracowano na podstawie GUS: *Rocznik Demograficzny 2024*, Warszawa GUS 2024, *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2024*. Warszawa GUS 2024, GUS. (2014 a). Prognoza ludności na lata 2014-2050. Studia i analizy statystyczne. Warszawa, GUS. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html> i innych publikacji.

1000‰), oznacza to przyrost naturalny i rozszerzoną reprodukcję, a jeśli jest niższy, świadczy o ubytku naturalnym i zawężonej reprodukcji.

Przeciętne dalsze trwanie życia wyraża średnią liczbę lat, jaką statystycznie ma jeszcze do przeżycia osoba w danym wieku, przy założeniu utrzymania się obecnych warunków umieralności (tzn. okresu, dla którego opracowano tablice trwania życia).

Przyrost naturalny ludności w danym okresie (np. roku) jest to różnica między liczbą urodzeń żywych i liczbą zgonów w tym okresie.

Przyrost rzeczywisty to całkowita zmiana liczby ludności na danym obszarze, będąca sumą przyrostu naturalnego (różnica między urodzeniami a zgonami) i salda migracji (różnica między napływem a odpływem ludności). Jest to najbardziej kompletna miara zmian demograficznych, ponieważ uwzględnia zarówno narodziny i zgony, jak i przemieszczanie się ludzi, dając pełny obraz czy liczba mieszkańców wzrosła, czy spadła. Dodatni przyrost rzeczywisty: oznacza, że liczba ludności na danym obszarze się zwiększyła. Ujemny przyrost rzeczywisty: (nazywany ubytkiem rzeczywistym) oznacza, że liczba ludności na danym obszarze się zmniejszyła

Urodzenie żywe jest to całkowite wydalenie lub wydobywanie z ustroju matki noworodka, niezależnie od czasu trwania ciąży, który po takim wydaleniu lub wydobywaniu oddycha bądź wykazuje jakiejkolwiek inne oznaki życia, jak: czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli (mięśni szkieletowych), bez względu na to, czy sznur pępowiny został przecięty lub łożysko zostało oddzielone; każdy taki noworodek jest uważany za żywo urodzonego.

Zgonem jest trwałe, czyli nieodwracalne ustanie czynności narządów niezbędnych dla życia, konsekwencją czego jest ustanie czynności całego ustroju.

Współczynnik dzietności kobiet oznacza przeciętną liczbę dzieci, które urodziłaby kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15–49 lat), przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłaby z intensywnością obserwowaną wśród kobiet w badanym roku.

Współczynnik reprodukcji brutto wyraża liczbę żywo urodzonych dziewczynek przypadających na jedną kobietę będącą w wieku rozrodczym.

Współczynnik reprodukcji netto przedstawia liczbę córek przypadających na kobietę (przy analogicznych założeniach), z wyeliminowaniem córek, które – jak wynika z aktualnych tablic trwania życia – nie dożyją do wieku swoich matek. Współczynnik ten wyraża stopień zastępowania pokoleń matek przez córki.

Przez **migracje wewnętrzne** rozumie się zmiany miejsca stałego (lub czasowego) pobytu, polegające na przekroczeniu granicy administracyjnej gminy, w celu osiedlenia się na stałe (lub na pobyt czasowy) oraz przemeldowanie z pobytu czasowego na pobyt stały w danej miejscowości, jeżeli poprzednie miejsce pobytu stałego znajdowało się w innej gminie. W przypadku gminy miejsko-wiejskiej migracją jest również zmiana miejsca zamieszkania między terenami miejskimi i wiejskimi gminy.

Migracje zagraniczne to przemieszczenia ludności związane ze zmianą kraju zamieszkania.

Imigracja to przybycie do kraju osoby będącej uprzednio rezydentem innego kraju z zamiarem przebywania przez okres co najmniej 12 miesięcy.

Emigracja to opuszczenie kraju przez jego rezydenta z zamiarem przebywania za granicą przez okres co najmniej 12 miesięcy.

Organ prowadzący przedszkola: jest to podmiot odpowiedzialny za finansowanie, tworzenie sieci przedszkoli i ustalanie zasad ich działania. Organami prowadzącymi przedszkola w Polsce mogą być jednostki samorządu terytorialnego (w przypadku przedszkoli publicznych) oraz osoby fizyczne lub prawne, takie jak fundacje, stowarzyszenia, spółki czy inne organizacje (w przypadku przedszkoli niepublicznych). W przypadku przedszkoli publicznych organem prowadzącym jest zazwyczaj gmina. Większością (68,0%) placówek wychowania przedszkolnego w Polsce zarządzają publiczne organy prowadzące.

Kształcenie ustawiczne; definicja pojęcia mówi, że jest to każda forma uczenia się, podejmowana w jakimkolwiek momencie życia w celu wzbogacenia wiedzy, podniesienia kompetencji lub kwalifikacji zawodowych, obywatelskich lub społecznych. Proces uczenia się w Polsce odbywa się poprzez edukację formalną (w systemach oświaty i szkolnictwa wyższego), edukację pozaformalną (zorganizowane, zinstytucjonalizowane kształcenie poza systemem edukacji) oraz nieformalnie, to znaczy poza zorganizowanym kształceniem (szkoleniem).

Wiejski rynek pracy – obejmuje wszystkie miejsca pracy mieszkańców obszarów wiejskich bez względu na ich terytorialną lokalizację. Tym samym w rzeczywistości jest to rynek pracy dostępny dla ludności wiejskiej, który w opracowaniu jest określany terminem – wiejski rynek pracy.

Dodatkowo ludność wiejska (w części dotyczącej bezpośrednio analizy **wiejskiego rynku pracy**), została podzielona na dwie zbiorowości:

- **ludność związaną z gospodarstwem rolnym** (ludność rolnicza), tj. osoby będące członkami gospodarstwa domowego z użytkownikiem gospodarstwa rolnego,
- **ludność bezrolną**, czyli. osoby będące członkami gospodarstwa domowego, w którym żadna osoba nie jest użytkownikiem gospodarstwa rolnego.

Zgodnie z międzynarodowymi kryteriami stosowanymi w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), badaniem obejmuje się osoby w wieku 15–89 lat⁹. Jednocześnie z metodyką tego badania:

- **do pracujących**, zalicza się wszystkie osoby ww. wymienionym wieku, które w okresie badanego tygodnia wykonywały przez co najmniej 1 godzinę pracy przynoszącą dochód lub zarobek, bądź miały pracę ale jej nie wykonywały z powodu choroby, urlopów,
- **bezrobotni** to osoby w wieku 15–74 lata, które w badanych tygodniu nie posiadały pracy, ale aktywnie jej poszukiwały i były gotowe ją podjąć,
- **aktywni zawodowo** – to osoby pracujące i bezrobotne,
- **bierni zawodowo** to wszystkie osoby w wieku 15–89 lat nie sklasyfikowane jako pracujące lub bezrobotne.

W opracowaniu wykorzystano takie **miary opisu rynku pracy**, jak:

Współczynnik aktywności zawodowej obliczany jako procentowy udział aktywnych zawodowo, tj. pracujących i bezrobotnych (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15–89 lat (ogółem lub danej grupy),

Wskaźnik zatrudnienia – miara wykorzystania zasobów pracy – obliczany jako procentowy udział pracujących (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15–89 lat¹⁰ (ogółem lub danej grupy),

⁹ W badaniach GUS to kryterium wprowadzono w 2021 roku, wcześniej nie było górnej granicy wieku. Zeszyt metodologiczny badania aktywności ekonomicznej ludności – www.stat.gov.pl

¹⁰ Zeszyt metodologiczny badania aktywności ekonomicznej ludności – www.stat.gov.pl

Stopa bezrobocia – obrazująca stopień niewykorzystanych zasobów – obliczana jako procentowy udział bezrobotnych w wieku 15–74 lata (ogółem lub danej grupy) w liczbie aktywnych zawodowo (ogółem lub danej grupy),

Status zatrudnienia obejmuje poniższe grupy ludności:

- **pracujący najemnie**, czyli świadczący pracę na podstawie umowy o pracę, umowy zlecenie lub o dzieło,
- **pracujący własny rachunek**, tj. „samozatrudnieni”,
- **pomagający członkowie rodzin**, tj. bezpłatnie pracujący w działalności gospodarczej,
- **pracodawcy**, czyli pracujący na własnych rachunek zatrudniający pracowników najemnych.

Sekcja (dział, branża) zatrudnienia:

- **w rolnictwie**, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie, tj. rolnictwie ogółem/sektorze rolnym (w tym indywidualne gospodarstwa rolne tj. rolnictwie indywidualnym),
- **i poza** (w tym przetwórstwo przemysłowe, budownictwo, transport i gospodarka magazynowa, handel i naprawa samochodów, edukacja, opieka zdrowotna i pomoc społeczna, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja, zwanego również działem nierolniczym).

Ekonomiczne grupy wieku – obejmują one osoby w wieku:

- **przedprodukcyjnym** – mężczyźni i kobiety w wieku 15–17 lat,
- **produkcyjnym** – grupa ludności w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek 18–64 lata, dla kobiet – 18–59 lat. Wśród ludności w wieku produkcyjnym wyróżnia się ludność w wieku:
 - *mobilnym* (18–44 lata dla mężczyzn i kobiet),
 - *niemobilnym* (45–64 lata mężczyźni i 45–59 lat kobiety),
- **poprodukcyjnym** – mężczyźni w wieku 65 lat i więcej oraz kobiety w wieku 60 lat i więcej.

W porównaniach międzynarodowych (Eurostat) danych BAEL według wieku, wprowadzono dodatkowy przedział wieku produkcyjnego (15–64 lata).

Podaż pracy – osoby aktywne zawodowo, które oferują swoje kwalifikacje, umiejętności, wiedzę i doświadczenie w zamian za wynagrodzenie.

Popyt na pracę – zapotrzebowanie pracodawców na określone umiejętności i kwalifikacje do obsadzenia stanowisk pracy.

Warunki zatrudnienia – **wysokość wynagrodzenia**, zakres obowiązków, czas pracy, a także forma zatrudnienia (np. umowa o pracę, zlecenie czy samozatrudnienie).

Zgodnie z metodologią BAEL, do osób **długotrwale bezrobotnych** zalicza się osoby poszukujące pracy przez okres dłuższy niż 12 miesięcy. W odniesieniu do bezrobocia rejestrowanego, według ustawy o rynku pracy i służbach zatrudnienia (Art.2. ust. 4), oznacza to bezrobotnego zarejestrowanego łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich dwóch lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu.

Źródła dochodów (kluczowe) – **dochody z pracy**: wynagrodzenia, dochody z działalności gospodarczej lub rolniczej; **świadczenia społeczne**: zasiłki (np. dla bezrobotnych, macierzyńskie), emerytury i renty; **dochody z kapitału**: odsetki od lokat, dywidendy, przychody z wynajmu, odsprzedaż akcji; **inne dochody**: darowizny, spadki, odszkodowania, wygrane w grach losowych.

Źródła dochodów w badaniach budżetów gospodarstw domowych, na ogół wyróżnia się cztery podstawowe: pracę najemną, pracę na własny rachunek poza gospodarstwem indywidualnym, działalność rolniczą oraz świadczenia społeczne.

Dochód z pracy najemnej obejmuje wszystkie dochody uzyskiwane z tytułu pracy najemnej, w tym: wynagrodzenie za pracę; zasiłki chorobowe (pobrane w czasie trwania stosunku pracy), wyrównawcze, opiekuńcze; dochody w formie niepieniężnej (opłacone przez pracodawcę), np.: wartość usług związanych z korzystaniem z mieszkania służbowego, z samochodu służbowego do celów prywatnych, dopłaty do biletów na środki transportu publicznego; kwoty uzyskane z Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych; odprawy wypłacone osobom przechodzącym na emeryturę lub zwolnionym. Dochód z pracy najemnej obejmuje dochody uzyskane we wszystkich miejscach pracy danego członka gospodarstwa domowego, niezależnie od długości trwania okresu pracy i rodzaju umowy.

Dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie jest obliczany jako różnica między wartością sprzedaży produkcji rolnej (wraz ze spożyciem naturalnym) i dopłatami związanymi z użytkowaniem gospodarstwa rolnego a bieżącymi nakładami poniesionymi na produkcję rolną i podatkami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego.

Dochód rozporządzalny gospodarstw domowych¹¹ – suma bieżących dochodów gospodarstw domowych z poszczególnych źródeł, pomniejszona o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika, o podatki od dochodów z własności, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawicieli wolnych zawodów i osób użytkujących gospodarstwo indywidualne w rolnictwie oraz o składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne. (W skład dochodu rozporządzalnego wchodzi **dochody pieniężne i niepieniężne**, w tym **spożycie naturalne** (towary lub usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z gospodarstwa indywidualnego, bądź z prowadzonej działalności gospodarczej na własny rachunek – rolniczej i pozarolniczej) oraz **towary i usługi otrzymane bezpłatnie**. Dochód rozporządzalny jest przeznaczony na wydatki oraz przyrost oszczędności).

Taryfikator wynagrodzeń¹², znany również jako siatka płac (wynagrodzeń), zwana także siatką taryfową to przyjęta w firmie struktura wynagrodzeń finansowych oparta na założeniach polityki płac. Określa ona liczbę kategorii oraz ich punktowe odpowiedniki, wyznaczone na podstawie wyników wartościowania, które pozwalają odpowiednio zakwalifikować dane stanowisko organizacyjne do przewidzianych kategorii. Prawidłowo skonstruowana siatka wynagrodzeń powinna być wewnętrznie spójna, powinna uwzględniać różnice wagi poszczególnych stanowisk i hierarchię wewnętrzną w danej organizacji. Jest to pojęcie ściśle związane z **tabelą płac**, która opisuje kształtowanie się stawek osobistego zaszeregowania w poszczególnych kategoriach przewidzianych siatką taryfową. Taryfikator wynagrodzeń, uwzględnia strukturę stanowisk pracy w firmie, przypisując im odpowiednie kategorie zaszeregowania oraz widełki płacowe. System ten porządkuje hierarchię organizacji, określając wynagrodzenie zasadnicze dla

¹¹Według GUS, metodologia badania budżetów gospodarstw domowych; <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/63,pojecie.html>

¹² Encyklopedia Zarządzania (pobrane 8.10. 2025) https://mfiles.pl/pl/index.php/Taryfikator_p%C5%82ac_oraz_wynagrodzenia.pl.

poszczególnych stanowisk, uwzględnia również zmienne składniki (premie, dodatki) oraz wpływa na kształtowanie oferty finansowej dla kandydatów.

Agroturystyka; to usługi turystyczne prowadzone w gospodarstwie rolnym, co odróżnia ją od szerzej pojętej turystyki wiejskiej. Intensywny rozwój agroturystyki rozpoczął się już na początku lat 90-tych XX wieku.

Gospodarstwo opiekuńcze to forma gospodarowania, polegająca na łączeniu działalności rolniczej z opieką nad osobami potrzebującymi wsparcia. Rolnicy mogą zapewnić takim osobom usługi opiekuńcze, integracyjne czy rehabilitacyjne w swoim gospodarstwie, jeżeli zdecydują się takie założyć i prowadzić¹³.

¹³ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/gospodarstwa-opiekuncze>

2. METODOLOGIA

2.1. Źródła danych

Materiał badawczy stanowią dane Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz publikacje dotyczące badanego tematu. Źródłami danych o współczynniku umieralności niemowląt, liczbie osób w Polsce, które zmieniły miejsce stałego zamieszkania, okresie, w którym wystąpiło to zjawisko, średnim wieku ludności oraz danych niezbędnych do obliczenia potencjalnego wskaźnika utrzymania są statystyki masowe GUS, publikowane głównie w Rocznikach Statystycznych RP za lata 2020, 2021, 2022, 2023 i 2024 oraz w Małym Roczniku Statystycznym RP za rok 2025. Podstawą ekspertyzy są dane statystyki powszechnej Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), w tym zwłaszcza wyników BAEL, a także Eurostat i dane Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS) oraz literatura przedmiotu. Podstawowy okres analizy to 2024 rok na tle lat wcześniejszych, czyli okresu 2019–2023.

2.2. Opis metod badawczych wykorzystanych w analizie

Do analiz statystycznych i opisowych wykorzystano następujące wskaźniki: strukturę populacji według wybranych biologicznych grup wiekowych (0–14, 15–64, 65 i więcej oraz powyżej 85 lat); strukturę populacji w wieku: przedprodukcyjnym, produkcyjnym i powyżej produkcyjnym; medianę wieku populacji; współczynnik obciążenia demograficznego; wskaźnik potencjalnego wsparcia oraz wskaźnik opieki rodzicielskiej. Wiek 65 lat przyjęto jako próg metrykalny starości, zgodnie z kryteriami ONZ. Tendencje w liczbie i strukturze ludności opisywane są przez następujące wskaźniki: strukturę ludności według wieku obrazującą zmiany odsetka ludności w wybranych grupach wieku; medianę wieku oraz dynamikę demograficzną. Tendencje w ruchu naturalnym ludności obrazują trzy następujące współczynniki: dynamiki demograficznej, dzietności kobiet, reprodukcji brutto.

W ujęciu przedmiotowym ekspertyza dotyczy zmian sytuacji ludności wiejskiej na rynku pracy, w podziale na ludność rolniczą i bezrolną, którą skonfrontowano z analogicznymi kwestiami w tej płaszczyźnie wśród ludności miejskiej. Podstawowym sposobem realizacji pracy jest analiza opisowa z użyciem metod porównawczych i ilościowych oraz wnioskowanie dedukcyjne. Posłużyły do tego wskaźniki struktury i natężenia analizowanych kwestii oraz wskaźniki dynamiki ich zmian.

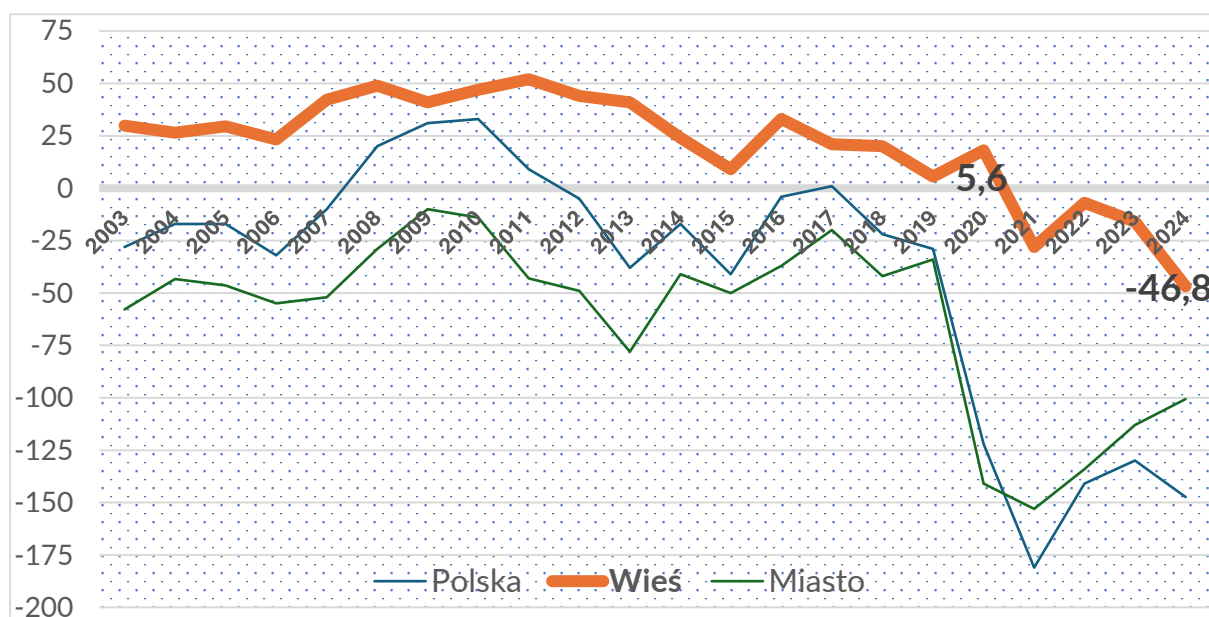
3. CHARAKTERYSTYKA OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Charakterystyka demograficzna (liczba ludności, struktura demograficzna: według wieku i płci; poziom wykształcenia i kwalifikacje zawodowe)

3.1.1. Liczba ludności, ruch naturalny, migracje

Według danych GUS, w 2024 roku Polska liczyła 37,5 mln mieszkańców, z czego prawie 15,2 mln (40,6%) mieszkało na wsi. W ciągu ostatnich dwóch dekad liczba ludności Polski zmniejszyła się o blisko 702 tys. osób. W skali kraju szczególnie znaczący spadek rozpoczął się po 2019 roku (wykres 3.1).

Wykres 3.1. Roczny spadek/wzrost liczby ludności w Polsce w latach 2003–2024 (tys.)

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Do tego roku spadek liczby ludności obserwowano jedynie w miastach, przy stopniowym wzroście odsetka mieszkańców wsi w ogólnej liczbie ludności kraju, głównie z powodu migracji ludności miejskiej na obszary wiejskie, zlokalizowane głównie wokół dużych obszarów zurbanizowanych lub obszarów o dobrych warunkach komunikacyjnych. W ciągu ostatnich czterech lat spadek liczby ludności obserwowano nie tylko na

obszarach miejskich, ale również na obszarach wiejskich. W wyniku tych procesów, w okresie od 2003 do 2019 roku, ogólna liczba ludności Polski wzrosła o 192 tys., w tym na wsi o 672,3 tys. i zmniejszyła się w miastach o 480,3 tys. Natomiast w okresie od 2019 do 2024 r. liczba mieszkańców wsi zmniejszyła się o 136,4 tys., a liczba mieszkańców miast zmniejszyła się o 757,1 tys.¹⁴ (tabela A.1. Aneks). W grupie wiejskich kobiet spadek był na poziomie 6,8 tys., a w przypadku mężczyzn aż o 68 tys. (tabela 3.1).

Tabela 3.1. Ludność na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2019–2024

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
OGÓŁEM							
Ludność wsi ogółem w tys.	15350	15311	15284	15276	15260	15213	-137
Odsetek mieszkańców w %	40,0	40,2	40,3	40,4	40,5	40,6	+0,6
Przyrost roczny w tys.	5,6	18	-28	-7	-16	-46,8	-41,2
Przyrost roczny w %	0,04	0,12	-0,18	-0,05	-0,11	-0,31	-0,27
KOBIETY							
Ogółem w tys.	7696	7674	7661	7658	7651	7628	-68
Odsetek ludności	50,1	50,0	50,1	50,1	50,1	50,1	0,0
MĘŻCZYŹNI							
Ogółem w tys.	7653	7637	7623	7619	7609	7585	-68

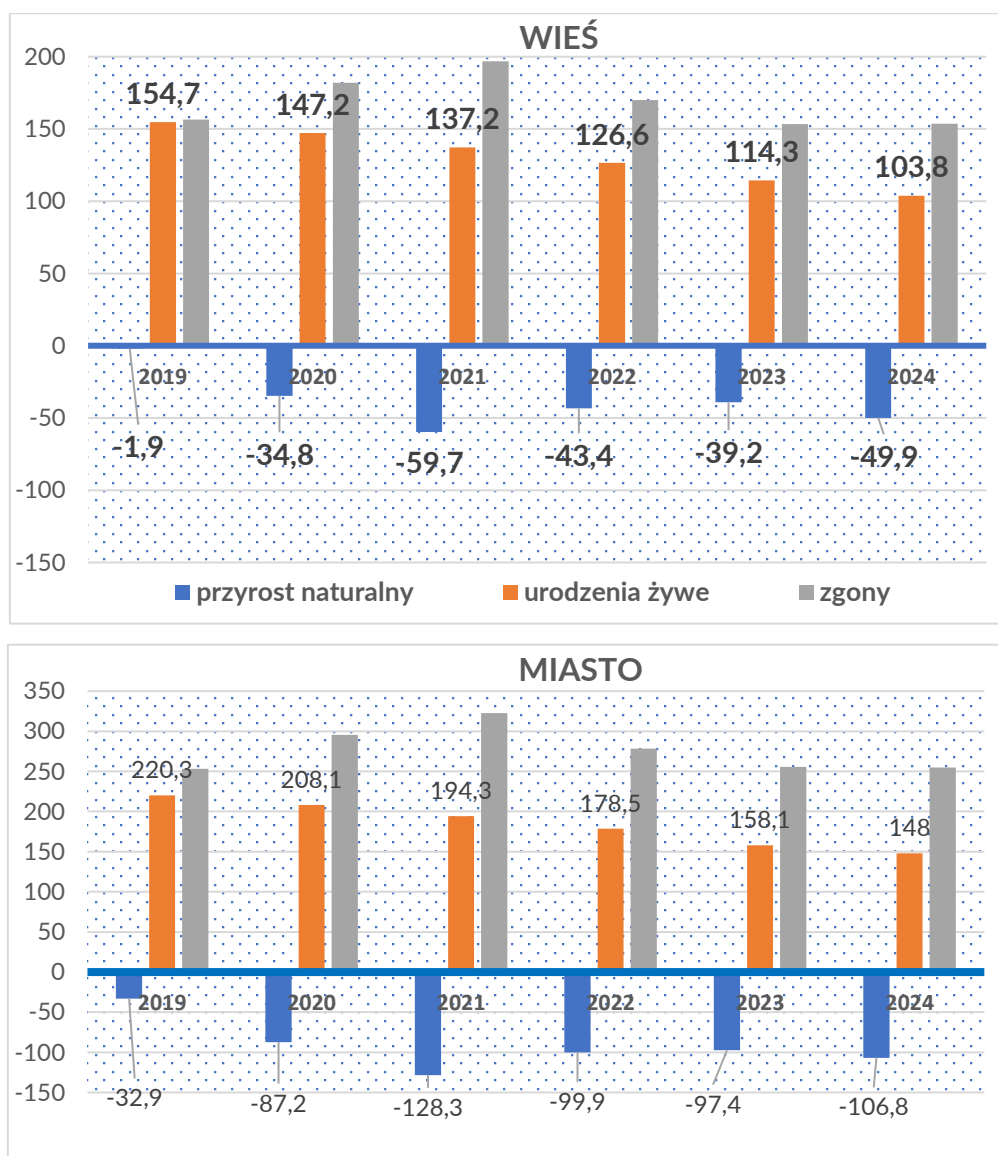
Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Na wielkość populacji zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich w całym badanym okresie wpływał przede wszystkim przyrost naturalny (różnica między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów), który był szczególnie niski w latach 2019–2024. Na

¹⁴ W pierwszym półroczu 2025 roku liczba ludności na obszarach wiejskich uległa zmniejszeniu o kolejne 24,4 tys., a w skali kraju był to spadek na poziomie 87,0 tys. osób.

obszarach wiejskich liczba urodzeń żywych w 2024 r. zmniejszyła się o prawie 51 tys. w porównaniu z rokiem 2019, a w miastach o prawie 73 tys.

Wykres 3.2. Przyrost naturalny, urodzenia żywe, zgony na wsiach i w miastach w latach 2019–2024 (w tys.).

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Towarzyszył temu jednoczesny wzrost liczby zgonów w obu populacjach. W 2024 r. liczba urodzeń na obszarach wiejskich była niższa od liczby zgonów o 49,9 tys., a w miastach – o 106,3 tys. Wysoka śmiertelność w obu populacjach,

obserwowana między 2020 a 2022 r., związana była głównie z wybuchem pandemii COVID-19. Szacuje się, że 8,7% zgonów w Polsce było bezpośrednio związanych z pandemią COVID-19, a 9,1% zgonów wystąpiło w grupie osób starszych¹⁵. Od 2022 roku pozytywnym zjawiskiem jest odnotowany spadek liczby zgonów w porównaniu z 2020 i 2021 rokiem, zarówno w populacji wiejskiej, jak i miejskiej.

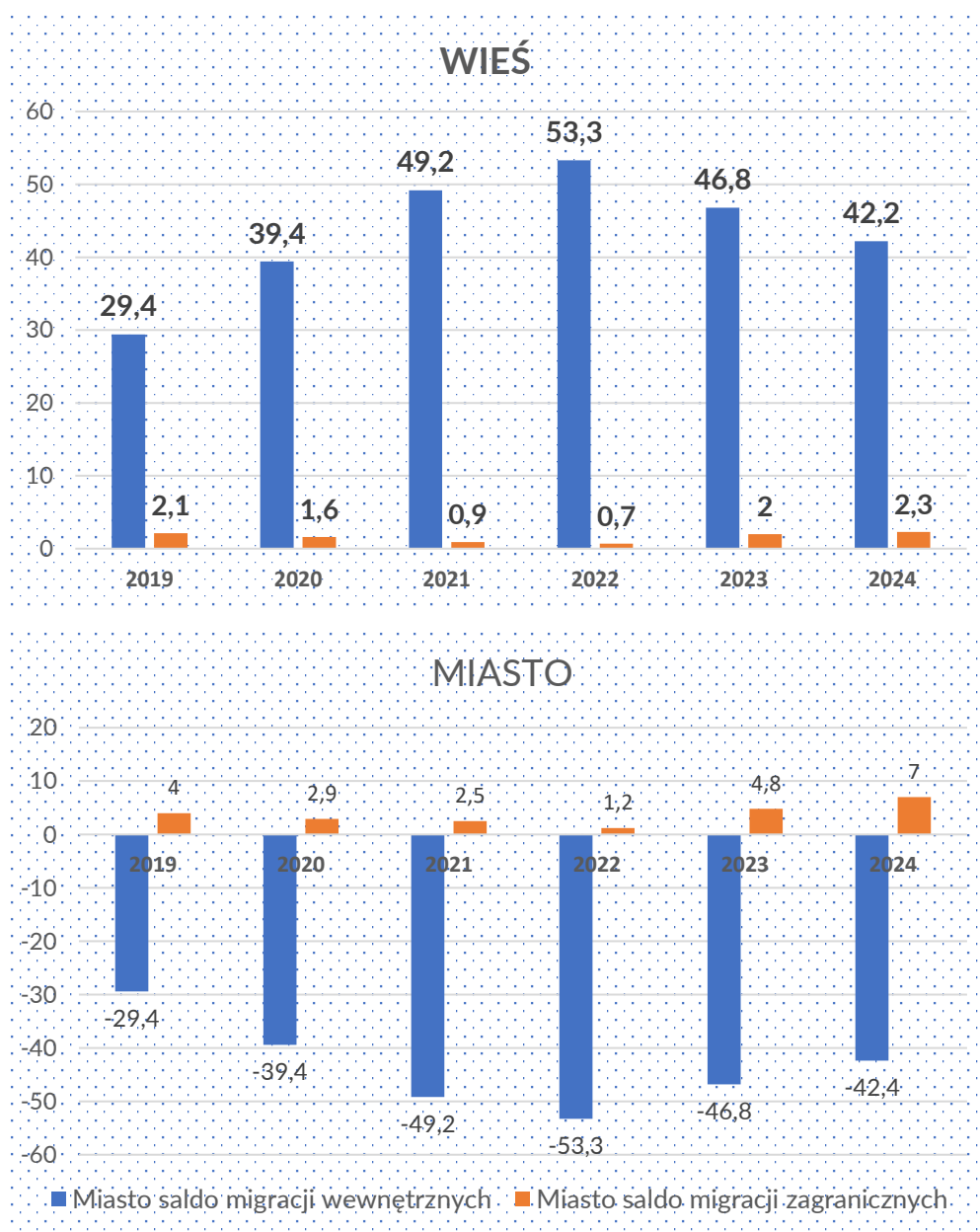
W wyniku przewagi liczby zgonów nad liczbą urodzeń, przyrost naturalny zarówno ludności miejskiej, jak i wiejskiej był w ostatnich latach ujemny¹⁶ (wykres 3.2). Liczba mieszkańców wsi (biorąc pod uwagę liczbę urodzeń żywych i liczbę zgonów) zmniejszyła się o 49,9 tysiąca. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców przyrost naturalny na obszarach wiejskich w roku 2024 wyniósł -3,3 (w roku 2019 był na poziomie +0,2) (tabela A.2. Aneks). Od 2016 roku obserwuje się dodatnie saldo migracji (bilans migracji). Migracje zagraniczne przestały odpowiadać za spadek liczby ludności miejskiej i wiejskiej. W 2024 roku saldo migracji zagranicznych na obszarach wiejskich wyniosło ponad 2300 osób, a w miastach ponad 7000 osób. Przemieszczenia ludności oraz potencjalny spadek/wzrost liczby ludności są bezpośrednio związane z migracjami wewnętrznymi (wykres 3.3).

Uwzględniając saldo migracji oraz przyrost naturalny przyrost rzeczywisty ludności w latach 2019–2024 na obszarach wiejskich spadł z poziomu +29,7 tys. do -5,1 tys. w roku 2024. W miastach w tym samym okresie poziom wskaźnika uległ podwyższeniu z -58,3 do 142, 3 tys. (tabela A.3. Aneks).

¹⁵ Wrzochalska, A. i Karwat-Woźniak, B., (2024). Przemiany Strukturalne na wsi i w rolnictwie. 20 lat członkostwa Polski w UE, Studia i monografie, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

¹⁶ W pierwszej połowie 2025 roku liczba zgonów na obszarach wiejskich przewyższała liczbę urodzeń o 31,7 tys., w miastach zaś o 60,9 tys.

Wykres 3.3. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych w okresie 2019–2024¹⁷

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Jak wspomniano powyżej, obszary wiejskie w strefach podmiejskich, zwłaszcza w dużych miastach, oraz wsie z dobrymi połączeniami komunikacyjnymi z miastami, są

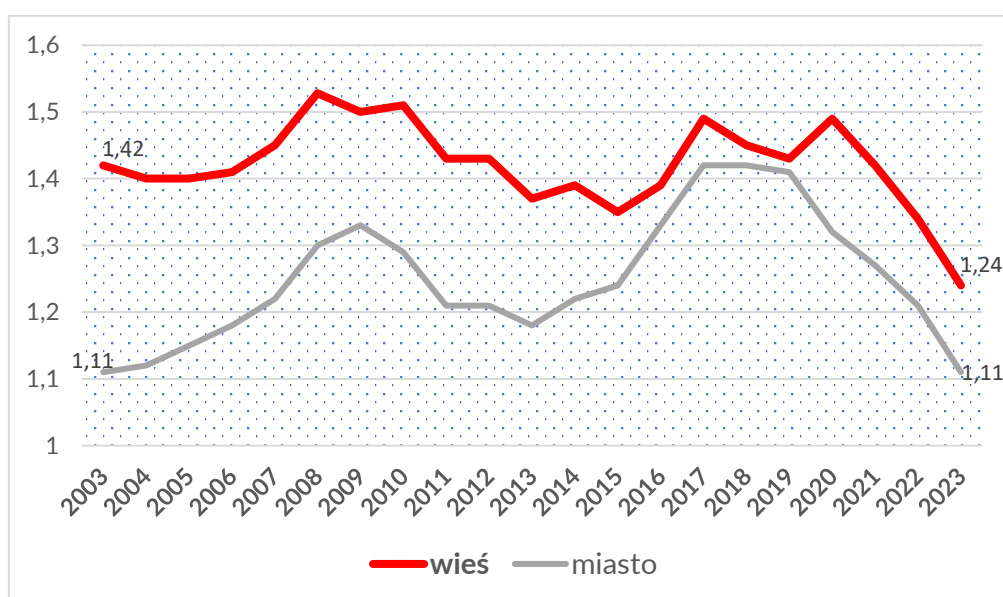
¹⁷ W pierwszej połowie 2025 roku na obszary wiejskie w wyniku migracji wewnętrznych napłynęło 20,5 tys. mieszkańców, a w wyniku migracji zagranicznych 1,3 tys. osób. Miasta w wyniku migracji zagranicznych zostały zasilone 4,3 tys. osób. Tym samym ogólne saldo migracji na wsi było na poziomie +21,7 tys., w miastach na poziomie minus 16,2 tys.

bardzo atrakcyjne pod względem mieszkaniowym. Większość migrantów przemieszczała się w obrębie swojego województwa (powiatu), a tylko co czwarty zmieniał województwo¹⁸. Procesy migracyjne są nierozdzielnie związane z rozwojem społeczno-gospodarczym danego regionu i dlatego uważa się, że w pewnym stopniu odzwierciedlają tempo i kierunek zmian w ogólnej strukturze gospodarczej obszaru.

3.1.2. Wybrane wskaźniki demograficzne

Na spadek liczby ludności w Polsce wpływa przede wszystkim stałe zmniejszanie się współczynnika dzietności matek. Wskaźniki te uległy drastycznemu obniżeniu w ciągu ostatnich kilku lat, osiągając ogółem w Polsce, w 2023 roku poziom 1,16. W miastach wskaźnik ten wyniósł 1,11. Na wsi był on nieznacznie wyższy osiągając poziom 1,24 (wykres 3.4).

Wykres 3.4. Współczynnik dzietności na wsi i w miastach w latach 2003–2024

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

¹⁸ Wrzochalska, A. i Karwat-Woźniak, B., (2024). Przemiany Strukturalne na wsi i w rolnictwie. 20 lat członkostwa Polski w UE, Studia i monografie, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Tabela 3.2. Ludność na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2019–2024

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
WIEŚ							
Przeciętne trwanie życia na wsi							
Mężczyźni	73,4	72,1	71,4	73,0	74,2	74,2*	+0,8
Kobiety	81,8	80,6	79,6	81,1	82,1	82,1*	+0,3
Ludność na wsi w wieku (w tys.):							
0–14	2523,6	2522,1	2646,1	2608,3	2543,1	2462,9	-60,7
15–64 lata	10454,2	10415,0	10160,5	10124,4	10095,3	10058,0	-369,2
65 i więcej	2371,7	2422,9	2477,2	2543,7	2621,6	2692,2	+320,5
85 i więcej lat	297,3	293,8	283,1	280,3	283,3	284,6	-12,7
Mediana wieku ludności na wsi							
Mężczyźni	38,5	39,0	39,4	39,8	40,3	40,8	+2,3
Kobiety	40,6	41,2	41,5	41,9	42,4	42,8	+2,2
MIASTA							
Przeciętne trwanie życia w miastach							
Mężczyźni	74,5	72,9	72,0	73,7	75,0	75,0*	+0,5
Kobiety	81,7	80,8	79,8	81,0	81,9	81,9*	+0,2
Ludność w miastach w wieku (w tys.):							
0–14	3364,5	3356,3	3258,2	3207,8	3123,6	3028,6	-335,9
15–64 lata	15093,3	14851,7	14667,8	14472,4	14324,7	14214,5	-878,8
65 i więcej	4575,3	4697,1	4698,0	4809,8	4928,3	5032,9	+457,6
85 i więcej lat	514,9	524,5	510,1	518,6	533,6	549,9	+35,0
Mediana wieku ludności w miastach							
Mężczyźni	40,5	40,6	41,0	41,4	41,9	42,4	+2,1
Kobiety	44	44,5	44,9	45,3	45,8	46,2	+2,2

* dane za rok 2023

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Współczynnik dzietności matek między 2,10 a 2,15 wskazuje na prostą zastępowalność pokoleń. Oznacza to, że pokolenie rodziców jest zastępowane przez pokolenie dzieci. Jest to stan pożądany z punktu widzenia społeczeństwa, ponieważ warunkuje

jego istnienie i rozwój. Dane demograficzne pokazują, że wskaźnik urodzeń spada drastycznie w całej Europie. Żaden kraj nie osiąga już wskaźnika urodzeń na poziomie niezbędnym do zastępowalności populacji. W Polsce starzenie się społeczeństwa staje się coraz bardziej widoczne, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. Tempo tych negatywnych zmian przyspieszyło w ostatnich latach¹⁹. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2019 roku średni wiek mężczyzn wynosił 41,7 lat, a kobiet 44,9 lat. Od 2019 roku liczby te wzrosły o 2 lata w przypadku mężczyzn i o 1,9 roku w przypadku kobiet (tabela 3.2).

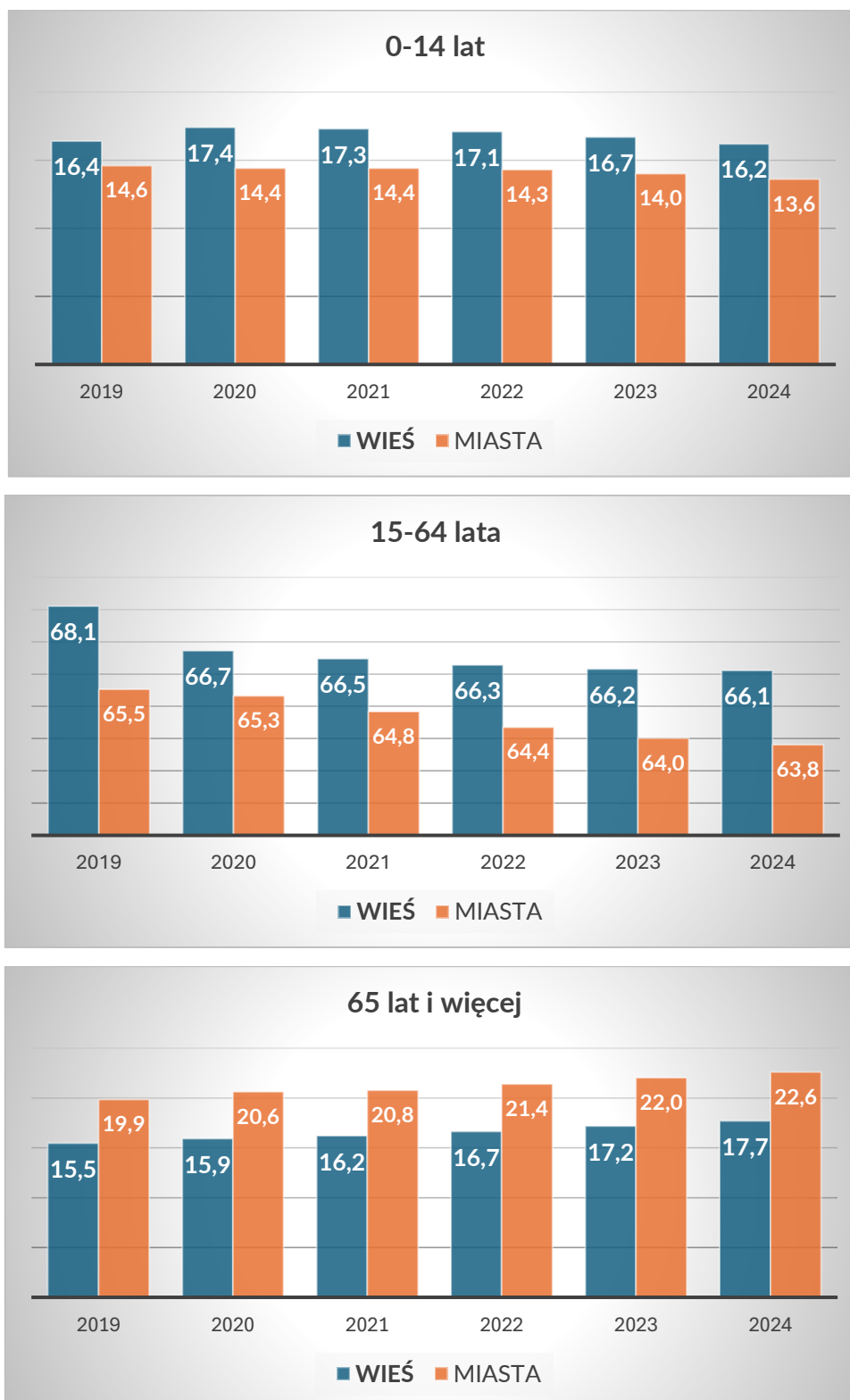
Rosnąca średnia wieku i rosnący odsetek osób starszych, w połączeniu ze zmniejszającym się odsetkiem dzieci, odzwierciedlają postępujące starzenie się społeczeństwa. Nasilenie procesu starzenia się ludności, zarówno wiejskiej, jak i miejskiej, było widoczne głównie w drugiej dekadzie obecnego stulecia. W ostatnich latach populacja w wieku 65 lat i więcej znacznie wzrosła, przy spadku w grupie zarówno liczby jak i odsetka ludności w wieku 0–14 lat oraz 15–64 lata (wykres 3.5). Jednak zwraca uwagę fakt, że na obszarach wiejskich jest lepsza struktura demograficzna niż w miastach.

Zgodnie z kryteriami ONZ, populację uważa się za starą, gdy odsetek osób w wieku 65 lat i więcej przekracza 7%. Odsetek powyżej 10% wskazuje na zaawansowaną starość. Wskaźniki te pokazują, że populacja Polski znajduje się w fazie zaawansowanej starości. Na obszarach wiejskich odsetek osób w wieku 65 lat i więcej osiągnął 13,5% już w 2003 roku, prawie dwukrotnie więcej niż kryterium ONZ definiujące populację jako starą²⁰. Do 2024 roku odsetek ten osiągnął już poziom 17,7%. W miastach odsetek osób w tej grupie wiekowej w 2003 roku wynosił 12,6%, wzrastając do 22,6% do 2024 roku.

¹⁹ Wrzochalska, A. (2019). red. nauk. Polaryzacja społeczna a stabilność ekonomiczna w procesach rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Seria Monografie Programu Wieloletniego 2015-2019, nr 96, IERiGŻ-PIB, Warszawa; Stany M. i Komorowski Ł. (2024). Przemiany ludnościowe na wsi, [w:] (red.) W. Poczta A. Hałasiewicz, Polska wieś 2024. Raport o stanie wsi – 20 lat w Unii Europejskiej, Wyd. Naukowe, SCHOLAR, Warszawa, s. 49-68.

²⁰ Na obszarach wiejskich próg zaawansowanej starości został przekroczony na początku lat 70. XX wieku, a w miastach – na początku lat 90. XX wieku.

Wykres 3.5. Odsetek ludności w wybranych grupach wiekowych na wsi i w miastach w latach 2019–2024

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

**Tabela 3.3. Ludność na obszarach wiejskich i w miastach w Polsce
w latach w latach 2019–2024**

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
Osoby w wieku 65 i więcej lat na 1000 dzieci w wieku 0–14 lat							
WIEŚ	940	961	970	975	1031	1093	+153
MIASTO	1360	1399	1417	1499	1578	1662	+302
Współczynnik dynamiki demograficznej							
WIEŚ	0,988	0,809	0,697	0,745	0,745	0,675	-0,313
MIASTO	0,870	0,705	0,602	0,641	0,619	0,579	-0,291
Współczynnik potencjalnego wsparcia (osoby w wieku 15–64 lata na 100 osób w wieku 65 i więcej lat)							
WIEŚ	441	419	410	398	385	374	-67
MIASTO	330	317	312	301	291	282	-48
Współczynnik opieki nad rodzicami (osoby w wieku 85 i więcej lat na 100 osób w wieku 50–64 lata)							
WIEŚ	10,1	10,0	10,1	9,6	9,7	9,8	-0,3
MIASTO	11,5	12,0	12,2	12,6	13,2	13,6	+2,1

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Ilościowe powiązania między grupami starszymi i młodszymi oraz zdolność do wspierania starszych pokoleń znajdują odzwierciedlenie w relacjach osób w wieku 65 i więcej lat na 1000 dzieci w wieku 0–14 lat, współczynnika dynamiki demograficznej oraz we współczynnikach wsparcia: potencjalnym współczynnikiem wsparcia i współczynnikach opieki nad rodzicami (tabela 3.3). Relacja osób w wieku 65 i więcej do grupy dzieci i młodzieży nadal jest lepsza na obszarach wiejskich niż w miastach, ale nawet w ciągu ostatnich pięciu lat pogłębiają się niekorzystne relacje. Pierwszy z tych wskaźników w 2019 r. wynosił 441 na wsi i 330 w miastach. W 2024 r. wskaźnik ten spadł do 374 na wsi i 282 w miastach. Drugi wskaźnik – współczynnik opieki rodzicielskiej – osiągnął poziom 9,8 na wsi i 13,6 w miastach w 2024 r. Sytuacja pogorszyła się w odniesieniu do 2019 r., kiedy wskaźnik ten wynosił 10,1 na wsi i 11,5 w miastach. To znacznie pogłębia niekorzystne relacje w obu populacjach w porównaniu z latami

poprzednimi. Ale także należy podkreślić, że wielkość omawianych powyżej wskaźników jest lepsza na obszarach wiejskich niż w miastach.

3.1.3. Ludność na wsi według ekonomicznych grup wiekowych

Z punktu widzenia rynku pracy bardzo ważna jest struktura ludności według ekonomicznych grup wiekowych oraz relacje między nimi (tabela 3.4. i tabela 3.5).

Tabela 3.4. Ludność na obszarach wiejskich w Polsce według ekonomicznych grup wieku w latach 2019–2024

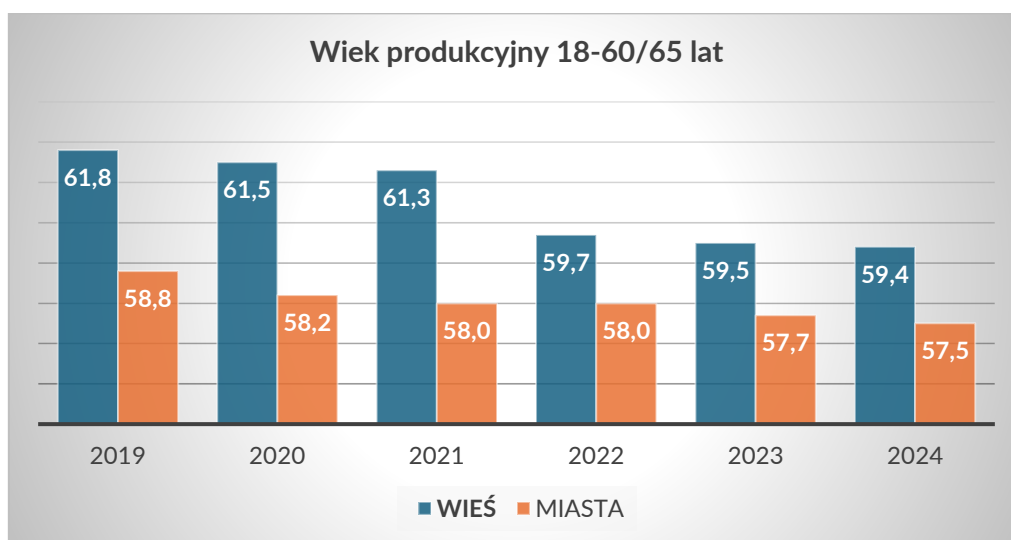
Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
OGÓŁEM LUDNOŚĆ W WIEKU PRODUKCYJNYM							
W tys.	9483,7	9222,8	9166,9	9125,6	9083,9	9035,3	-448,4
Odsetek (%)	61,8	61,5	61,3	59,7	59,5	59,4	-2,4
<i>mobilny</i>	38,9	37,0	37,0	36,3	35,8	35,4	-3,5
<i>niemobilny</i>	22,9	24,5	24,5	23,5	23,7	24,0	+1,1
KOBIETY W WIEKU PRODUKCYJNYM							
W tys.	4351,4	4220,5	4202,0	4191,2	4179,3	4164,8	-186,6
Odsetek w grupie kobiet (%)	56,5	55,0	54,9	54,7	54,6	54,5	-2,0
Odsetek ogółu ludności wsi w produkcyjnym wieku	45,9	45,8	45,8	45,9	46,0	46,1	+0,2
MĘŻCZYŹNI W WIEKU PRODUKCYJNYM							
W tys.	5132,3	5002,3	4964,7	4934,4	4904,5	4870,6	-261,7
Odsetek w grupie mężczyzn (%)	66,7	65,1	65,1	64,8	64,5	64,2	-2,5

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

W latach 2019–2024 liczba ludności wiejskiej w wieku produkcyjnym ogółem zmniejszyła się o 448,4 tys., w grupie kobiet odnotowano spadek na poziomie 186,6 tys., a w grupie mężczyzn spadek o 261,7 tys. W konsekwencji tych zmian w 2024 roku na

wsi zamieszkiwało 9035,3 tys. osób w wieku produkcyjnym, z czego 46,1% stanowiły kobiety (4164,8 tys.). Ludność w wieku produkcyjnym mobilnym stanowiła 35,4%, a w wieku produkcyjnym niemobilnym 24,0%. Na wsi odsetek ludności w wieku produkcyjnym jest wyższy niż w miastach (wykres 3.6 oraz tabela A.4. Aneks), a także występują lepsze relacje pomiędzy ekonomicznymi grupami wiekowymi, w tym także relacje ludności w wieku nieprodukcyjnym i produkcyjnym (tabela 3.5), zarówno w grupie kobiet jak i mężczyzn.

Wykres 3.6. Odsetek ludności w wieku produkcyjnym we wsi i w miastach w latach 2019–2024

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

**Tabela 3.5. Ludność na obszarach wiejskich i w miastach w Polsce
w latach w latach 2019–2024**

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym							
WIEŚ	62	66	67	67	68	69	+7
MIASTO	70	70	71	72	73	74	+4
Ludność w wieku przedprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym							
WIEŚ	32	34	34	34	34	34	+2
MIASTO	29	29	29	29	29	29	0
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym							
WIEŚ	30	31	32	33	34	35	+5
MIASTO	41	42	42	43	44	45	+4

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

3.1.4. Poziom wykształcenia i kwalifikacje zawodowe

W Polsce nastąpiły korzystne zmiany w odniesieniu do poziomu wykształcenia społeczeństwa w tym społeczeństwa wiejskiego. Na wsi, podobnie jak w miastach, zwiększają się aspiracje edukacyjne ludności, a dysproporcje w odniesieniu do terenów zurbanizowanych ulegają stopniowemu zmniejszaniu. Udział osób z wykształceniem wyższym w populacji w wieku 15–64 lat zwiększył się zarówno w miastach jak i na obszarach wiejskich²¹. Powszechna tendencja do zdobywania wykształcenia na poziomie co najmniej średnim jak i wyższym, także świadczy o wzroście jakości kapitału ludzkiego i chęci inwestowania w jego rozwój. Podkreślić należy, iż na obszarach wiejskich dostępność miejsc pracy dla absolwentów wyższych uczelni jest dużo mniejsza niż w miastach. Środowisko akademickie oprócz funkcji edukacyjnych, to także nawiązywanie kontaktów, poszerzanie horyzontów społecznych, kulturalnych, wzrost świadomości społecznej, czas na budowanie i kształtowanie własnej tożsamości i marki, potrzebnych dla samorozwoju oraz przydatnych w przygotowaniu i rozwoju zawodowym. Nie wszyscy

²¹ W okresie członkostwa Polski w UE na obszarach wiejskich odsetek ludności z wykształceniem wyższym powiększył się blisko czterokrotnie.

absolwenci wyższych uczelni wracają do swoich wsi, ale ci którzy wybrali taką drogę wnoszą nowy potencjał potrzebny dla rozwoju obszarów wiejskich, nierzadko stając się liderami w swoich społecznościach. Zwiększeniu uległ także odsetek ludności wiejskiej z wykształceniem policealnym oraz średnim, przy jednoczesnym zmniejszeniu się odsetka osób z najniższym poziomem edukacji.

Tabela 3.6. Odsetek osób w wieku 18–69 lat uczestniczących w różnych formach kształcenia według płci i miejsca zamieszkania w roku 2016 oraz 2022

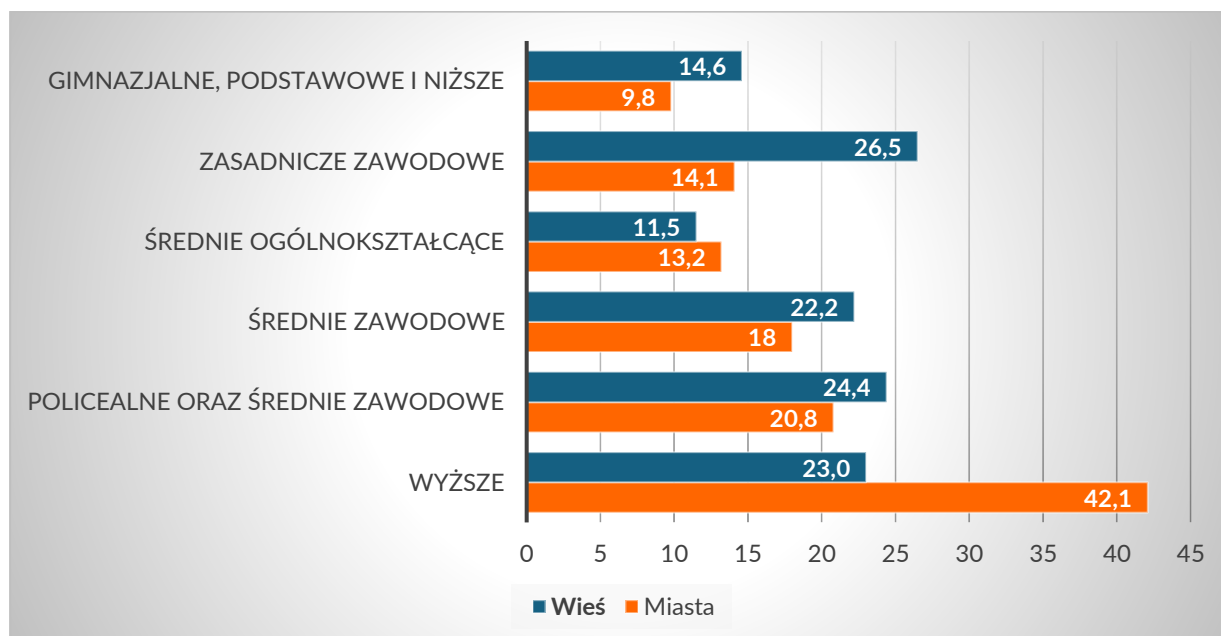
Wyszczególnienie	Jakakolwiek forma kształcenia	Kształcenie formalne	Kształcenie poza formalne	Kształcenie nieformalne	Nie uczestniczące w żadnej formie kształcenia
2016					
Miasto	49,9	11,7	25,4	34,3	50,1
Wieś	39,5	10,7	15,2	27,0	60,5
2022					
Miasto	56,9	9,1	21,4	51,1	43,1
Wieś	49,7	9,4	17,4	44,0	50,3

Źródło: Opracowano na podstawie GUS. (2019 a). *Kapitał ludzki w Polsce w latach 2014–2018. Analizy statystyczne. Praca zbiorowa pod kierunkiem J. Auksztol, M. Buńko.* Warszawa, Gdańsk: GUS. Urząd statystyczny w Gdańsku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-latach-2014-2018,8,7.html> oraz GUS. (2023 a). *Kapitał ludzki w Polsce w latach 2018–2022. Analizy statystyczne. Praca zbiorowa pod kierunkiem J. Auksztol.* Urząd statystyczny w Gdańsku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-latach-2018-2022,8,9.html>.

Na te pozytywne zmiany miały wpływ przede wszystkim przemiany w strukturze demograficznej, ponieważ niższe poziomy wykształcenia dotyczyły głównie osób ze starszych roczników. W konsekwencji tych zmian na obszarach wiejskich, w 2024 roku: 23,0% osób (w wieku 15–64 lata) posiadało wykształcenie wyższe, kolejne 24,4% policealne oraz średnie zawodowe, średnie ogólnokształcące 11,5%, zasadnicze zawodowe 26,5% a 14,6% gimnazjalne, podstawowe lub niższe. Nadal jednak utrzymują się różnice

w odniesieniu do miast, gdzie większy odsetek ludności posiada wykształcenie wyższe, a niższy odsetek legitymuje się wykształceniem zasadniczym zawodowym (wykres 3.7).

Wykres 3.7. Poziom wykształcenia ludności w wieku 15–64 lata w roku 2024

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica>.

Podkreślenia wymaga fakt, że kluczowym czynnikiem rozwoju społeczno-ekonomicznego uważane jest stałe, trwające przez całe życie podnoszenie kwalifikacji i umiejętności. Procesu edukacji i zdobywania wiedzy we współczesnym świecie nie należy utożsamiać się z wydzielonym i zakończonym etapem życia, gdyż tempo tzw. starzenia się zdobytych umiejętności, informacji jest relatywnie szybkie, szczególnie w odniesieniu do wiedzy specjalistycznej. Dlatego też nieustające podnoszenie kompetencji – również w wieku dorosłym, a nawet senioralnym staje się niezbędne²². Dorosły człowiek musi stale poszerzać wiedzę i umiejętności nie tylko w celu zwiększania i uaktualniania kwalifikacji zawodowych, ale również w celu pozostania aktywnym członkiem społeczności. Proces ten można określić terminem „uczenie się dorosłych”. Wiąże się on ze zdobywaniem wiedzy i umiejętności przez cały okres życia. Uczenie się dorosłych może być realizowane w różnych formach zorganizowanych działań. Obejmują one formalne działania oświatowe lub inne, które mają na celu – niezależnie od treści, poziomu i metod –

²² Obecnie nie tylko podkreśla się potrzebę uczenia się przez całe życie (*life-long learning*) ale również potrzebę uczenia się we wszystkich rolach życiowych (*life-wide learning*).

nie tylko kontynuację lub uzupełnianie kształcenia zdobytego wcześniej w szkołach, uczelniach i uniwersytetach, ale także naukę praktyczną. Osoby dorosłe, które zakończyły wcześniej swoją edukację w dalszym ciągu mają szansę rozwijać swoje zdolności, wzbogacać wiedzę, czy też doskonalić swoje kwalifikacje zawodowe lub też zdobyć nowy zawód. Często proces uczenia się dorosłych przekłada się również na zmianę postaw i zachowań, objętych nim osób, w zakresie wszechstronnego kształcenia osobowości oraz uczestnictwa w zrównoważonym i niezależnym rozwoju społecznym, ekonomicznym i kulturalnym. Niskie kwalifikacje, brak umiejętności oraz możliwości ich uzupełniania stanowią istotne przyczyny, z powodu których w Polsce pracownicy są relatywnie wcześniej wyłączeni z rynku pracy, w porównaniu z innymi państwami.

Proces doskonalenia kwalifikacji osób dorosłych w Polsce jest selektywny i ma stosunkowo niewielki zasięg²³. Według wyników międzynarodowego badania pod nazwą *Uczenie się Dorosłych* aktywność edukacyjna dorosłych Polaków, rozumiana jako udział w szeroko zdefiniowanym kształceniu, które obejmowało wszelkiego rodzaju jego formy (w tym również samokształcenie), w 2016 r. dotyczyła ogółem 43,3% osób w wieku 25–64 lata. Na obszarach wiejskich tego typu formach kształcenia uczestniczyło 35,2% osób w tej grupie wiekowej, w miastach zaś była to blisko połowa osób. Ludność wiejska preferowała kształcenie nieformalne i pozaformalne niż kształcenie formalne.

W roku 2022 wyniki *Badania Uczenie się osób dorosłych (UD)*, które obejmowało grupę osób w wieku 18–69 lat (Tabela 3.6), uwidaczniały, że na obszarach wiejskich nieco ponad połowa osób, w tej grupie wiekowej, nie uczestniczyła w żadnej formie kształcenia, chociaż odsetek ten w odniesieniu do roku 2016 zmniejszył się o 10,2 p. proc. Większość osób zaangażowanych w proces kształcenia wybierało formę kształcenia nieformalnego (44,0%) i kształcenie pozaformalne (17,4%). Ludność miejska była nieco bardziej zaangażowana w ten proces. W jakiegokolwiek formie kształcenia, w roku 2022, brało udział 56,9% ludności w wieku 18–69 lat. Preferowaną formą kształcenia było kształcenie pozaformalne i nieformalne. Odsetek osób, z tej grupy wiekowej,

²³ Według wyników *Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL)*, w Polsce w 2022 roku zaledwie 7,6% osób w wieku 25–64 lata deklaroowało uczestnictwo w edukacji, która obejmowała uczenie się formalne (edukacja w szkołach i na studiach wyższych) oraz kształcenie pozaformalne (udział w różnego rodzajach kursach i szkoleniach). Jednak podkreślenia wymaga fakt, iż wskaźnik ten w ostatnich latach (rok 2022 w odniesieniu do roku 2020) uległ podwojeniu, w tym także w odniesieniu do grupy kobiet. Nadal jednak utrzymują się niekorzystne różnice w stosunku do średniej dla krajów UE.

uczestniczących w kształceniu formalnym był na zbliżonym poziomie w obu zbiorowościach (wiejskiej i miejskiej).

**Tabela 3.7. Znajomość języków obcych wśród osób w wieku 18–69 lat
na wsi i w miastach w roku 2016 i 2022**

Wyszczególnienie	Wieś		Miasto	
	2016	2022	2016	2022
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Osoby znające języki obce	60,8	67,1	73,1	76,8
Osoby znające jeden język	42,8	45,9	46,0	45,8
Z tego oceniający jego znajomość na poziomie				
podstawowym	74,2	71,0	60,8	56,0
średnim	18,7	18,7	27,3	26,2
zaawansowanym	7,1	10,3	11,8	17,8
Osoby znające dwa języki i więcej	18,0	21,1	27,1	31,0
Z tego oceniający znajomość pierwszego języka na poziomie				
podstawowym	45,9	42,8	36,7	34,3
średnim	35,3	31,2	32,9	29,1
zaawansowanym	18,8	26,0	30,3	36,6
Z tego oceniający znajomość drugiego języka na poziomie				
podstawowym	71,0	74,4	65,3	66,3
średnim	23,5	18,7	25,5	25,6
zaawansowanym	5,5	6,9	9,1	8,1
Osoby nie znające żadnego języka obcego	39,2	32,9	26,9	23,2

Źródło: Opracowano na podstawie GUS. (2019 a). *Kapitał ludzki w Polsce w latach 2014–2018. Analizy statystyczne. Praca zbiorowa pod kierunkiem J. Auksztol, M. Buńko.* Warszawa, Gdańsk: GUS. Urząd statystyczny w Gdańsku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-latach-2014-2018,8,7.html> oraz GUS. (2023 a). *Kapitał ludzki w Polsce w latach 2018-2022. Analizy statystyczne. Praca zbiorowa pod kierunkiem J. Auksztol.* Urząd statystyczny w Gdańsku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-latach-2018-2022,8,9.html>.

We współczesnym świecie znajomość języków obcych jest nie tylko ważnym wskaźnikiem poziomu kompetencji i umiejętności ludności, ale umożliwia relatywnie łatwe pozyskiwanie wielu dostępnych informacji, ich przetwarzanie oraz ich

wykorzystanie. Języki obce są nauczane w szkołach podstawowych jako przedmiot obowiązkowy. Praktycznie wszystkie dzieci uczą się języka angielskiego w szkołach. Drugim najbardziej rozpowszechnionym językiem obcym na tym poziomie nauczania jest język niemiecki, którego uczy się blisko co czwarty uczeń szkoły podstawowej. Na dalszych etapach edukacji nauka języków obcych jest nadal obowiązkowa. W konsekwencji czego osoby dorosłe powinny znać relatywnie dobrze co najmniej jeden-dwa języki. Z danych GUS wynika, że w roku 2022 znajomość języków obcych na obszarach wiejskich zadeklarowało 67,1% ludności, a w miastach 76,8% osób w wieku 18–69 lat (tabela 3.7).

Jeden język na obszarach wiejskich znało 45,9%. W miastach odsetek ten był na tym samym poziomie. Dwa języki i więcej znał co piąty mieszkaniec wsi i co trzeci mieszkaniec miast. Jednak znajomość języka dla większości osób z obszarów wiejskich była na poziomie podstawowym, w miastach zaś więcej osób znało języki obce na wyższych poziomach (średnim i zaawansowanym). Należy podkreślić, iż pozytywnym aspektem jest fakt, że odsetek osób znających języki obce na obszarach wiejskich, w ostatnich latach powiększa się i tym samym zwiększają się kompetencje ludności wiejskiej w tym zakresie. Wpływają one także na wyższy poziom mobilności pracowników i zwiększenie konkurencyjności gospodarki.

3.2. Znaczenie zmian w infrastrukturze technicznej i społecznej, polityka publiczna

W literaturze przedmiotu²⁴ infrastruktura uważana jest za istotny element potencjału regionalnego i jego atrakcyjności lokalizacyjnej, przez co przyczynia się do zwiększenia spójności terytorialnej i zmniejszenia tzw. odległości społecznej. Infrastruktura rozumiana jako przestrzenny zbiór instytucji odgrywa szczególnie ważną rolę w rozwoju przestrzeni wiejskiej, gdyż nie tylko decyduje o możliwościach przyciągania kapitału z zewnątrz czy też o możliwościach modernizacji rozwoju, ale także przede wszystkim kształtuje wielofunkcyjny charakter wsi i wpływa na poprawę warunków życia mieszkańców. Rozwój sieci internetowej i umiejętności mieszkańców w tym zakresie są bardzo ważnym aspektem, gdyż umożliwiają skorzystanie z szerokiej oferty usług np.

²⁴ Klassen, L.H., Paelinck, J.H.P. i Wagnar, S. (1982). *Systemy przestrzenne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

bankowych, pozwalają szybko, bez wychodzenia z domu zrobić zakupy itp. Rozwój dróg to możliwość szybkiego dojazdu np. do sieci hipermarketów w pobliskich miejscowościach i uzupełnienie luki ewentualnych braków w odniesieniu do punktów handlowych czy usługowych w danej wsi. Z punktu wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, w odniesieniu do infrastruktury technicznej i społecznej, ważne są przede wszystkim: sieć dróg dojazdowych, sieć rozdzielcza, dostęp do Internetu, dostęp do placówek ochrony zdrowia oraz placówek edukacyjnych.

Polska w dalszym ciągu jest jednym z krajów europejskich, w których uczestnictwo dzieci poniżej 3 roku życia w opiece instytucjonalnej jest szczególnie niskie, z uwagi na niewystarczającą liczbę miejsc opieki. Z tego powodu, konieczne jest zapewnienie struktury wdrażania zapewniającej bardziej efektywne wsparcie w zakresie tworzenia nowych miejsc opieki, a także eliminowanie tzw. białych plam, czyli miejsc, gdzie opieka nad najmłodszymi dziećmi nie funkcjonuje. Zakłada się, że do 2030 r. opieką zinstytucjonalizowaną zostanie objęte 28,5% dzieci w wieku poniżej 3 lat²⁵. Z uwagi na skalę potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz ich zróżnicowanie (w tym na obszarach wiejskich) finansowe wsparcie jest kontynuowane przy wykorzystywaniu w sposób komplementarny w ramach funduszy EFS+ i EFRR w zakresie zidentyfikowanych braków w infrastrukturze przedszkolnej, a także pod kątem poprawy dostępności istniejącej infrastruktury.

Z kolei konieczność zwiększenia i zintensyfikowania działań w zakresie systemowego rozwijania kompetencji cyfrowych i informacyjnych wszystkich grup społecznych, w tym przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu osób starszych oraz osób z niepełnościami uwypuklił wybuch Pandemii Covid-19 i wprowadzenie szerokiego rodzaju e-usług, które były swoistym utrudnieniem dla szeregu osób, szczególnie seniorów. Celem polityki wobec osób starszych w Polsce²⁶ jest wspieranie i zapewnianie możliwości aktywnego, zdrowego starzenia się oraz możliwości kontynuowania

²⁵ Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, 2022 Umowa Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce, Warszawa, 30 czerwca 2022 https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/109763/Umowa_Partnersstwa_na_lata_2021_2027.pdf

²⁶ Umowa Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021-2027 w Polsce przewiduje podniesienie poziomu kompetencji cyfrowych i informacyjnych, wskazując że realizacja tego wyzwania wymaga oddziaływania na trzech poziomach – w ramach edukacji, w miejscu pracy oraz w życiu codziennym. Interwencja z funduszy europejskich w latach 2021-2027 jest nakierowana na te trzy obszary.

niezależnego i satysfakcjonującego życia, nawet przy pewnych ograniczeniach funkcjonalnych. Działania powinny koncentrować się na: aktywizacji osób starszych w stosunkowo dobrej kondycji fizycznej, zdrowotnej i psychicznej, głównie w młodszych grupach wiekowych, oraz zapewnieniu kompleksowej opieki osobom potrzebującym profesjonalnej opieki medycznej, w tym całodobowego wsparcia, rehabilitacji itp. Dlatego zapewnienie odpowiednich warunków życia osobom starszym jest niezwykle istotne. Niezbędne jest zatem zapewnienie odpowiedniej infrastruktury. Jest to trudne wyzwanie, zwłaszcza na obszarach wiejskich, ze względu na specyfikę osadnictwa wiejskiego.

Opieka zdrowotna jest jednym z najważniejszych czynników decydujących o poziomie życia ludności. Przez co ma także bezpośredni wpływ na uczestników rynku pracy. Bardzo ważna jest możliwość skorzystania z opieki zdrowotnej na każdym etapie życia człowieka (w tym opieka medyczna nad dziećmi), gdyż wsparcie w dbałości o zdrowie i kondycję mieszkańców wsi i miast oraz maksymalne skrócenie czasu abstynencji w pracy z powodu choroby pracownika lub członka jego rodziny, w konsekwencji w pozytywny sposób przekłada się na gospodarkę. Zatem zapewnienie dostępności ludności do porad i opieki w placówkach medycznych oraz udostępnianie nowych form ofert w ramach świadczeń medycznych jest bardzo ważne.

Podkreślić należy, że w ostatnich latach wzrosła świadomość społeczeństwa, zwłaszcza wiejskiego, dotycząca aktywnego spędzania czasu i potrzeby rekreacji, a także uprawiania sportu w celu dbałości o zdrowie. W roku 2003 parki spacerowo-wypoczynkowe, zieleńce i tereny tzw. zieleni osiedlowej na obszarach wiejskich stanowiły obszar 5075,4 ha, co oznaczało średnio 3,5 m² w przeliczeniu na jednego mieszkańca. W roku 2022 tereny te zwiększyły swój obszar ponad dwukrotnie i zajmowały obszar 11076,2 ha, a na jednego mieszkańca przypadało średnio 16,7 m². W analizowanym okresie na obszarach wiejskich nastąpił rozwój nowych form usług związanych z ekonomią wolnego czasu: tj. przede wszystkim rekreacją i wypoczynkiem oraz ukierunkowanych na zaspakajanie potrzeb społecznych, przy jednoczesnym wykorzystaniu lokalnych zasobów. Lokalne społeczności w tym samorządy gminne, podjęły szereg działań w zakresie ogólnodostępnych, powszechnych, bezpłatnych obiektów sportu i rekreacji inwestując w strefy sportowo-rekreacyjne, które skupiają zróżnicowane elementy infrastruktury sportowo-rekreacyjnej i umożliwiają podejmowanie różnorodnych form aktywności oraz są dostępne w zmieniających się porach roku i warunkach

atmosferycznych dzięki oświetleniu, częściowemu zadaszeniu, zacienieniu, ochronie przed wiatrem, zapewnieniu dostępu do wody.

3.3. Charakterystyka infrastruktury technicznej i społecznej (dostępność usług)

3.3.1. Drogi dojazdowe

Największy wpływ na dostępność czasową ludności do ośrodków miejskich w tym też na czas dotarcia do placówek medycznych, szkół, miejsc pracy ma wpływ ich rozmieszczenie i usytuowanie miejscowości wiejskich względem dróg dojazdowych, czyli sieci komunikacyjnej oraz rozwój sieci dróg publicznych. Chociaż gęstość dróg zamiejscowych, szczególnie gminnych w Polsce nie odbiega znacząco od przeciętnego poziomu europejskiego, to jednak wymagają one dalszych istotnych modernizacji i dostosowania do standardów unijnych. Należy tu także zauważyć, że w Polsce struktura osiedleńcza jest relatywnie bardziej rozproszona niż w większości krajów UE, co wymaga większego wysiłku inwestycyjnego w zakresie infrastruktury drogowej. Dalszy rozwój sieci tych dróg, może być ważnym czynnikiem wspierającym konkurencyjność obszarów wiejskich, poprzez wspieranie i kreowanie ich wewnętrznych potencjałów. Jednak podkreślić należy, że gminna i powiatowa infrastruktura drogowa nie ma własnego źródła finansowania, a wysokie koszty inwestycji drogowych uniemożliwiają jej rozwój z własnych środków budżetowych

3.3.2. Sieć rozdzielcza

W 2022 roku już 88,2% mieszkańców wsi miało dostęp do wodociągu a 44,8% mieszkańców miało dostęp do kanalizacji, a łazienkę posiadało 88,2% mieszkań. Wskaźniki długości sieci (na 100 km²) w przypadku sieci wodociągowej wynosiły 88,1 km na 100 km² i 36,8 km na 100 km² w odniesieniu do sieci kanalizacyjnej. Pomimo tych pozytywnych zmian nadal utrzymują się dysproporcje między rozwojem sieci wodociągowej a kanalizacyjnej, chociaż w ciągu ostatnich lat ulegały zmniejszeniu (tabela 3.8). Utrzymują się także dysproporcje w odniesieniu do terenów zurbanizowanych.

**Tabela 3.8. Zmiany sieci rozdzielczej na wsi i w miastach
w latach 2019–2022 (w km/100 km²)**

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	Zmiana 2019–2022
Wieś					
Sieć wodociągowa	82,5	83,1	83,9	88,1	+5,6
Sieć kanalizacyjna	33,7	34,8	35,7	36,8	+3,1
Sieć gazowa	25,6	26,3	29,9	31,0	+5,4
Relacja sieci wodociągowej/ do sieci kanalizacyjnej	2,45	2,39	2,35	2,39	-0,06
Miasto					
Sieć wodociągowa	321,5	324,1	327,0	365,1	+43,6
Sieć kanalizacyjna	303,1	308,6	311,6	315,0	+11,9
Sieć gazowa	281,1	287,8	300,0	307,9	+26,8
Relacja sieci wodociągowej/ do sieci kanalizacyjnej	1,06	1,05	1,05	1,16	+0,1

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Obszary wiejskie w Polsce w 2022 r.”, GUS, Warszawa, Olsztyn 2024.

Odnotowano także korzystne zmiany na obszarach wiejskich w odniesieniu do sieci gazowej. Wskaźniki sieci z poziomu 18,8 km na 100 km² wzrosły do poziomu 31,0 km na 100 km². Nadal jednak w relacji do miast wskaźniki na wsi są blisko dziesięciokrotnie niższe niż na terenach zurbanizowanych. Trzeba jednak zaznaczyć, że na obszarach miejskich jest wysoka gęstość zaludnienia, która determinuje te różnice.

3.3.3. Dostęp do Internetu

Jednym z ważniejszych wyznaczników przystosowania do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie jest dostęp i umiejętność korzystania z nowych technologii. W Polsce (w tym także na obszarach wiejskich), w ostatnich dwudziestu latach, nastąpił rozwój nowoczesnej i taniej infrastruktury połączeń internetowych. Po dwudziestu latach w Polsce, w 2023 roku szerokopasmowy dostęp do Internetu posiadało 92,8% ogółu gospodarstw domowych, zarówno w kraju jak i na obszarach wiejskich (tabela 3.9).

**Tabela 3.9. Dostęp do Internetu w gospodarstwach domowych
według klasy miejscowości***

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
Dostęp do Internetu (% gospodarstw domowych)							
Wieś	84,6	89,3	91,8	93,2	93,2	96,7	+12,1
Mniejsze miasta	85,6	89,7	91,6	92,3	92,0	95,6	+10,0
Duże miasta	90,0	92,1	93,8	94,4	94,8	96,7	+6,7
Dostęp do Internetu szerokopasmowego (% gospodarstw domowych)							
Wieś	80,7	88,7	90,9	92,8	92,8	94,1	+13,4
Mniejsze miasta	81,9	89,1	91,2	91,6	91,7	94,9	+13,0
Duże miasta	87,1	91,0	93,1	93,4	93,9	95,2	+8,1

*Objaśnienia: podział według miejsca zamieszkania obejmuje kategorie: obszary wiejskie, mniejsze miasta (do 100 tys. mieszkańców) oraz duże miasta, których liczebność przekracza 100 tys. mieszkańców.

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2024 r.”, GUS, Warszawa, Szczecin 2024. (i pozycji z lat wcześniejszych).

W dużych miastach odsetek ten wynosił 93,9%. Regularnie z Internetu korzystało w 2023 roku 81,2% gospodarstw domowych rolników. Jeszcze w 2019 roku odsetek ten wynosił 60,0%. Ogółem na obszarach wiejskich regularnie z Internetu korzystało w roku 2023, 89,9% osób w wieku 16–74 lata, w małych miastach odsetek ten wynosił 85,3% osób, a w dużych miastach było to 91,7% osób.

W ostatnich latach, uwidoczniły się także pozytywne zmiany w odniesieniu do kompetencji cywilizacyjnych rozumianych jako umiejętność korzystania przez ludność wiejską z technologii cyfrowych. Wzrósł odsetek osób regularnie korzystających z Internetu, także na obszarach wiejskich (tabela 3.10). Internet wykorzystywany był przede wszystkim jako narzędzie ułatwiające życie: do wysyłania i odbierania poczty elektronicznej, wyszukiwania informacji o towarach i usługach, zakupu towarów i usług czy też wyszukiwania informacji dotyczących zdrowia i korzystania z szeregu innych usług (tabela 3.11). Wybuch pandemii Covid 19 niejako wymusił w codziennym życiu korzystanie np. z e-porad medycznych, robienie zakupów, używanie w większym zasięgu komunikatorów itp. Systematycznie wyrównują się także różnice między zbiorowością ludności

miejskiej i wiejskiej, chociaż nadal ludność miejsca częściej wykorzystuje Internet i możliwości, które daje.

Tabela 3.10. Osoby regularnie korzystające z Internetu według miejsca zamieszkania* w latach 2019–2024

Rok szkolny	Odsetek osób regularnie korzystających z Internetu (%)			Różnice na wsi w odniesieniu do miast (pkt proc.):	
	wieś	mniejsze miasta	duże miasta	mniejszych	dużych
2019	71,4	79,7	86,3	-8,3	-14,9
2020	74,7	82,8	89,2	-8,1	-14,5
2021	78,4	85,1	89,7	-6,7	-11,3
2022	82,3	86,3	89,8	-4,0	-7,5
2023	80,9	85,3	91,7	-4,4	-10,8
2024	82,6	89,1	93,4	-6,5	-10,8
Zmiana 2019–2024	+11,2	+9,4	+7,1	1,8	4,1

* Objaśnienia: podział według miejsca zamieszkania obejmuje kategorie: obszary wiejskie, mniejsze miasta (do 100 tys. mieszkańców) oraz duże miasta, których liczebność przekracza 100 tys. mieszkańców.

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2024 r.”, GUS, Warszawa, Szczecin 2024. (i pozycji z lat wcześniejszych).

Porównując odsetek osób korzystających z Internetu w wybranych krajach europejskich oraz w Polsce (wykres 3.8.) zwraca uwagę to, iż w większości krajów (w roku 2023) wskaźnik jest dużo wyższy niż w Polsce. Polacy są nadal poniżej średniej dla krajów UE-27, a i zróżnicowanie w odniesieniu do liderów w tym zakresie nadal się utrzymuje. Zwraca uwagę również fakt, że w porównaniu nie tylko z krajami skandynawskimi, ale także i z wybranymi krajami, które razem z Polską weszły do UE, różnice odsetka osób korzystających z Internetu też jest zauważalna i mniej korzystna. Nawet kraje, które weszły razem z nami do UE wyprzedzają Polskę. Odbierać to można jako swoiste zapóźnienia cywilizacyjne Polaków i jednocześnie wyzwanie na najbliższe lata, żeby przyspieszyć rozwój kompetencji społeczeństwa w tym zakresie w celu osiągnięcia zbliżonego poziomu z krajami przodującymi w tym obszarze umiejętności, które są tak

ważne i konieczne nie tylko w życiu codziennym (zakupy, usługi bankowe, medyczne, itp.), ale w dzisiejszym świecie przede wszystkim na rynku pracy.

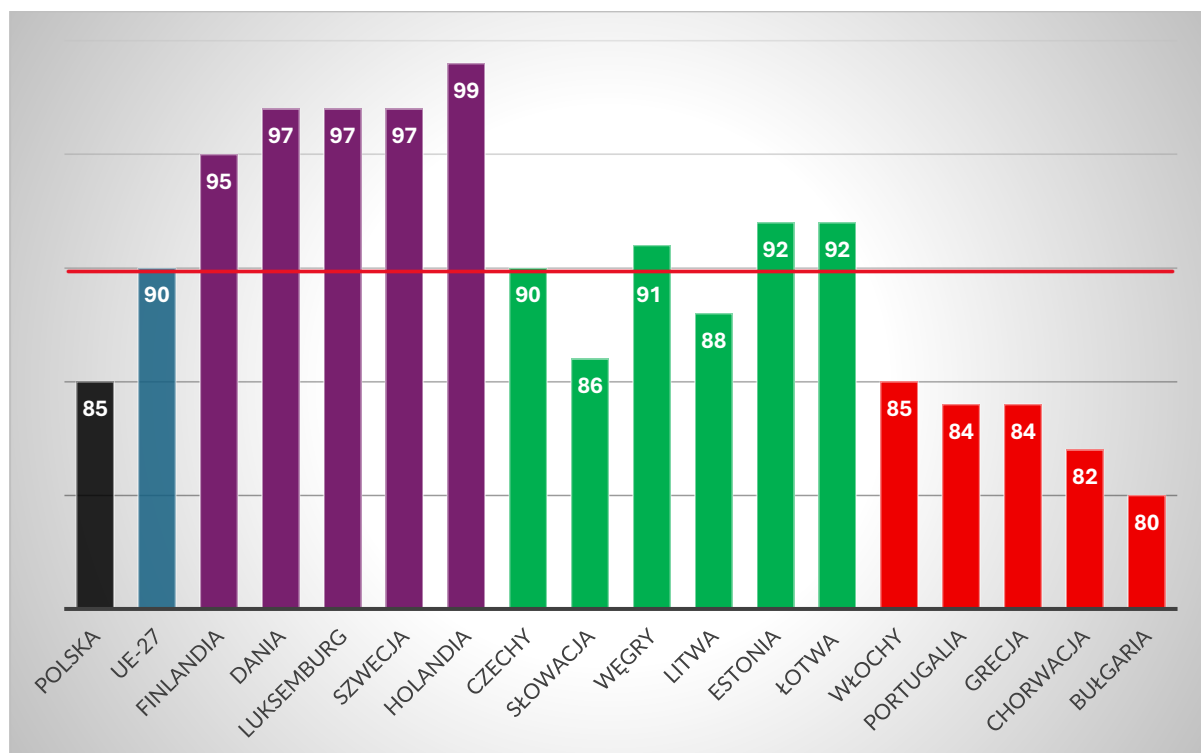
**Tabela 3.11. Odsetek ludności w wieku 16–74 lata korzystających z Internetu
w latach 2019–2023 według celu korzystania na użytek prywatny
oraz miejsca zamieszkania (w %)**

Wieś					Miasto				
2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
Korzystanie z poczty elektronicznej									
56,4	56,9	59,4	62,6	58,5	70,4	71,9	74,4	77,7	80,5
Telefonowanie przez Internet, odbywanie wideokonferencji									
43,6	49,3	50,8	51,5	49,6	51,8	58,8	60,2	59,9	66,2
Serwisy społecznościowe /udział w czatach, forach dyskusyjnych									
48,3	53,2	54,0	59,3	59,7	56,1	55,9	58,7	63,3	68,2
Wyszukiwanie informacji o towarach lub usługach									
56,4	57,9	61,1	71,5	71,5*	-	66,0	68,7	76,1	76,1*
Zakup towarów i usług									
34,1	39,1	41,6	-	58,7	46,2	51,5	52,8	54,6	73,8
Korzystanie z usług bankowych									
34,8	39,3	42,0	49,6	49,6*	-	56,3	59,2	59,6	59,6*
Korzystanie z usług administracji publicznej									
26,5	33,7	38,3	48,1	48,1*	-	47,4	53,7	60,3	60,3*
Wyszukiwanie informacji dotyczących zdrowia									
39,0	35,9	38,4	46,4	46,4*	-	47,4	52,5	55,8	55,8*

* dane za rok 2022

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2024 r.”, GUS, Warszawa, Szczecin 2024. (i pozycji z lat wcześniejszych).

Wykres 3.8. Odsetek osób w wieku 16–74 lata, które regularnie korzystały z Internetu w wybranych krajach UE w 2023 roku

	UE-27
	Polska
	Kraje przodujące (liderzy)
	Kraje, które weszły do UE w 2004 roku
	Niższe/równe wskaźniki w odniesieniu do Polski

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2024 r.”, GUS, Warszawa, Szczecin 2024.

3.3.4. Dostęp do placówek edukacyjnych

Placówki edukacyjne z jednej strony są jednym z najważniejszych czynników mających wpływ na rozwój i jakość kapitału ludzkiego, kształtujące głównie przyszłych, ale także i niejednokrotnie obecnych (w przypadku szkół ponadpodstawowych)

uczestników rynku pracy. Z drugiej zaś strony pełnią także funkcje opiekuńcze (przedszkola, szkoły podstawowe), umożliwiające rodzicom i opiekunom działalność zawodową²⁷.

Z tych względów bardzo ważny jest pierwszy szczebel systemu oświaty, czyli opieka edukacyjna na poziomie przedszkolnym, która dotyczy dzieci w wieku 3–5 lat oraz 6-latków objętych obowiązkowym rocznym przygotowaniem przedszkolnym. Uczestnictwo dzieci w wieku czterech lat i starszych w edukacji przedszkolnej w Polsce jest bliskie średniej UE, jednak wskaźnik tego uczestnictwa jest nadal niski w przypadku młodszych dzieci, zwłaszcza 3-latków. Problem dotyczy głównie obszarów wiejskich, gdzie zapewniona jest nadal niewystarczająca ilość miejsc w tego typu placówkach. Z badań IERiGŻ-PIB²⁸ wynika, że na obszarach, które charakteryzują się najniższymi wskaźnikami uczestnictwa dzieci objętych opieką przedszkolną, odnotowuje się stosunkowo wysoki odsetek osób wcześniej kończących naukę. Badania te podkreśliły także dotychczasowy pozytywny wpływ finansowania funduszy europejskich na upowszechnianie edukacji przedszkolnej. W ostatnich dwudziestu latach odnotowano dwukrotny wzrost udziału dzieci w wieku 3–6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym.²⁹ Jednak odsetek dzieci najmłodszych objętych opieką edukacyjną na tym poziomie jest nadal niższy na obszarach wiejskich niż w miastach (tabela 3.12). W miastach w analizowanym

²⁷ Większość rodziców, szczególnie w miastach, wybiera umieszczenie małych dzieci (do trzech lat) w żłobkach. Ogółem w Polsce liczba dzieci w żłobkach przypadająca na 1000 dzieci poniżej trzeciego roku życia rośnie z roku na rok, a liczba dostępnych miejsc ogółem w żłobkach przewyższa liczbę chętnych. W 2023 roku na 100 miejsc w żłobkach przypadało 83 dzieci. Nawet w stolicy umieszczenie dziecka w takich placówkach nie stanowi problemu. Nierzadko jest nawet możliwość umieszczenia dwulatka w przedszkolu, choć tego typu placówki przeznaczone są dla trzylatków i starszych dzieci. Rośnie również odsetek małych dzieci korzystających z innych form opieki, takich jak kluby, opiekunki itp. Pozwala to na szybki powrót do pracy i aktywności zawodowej po urlopie macierzyńskim. Pomimo tych zmian utrzymuje się duże zróżnicowanie na niekorzyść wsi. Według ostatnich dostępnych, danych GUS (za rok 2022) odsetek dzieci objętych opieką w żłobku w miastach wynosił 26,6%, a na obszarach wiejskich jedynie 6,6%. Na wsi znajdowało się 27,9 tys. żłobków w miastach zaś 149,2 tys.

²⁸ Wrzochalska, A. i Karwat-Woźniak, B., (2024). Przemiany Strukturalne na wsi i w rolnictwie. 20 lat członkostwa Polski w UE, Studia i monografie, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

²⁹ Udział ten wzrósł z poziomu 355 w roku szkolnym 2003/2004 do 664 w roku szkolnym 2023/2024, co spowodowane jest głównie wspomnianym powyżej, obowiązkowym rocznym przygotowaniem przedszkolnym jakiemu podlegają sześciolatki. Ale pozytywne zmiany odnotowano także w grupie wiekowej dzieci 3-5 lat. Już w pierwszych dziesięciu latach członkostwa w UE blisko czterokrotnie wzrósł udział wiejskich dzieci, na 1000 dzieci w grupie wiekowej 3-5 lat, w edukacji przedszkolnej.

okresie (lata 2019–2024) wskaźniki dotyczące udziału dzieci 3–6 lat jak oraz 3–5 lat objętych opieką przedszkolną ulegały dalszemu zwiększaniu.

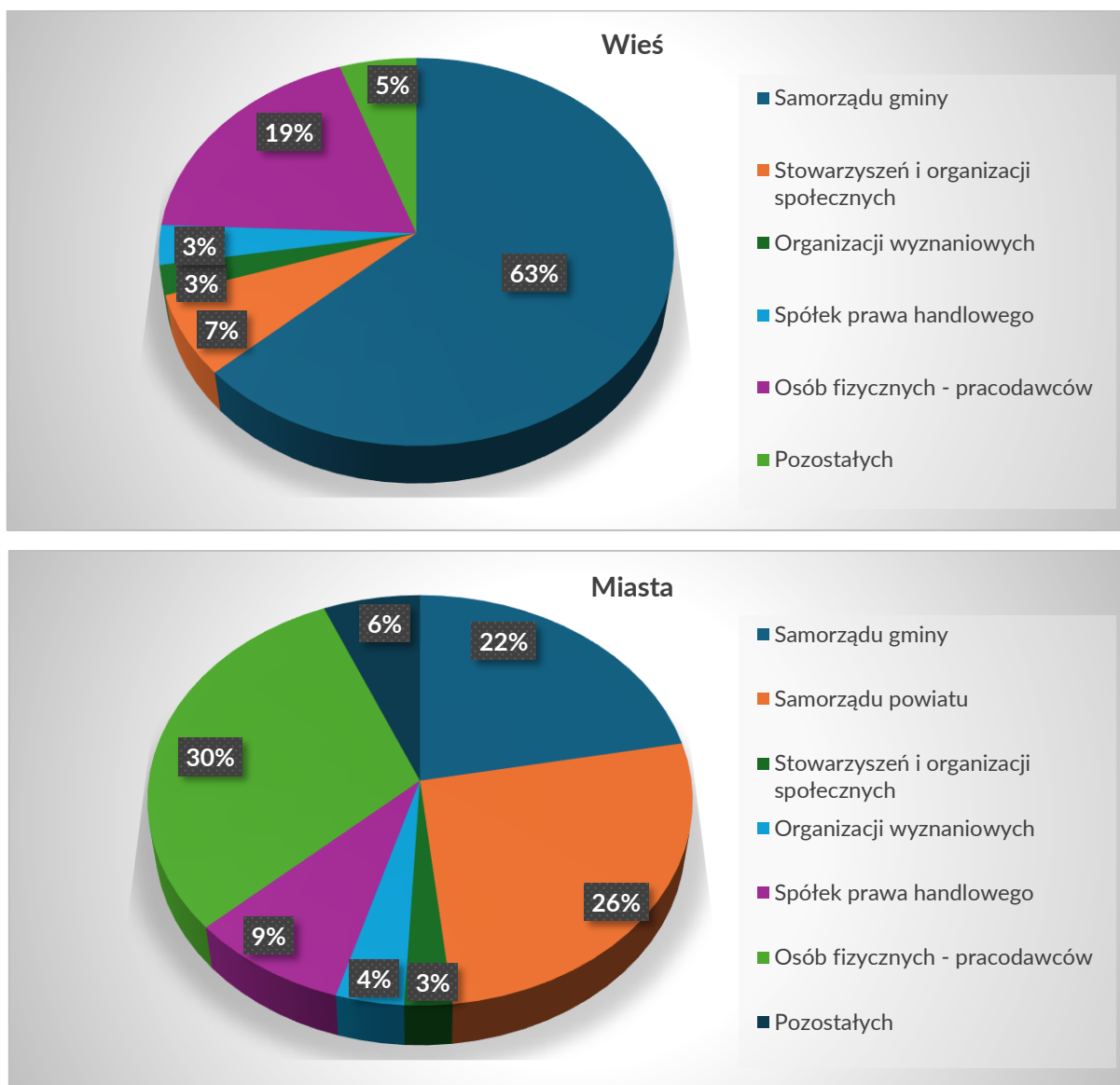
**Tabela 3.12. Wychowanie przedszkolne w latach 2019/2020–2023/2024
na wsi i w miastach**

Wyszczególnienie	2019/20	2020/21	2021/22	2022/2023	2023/2024	Zmiana 2019–2024
Wieś						
Liczba placówek	10909	10776	10724	10625	10524	-385
Liczba dzieci w tys. w placówkach	463,0	470,4	494,3	514,8	514,0	+51
Liczba dzieci w placówkach na:						
Na 1000 dzieci w wieku 3–6 lat	715	660	685	712	664	-51
Na 1000 dzieci w wieku 3–5 lat	685	625	658	687	649	-36
Miasto						
Liczba placówek	11409	11578	11706	11880	1981	+572
Liczba dzieci w tys. w placówkach	938,0	954,1	978,2	1019,4	998,0	+60
Liczba dzieci w placówkach na:						
Na 1000 dzieci w wieku 3–6 lat	1034	1051	1080	1141	1108	+74
Na 1000 dzieci w wieku 3–5 lat	1027	1031	1063	1123	1119	+92

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024 (i pozycji z lat wcześniejszych) oraz „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Na obszarach wiejskich, pomimo zwiększenia liczby dzieci w przedszkolach obserwowany był niepokojący spadek tych wskaźników. W grupie dzieci 3–6 lat o -51, a w grupie dzieci 3–5 lat o -36. Podkreślić należy także, iż problemy w odniesieniu do opieki przedszkolnej nie dotyczą w równym stopniu wszystkich terenów wiejskich. Gorszy dostęp do usług publicznych jest szczególnie widoczny na tzw. peryferyjnych obszarach wiejskich.

**Wykres 3.9. Struktura organów prowadzących przedszkola na wsi i w miastach
w roku szkolnym 2023/2024**

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024.

Organem prowadzącym przedszkola na wsi czyli podmiotami odpowiedzialnymi za finansowanie, tworzenie sieci przedszkoli i ustalanie zasad ich działania, były w większości przypadków samorządy gminy i osoby fizyczne – pracodawcy, które łącznie obejmowały one 82% wiejskich placówek. W przypadku nielicznych przedszkoli organami prowadzącymi były stowarzyszenia i organizacje społeczne, organizacje wyznaniowe i spółki prawa handlowego (wykres 3.9 i tabela A.5. oraz tabela A.6. Aneks).

Tabela 3.13. Szkoły podstawowe na wsi i w miastach w latach 2019–2024

Wyszczególnienie	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	2023/2024
Wieś					
Szkoły ogółem	8373	8199	8098	7990	7888
Uczniowie ogółem (w tys.)	1122,0	1123,3	1131,4	1112,9	1075,2
na 1 szkołę	134	137	140	138	136
na 1 oddział	14	15	15	15	15
na 1 nauczyciela	10	10	11	11	11
Współczynnik skolaryzacji					
Netto	78,7	79,1	76,4	74,7	72,8
Miasto					
Szkoły ogółem	5067	5067	5093	5132	5165
Uczniowie ogółem (w tys.)	1895,1	1920,4	1960,2	2011,2	1933,2
na 1 szkołę	374	379	381	383	374
na 1 oddział	20	20	20	21	21
na 1 nauczyciela	13	13	13	14	14
Współczynnik skolaryzacji					
Netto	105,4	107,0	109,7	111,4	108,1

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Praktycznie nie było przedszkoli samorządu województwa jednostek administracji rządowej, a tylko 19 przedszkoli (na 4,4 tys.) były przedszkolami samorządu powiatu. W miastach występowało większe zróżnicowanie w odniesieniu do organów prowadzących przedszkola. Mając na uwadze konieczność wsparcia opieki przedszkolnej i objęcia nią większej ilości dzieci, rysuje się możliwość uaktywnienia organów prowadzących, które minimalnym i małym stopniu prowadzą wiejskie przedszkola.

Szkoły wiejskie w odniesieniu do szkół w miastach charakteryzują się mniejszymi oddziałami i nieznacznie mniejszą liczbą uczniów przypadającą na jednego nauczyciela (tabela 3.13).

Mając na uwadze dostępność przestrzenną szkół podstawowych na obszarach wiejskich należy zaznaczyć, że według danych GUS, blisko jedna piąta uczniów mieszkała w odległości od 3 do 5 km od placówki, a dowożonych było do szkół ponad jedna czwarta uczniów (tabela 3.14). Zorganizowanie systemu dowozu wiejskich uczniów do szkół podstawowych nie dotyczy tylko rodziców i opiekunów, ale także i leży po stronie gmin, które organizują dowóz uczniów.

**Tabela 3.14. Odległość do szkół podstawowych dla dzieci i młodzieży
na wsi i w miastach w roku 2005/2006 oraz roku szkolnym 2017/2018
(w % analizowanych populacji)**

Wyszczególnieni	2005/2006		2017/2018	
	Wieś	Miasto	Wieś	Miasto
Odsetek uczniów mieszkających w odległości od szkoły:				
Powyżej 3 do 5 km (klasy I–IV)	20,5	3,5	12,1	1,6
od 4 do 5 km (klasy V–VII)			7,6	1,0
Powyżej 5 do 10 km	6,2	5,5	7,0	1,3
Powyżej 10 km	0,9	0,2	1,2	0,3
Odsetek uczniów dowożonych do szkół	31,5	5,5	27,9	4,2

Źródło: Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2017/18”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2018 (i pozycji z roku 2005).

Generuje to wybór szkół w pobliskich miastach (tabela A.7 Aneks) i związany z tym transport leżący po stronie rodziców bądź zapewnienie miejsca zamieszkania poza domem, co generuje nie tylko koszty, ale pochłania także czas rodziców oraz stwarza swoiste utrudnienia związane z ich aktywnością zawodową.

Na terenach wiejskich do rzadkości należą placówki szkolne profilowane, które mogą być pomocne w rozwijaniu szczególnych umiejętności, zdolności i zainteresowań uczniów, przyszłych sprofilowanych pracowników już na pierwszych etapach edukacji. Nieco częściej usytuowane są tam szkoły specjalne, do których mogą uczęszczać dzieci z wadami rozwojowymi, które też w ten sposób mają szansę i potrzebne wsparcie

w rozwoju zawodowym. Jednak liczba tych szkół i ich dostępność jest znacząco niższa niż na terenach zurbanizowanych i obejmuje mniejszą ilość uczniów, chociaż w obu zbiorowościach ich przybywa (tabela 3.15).

Tabela 3.15. Uczniowie i absolwenci szkół specjalnych przysposabiających do pracy w roku szkolnym 2019/2020 – 2023/2024

Rok szkolny	Uczniowie			Absolwenci	
	ogółem	dziewczęta w %	Zmiana (2019/2020 = 100)	ogółem	Zmiana (2019/2020 = 100)
WIEŚ					
2019/2020	2040	37,6	100,0	363	100,0
2020/2021	2048	37,3	100,4	384	105,8
2021/2022	2072	37,3	101,6	326	89,8
2022/2023	2113	36,5	103,6	319	87,9
2023/2024	2058	36,5	100,9	432	119,0
MIASTA					
2019/2020	10473	40,5	100,0	1974	100,0
2020/2021	10563	40,3	100,9	2003	101,5
2021/2022	10760	39,6	102,7	1881	95,3
2022/2023	10600	39,2	101,2	2106	106,7
2023/2024	10425	38,2	99,5	2436	123,4

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024 (oraz pozycji z lat wcześniejszych).

**Tabela 3.16. Szkoły ponadpodstawowe na wsi w roku szkolnym
2020/2021, 2022/2023 i 2023/2024**

Rok szkolny	Szkoły	Oddziały	Uczniowie		
			ogółem w tys.	na 1 szkołę	na 1 oddział
branżowe szkoły I stopnia dla młodzieży					
2019/2020	146	613	11,1	76	18
2020/2021	219	896	13,6	62	16
2021/2022	152	630	12,0	79	19
2022/2023	145	531	10,9	75	21
2023/2024	146	563	11,8	81	21
branżowe szkoły II stopnia dla młodzieży (publiczne)					
2020/2021	7	7	0,1	17	17
2021/2022	8	13	0,2	22	14
2022/2023	20	43	0,5	27	12
2023/2024	19	33	0,5	28	16
licea ogólnokształcące dla młodzieży					
2019/2020	138	687	14,2	103	21
2020/2021	132	701	14,9	113	21
2021/2022	131	712	15,1	115	21
2022/2023	135	785	16,9	125	22
2023/2024	136	850	18,6	137	22
licea ogólnokształcące dla dorosłych					
2019/2020	70	168	3,6	52	22
2020/2021	61	128	3,0	48	23
2021/2022	44	92	2,1	48	23
2022/2023	44	94	2,6	58	27
2023/2024	46	114	3,1	67	27
technika dla młodzieży					
2019/2020	212	2 001	40,7	192	20
2020/2021	206	1 986	40,1	195	20
2021/2022	202	1 986	40,3	200	20
2022/2023	197	2 135	45,0	229	21
2023/2024	189	2 291	48,1	254	21

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024 (oraz pozycji z lat wcześniejszych).

Kolejnym ważnym zagadnieniem w kontekście wykształcenia jest wybór przez uczniów rodzaju czy też kierunku kształcenia na średnim poziomie. Na obszarach wiejskich znajduje się relatywnie niewielka liczba szkół średnich (tabela 3.16).

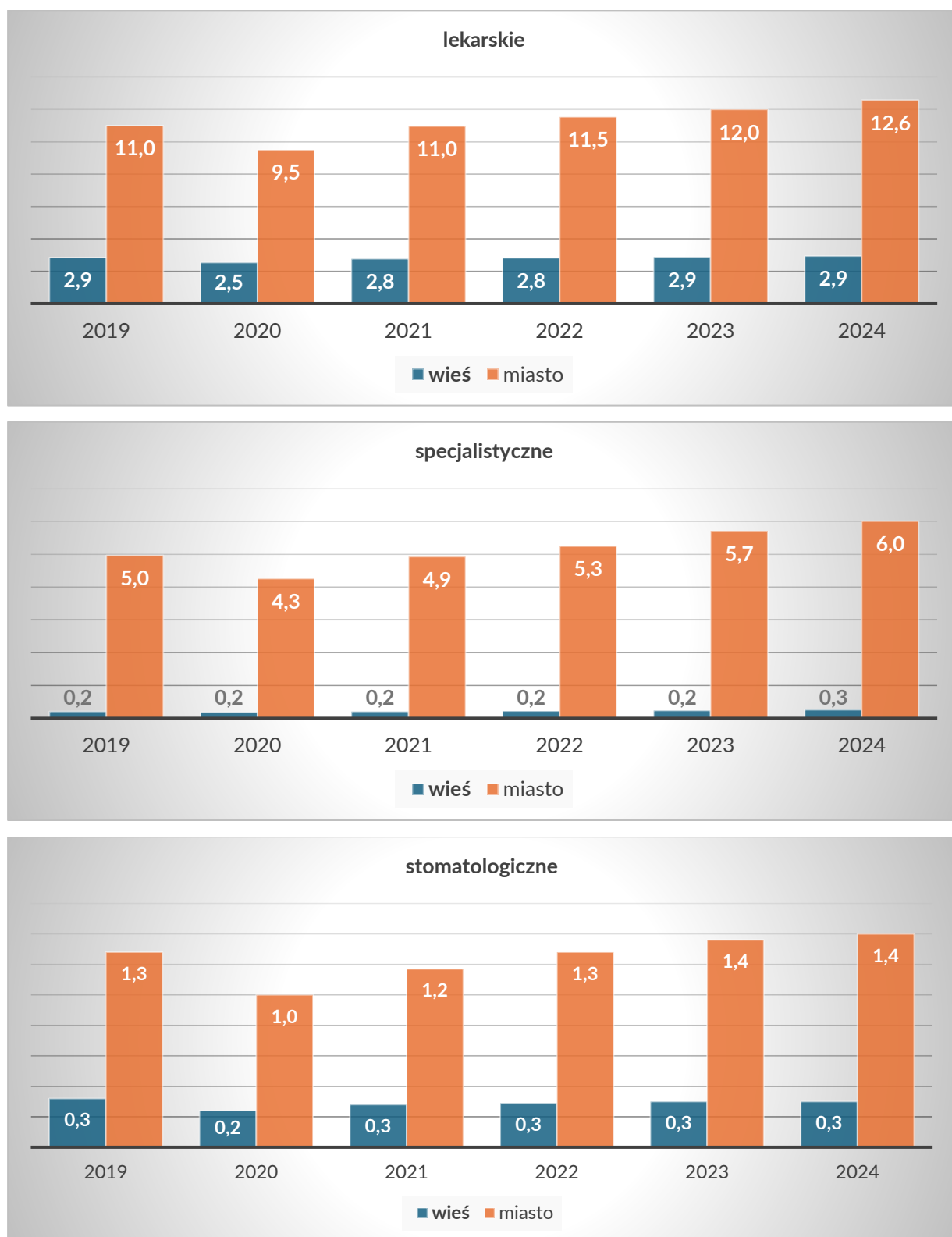
Mniejsze liczebnie szkoły wiejskie stwarzają relatywnie lepsze warunki opieki edukacyjnej nad dziećmi niż w miastach, a przy szczególnym zaangażowaniu nauczycieli na terenach wiejskich zrekompensować można także brak szkół profilowanych, nastawionych na kształcenie w specjalistycznych kierunkach (artystycznych, sportowych). Poziom kompetencji nauczycieli wiejskich, mierzony ich odsetkiem, według stopnia awansu zawodowego, jest porównywalny z kompetencjami nauczycieli w miastach, a nawet nieco go przewyższa w odniesieniu do dwóch najwyższych stopni – nauczyciela mianowanego i dyplomowanego (tabela A.8).

3.3.5. Dostęp do placówek ochrony zdrowia

Głównymi placówkami medycznymi są zakłady opieki zdrowotnej (przychodnie), gabinety lekarskie, świadczące usługi w ramach podstawowej opieki medycznej (POZ) oraz apteki (wraz z punktami aptecznymi). Na obszarach wiejskich znajduje się znacznie mniej tych placówek niż w miastach (tabela 3.17).

Mając na uwadze przychodnie świadczące usługi medyczne w ramach NFZ, na obszarach wiejskich na jeden taki obiekt przypada średnio znacznie mniej ludności niż w, ale mając na uwadze praktyki lekarzy i lekarzy dentystów oraz apteki i punkty apteczne, jest to już liczba około dwukrotnie wyższa niż w miastach, jednak należy też mieć na uwadze, że niektórzy mieszkańcy wsi także korzystają z porad medycznych w miastach, zwłaszcza w prywatnych. Na obszarach wiejskich udzielana jest także mniejsza ilość porad lekarskich niż w miastach.

**Wykres 3.10. Liczba porad (lekarskie, specjalistyczne, stomatologiczne)
średnio na jednego mieszkańca wsi i miast**

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Mały Rocznik Statystyczny Polski 2025”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych 2020, 2021, 2022, 2023, 2024)

Tabela 3.17. Placówki ochrony zdrowia na wsi i miastach w latach 2019–2024

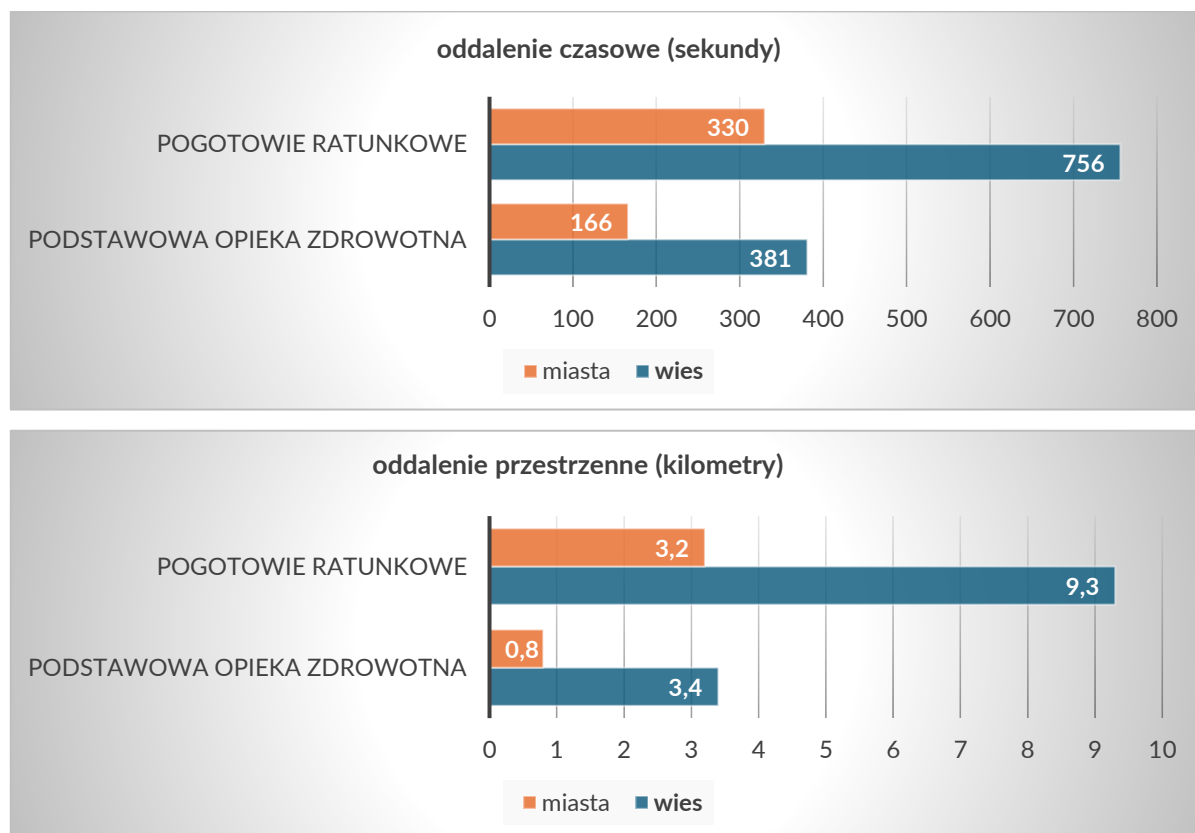
Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Wieś						
Placówki ochrony zdrowia						
Przychodnie*	4764	4630	4602	4590	4605	4639
Praktyki lekarzy i lekarzy dentystów	1160	1071	981	902	832	797
Apteki	1991	1952	1920	1870	1816	1797**
Punkty apteczne	1173	1137	1128	1101	1071	1046**
Liczba ludności na 1 placówkę (w tys.)						
Przychodnie	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2
Praktyki lekarzy i lekarzy dentystów	13,2	14,3	15,6	16,9	18,3	19,1
Apteka i punkt apteczny	4,9	5,0	5,0	5,1	5,3	5,4**
Apteka	7,7	7,8	8,0	8,2	8,4	8,5**
Miasto						
Przychodnie	17075	16866	17366	18011	18855	19586
Praktyki lekarzy i lekarzy dentystów	3277	2977	2772	2576	2342	2243
Apteki	10295	10104	9946	9787	9657	9432**
Punkty apteczne	17	15	19	18	20	21**
Liczba ludności na 1 placówkę (w tys.)						
Przychodnie	4,8	4,8	4,7	4,7	4,7	4,7
Praktyki lekarzy i lekarzy dentystów	7,0	7,7	8,2	8,7	9,6	9,9
Apteka i punkt apteczny	2,2	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4**

*Dane obejmują praktyki, w zakresie których podpisano kontrakt z NFZ

**szacunek

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Mały Rocznik Statystyczny Polski 2025”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych 2020, 2021, 2022, 2023, 2024) oraz „Apteki i punkty apteczne w 2024 r.”

Wykres 3.11. Oddalenie czasowe i przestrzenne do placówek podstawowej opieki medycznej i pogotowia ratunkowego wsi i miast

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej”, Warszawa 2019.

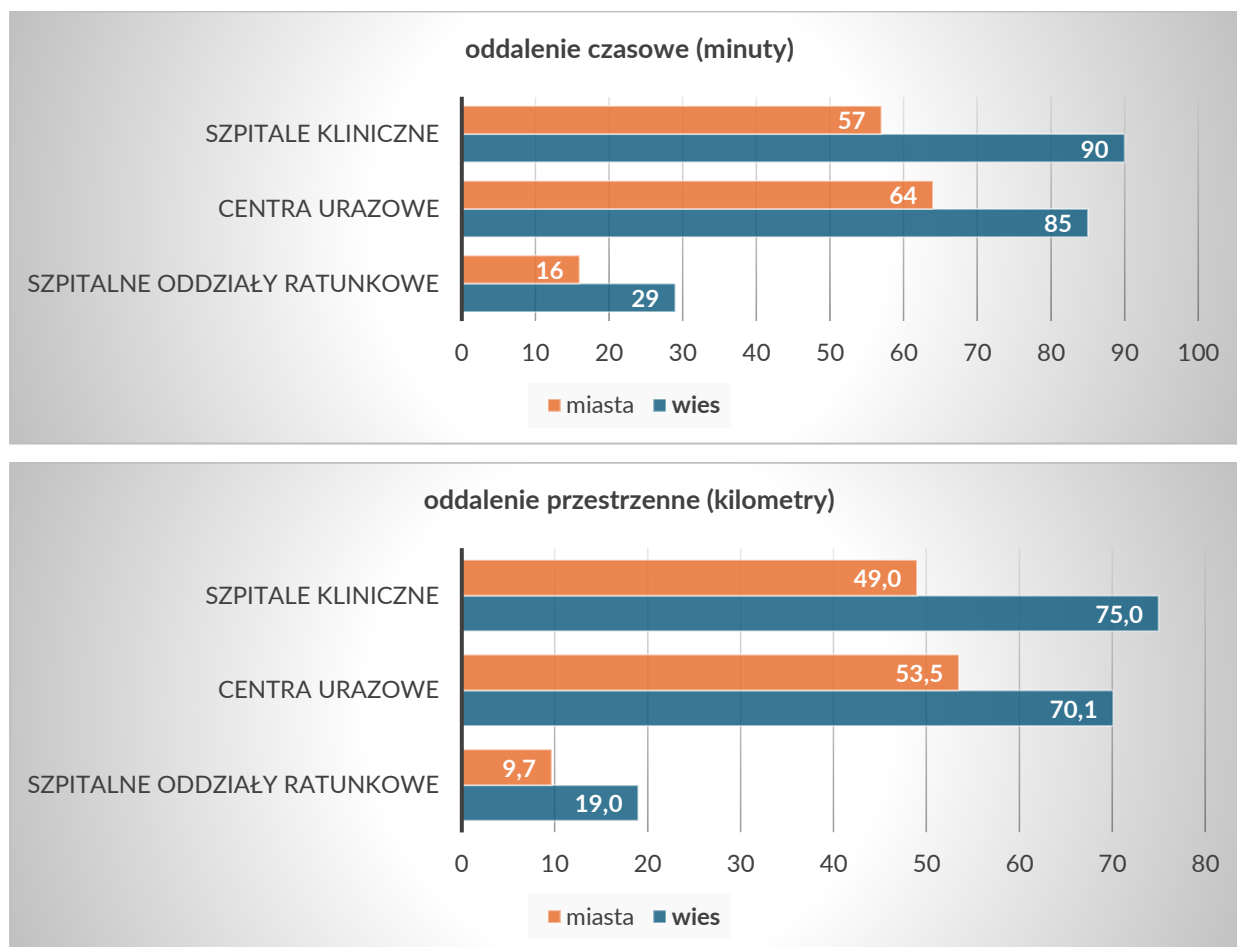
Ich liczba na mieszkańca na obszarach wiejskich średnio wynosiła w roku 2024 prawie trzy, w miastach zaś ponad 12, w odniesieniu do porad specjalistycznych oraz stomatologicznych występowało także niekorzystne zróżnicowanie, na niekorzyść mieszkańców wsi (wykres 3.10 i tabela A.9 Aneks). W kwestii placówek medycznych bardzo ważna jest nie tylko ich sama ich liczba ale przede wszystkim ich dostępność z punktu widzenia zarówno odległości przestrzennej mierzonej w kilometrach, jak i czasu potrzebnego na dotarcie do nich w razie zaistniałej potrzeby. W odniesieniu do dostępności i możliwości dojazdowych ludności do placówek opieki medycznej, z danych GUS wynika, że osoby w wieku 18 lat i więcej do najbliższej poradni podstawowej opieki zdrowotnej mają średnio na wsi 6:21 min (3,4 km), a w miastach 2:46 minut, odległość ta wynosi mniej niż 1 kilometr wykres 3.11). Dla dzieci w wieku do 17 lat czas ten jest o kilka sekund krótszy. Blisko połowa ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich oraz niemal wszyscy mieszkańcy miast (bez względu na wiek) mogą dotrzeć do

tych placówek (tzn. najbliższej poradni podstawowej opieki zdrowotnej (POZ), w czasie krótszym niż 5 minut, ale sytuacja jest zróżnicowana w różnych regionach kraju. Pozostałe placówki medyczne, zwłaszcza apteki i pogotowie ratunkowe są położone w znaczącym oddaleniu od skupisk wiejskich. Ponad 56% ogółu ludności miast do apteki dociera w ciągu do 5 min, a na wsi odsetek ten wynosi zaledwie 6,6% ludności. Na obszarach wiejskich średni czas dojazdu do najbliższej stacji pogotowia ratunkowego wynosi 13:56 min (średnio 9,3 km), a w miastach wynosi on 5:30 minut (3,2 km). Najwięcej ludności wiejskiej, blisko jedna trzecia, znajduje się w zasięgu 10–15 minut do najbliższej stacji pogotowia, natomiast w zasięgu co najmniej 20 min – 15,7%.

Największe utrudnienia dla mieszkańców z obszarów wiejskich mają miejsce szczególnie w przypadku dostępności do szpitalnych oddziałów ratunkowych (SOR). Muszą oni pokonać ponad 20 km (średni potrzebny czas to 28–29 minut). W miastach średnia odległość do SOR wynosi 9,7 km, do której pokonania wystarczy około 16 minut (wykres 3.12). Co drugi mieszkaniec miasta ma ten oddział w zasięgu 10 min, na wsi tak dobrą dostępność ma mniej niż 5% mieszkańców. Co trzeci mieszkaniec wsi znajduje się w zasięgu co najmniej 30 min jazdy od tej placówki. Ludność wiejska ma także znacznie gorszą dostępność do centrów urazowych niż mieszkająca w miastach. W miastach średnia odległość do tej placówki wynosi 53,5 km (64 minuty), a na wsi aż 70,1 km (85 minut). Większość ludności na obszarach wiejskich – 65,6% znajduje się w odległości co najmniej 50 km. Zaledwie 34% mieszkańców wsi może do nich dotrzeć w około 1 godzinę. Podobne czasowe i przestrzenne trudności występują w odniesieniu do szpitali klinicznych, które zlokalizowane są niemal wyłącznie w miastach wojewódzkich³⁰. W miastach średnia odległość do tego typu placówki wynosi około 49 kilometrów (57 minut), a na wsi 74–75 kilometrów, na pokonanie których potrzebne jest średnio półtorej godziny. Co piąta osoba z obszarów wiejskich ma do tego typu placówki co najmniej 100 km, w mieście co ósma. Co trzecia osoba na obszarach wiejskich oraz co piąta osoba w mieście ma szansę dotrzeć do szpitala klinicznego w czasie krótszym niż półtorej godziny. Z reguły gorszą dostępnością przestrzenną charakteryzują się obszary położone na krańcach województw, a relatywnie lepszą obszary położone w centrum województw.

³⁰ w województwach: lubuskim, opolskim, podkarpackim i świętokrzyskim nie było żadnego szpitala klinicznego w czasie badań GUS 2019 rok.

Wykres 3.12. Oddalenie czasowe i przestrzenne do szpitalnych oddziałów ratunkowych, centrów urazowych oraz szpitali klinicznych wsi i miast

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej”, Warszawa 2019.

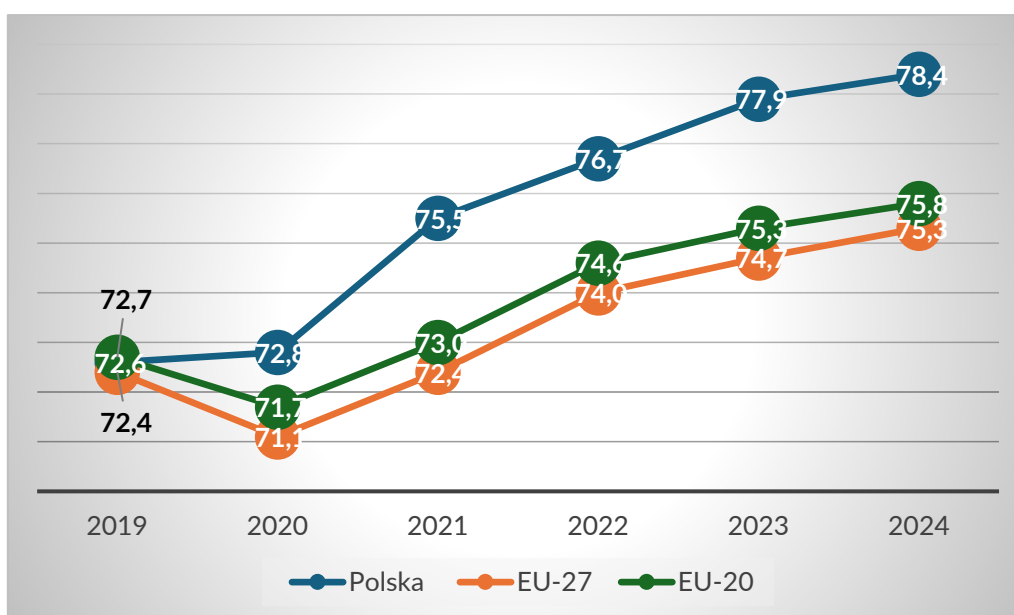
Lukę w brakach infrastruktury medycznej starają się wypełnić inne formy opieki medycznej, na przykład tzw. Długoterminowa opieka domowa i hospicjum domowe. System ten działa w Polsce od ponad 20 lat. Z punktu widzenia opieki zdrowotnej zwłaszcza ludności wiejskiej bardzo ważna jest dostępność porad on-line.

4. ANALIZA RYNKU PRACY NA OBSZARACH WIEJSKICH

4.1. Aktywność zawodowa ludności wiejskiej: stopa bezrobocia, charakterystyka zatrudnienia (aktywność, bierność)

O kondycji rynku pracy w Polsce świadczy przede wszystkim porównanie warunków na krajowym i unijnym rynku pracy. Z porównania poziomu zatrudnienia i skali bezrobocia w Polsce i UE wynika, że sytuacja na rodzimym rynku pracy, mimo pewnych symptomów pogarszania się sytuacji, należy uznać za dobrą. Potwierdza to porównanie wskaźników zatrudnienia (wykres 4.1.) i stopy bezrobocia (wykres 4.2.) w Polsce i UE.

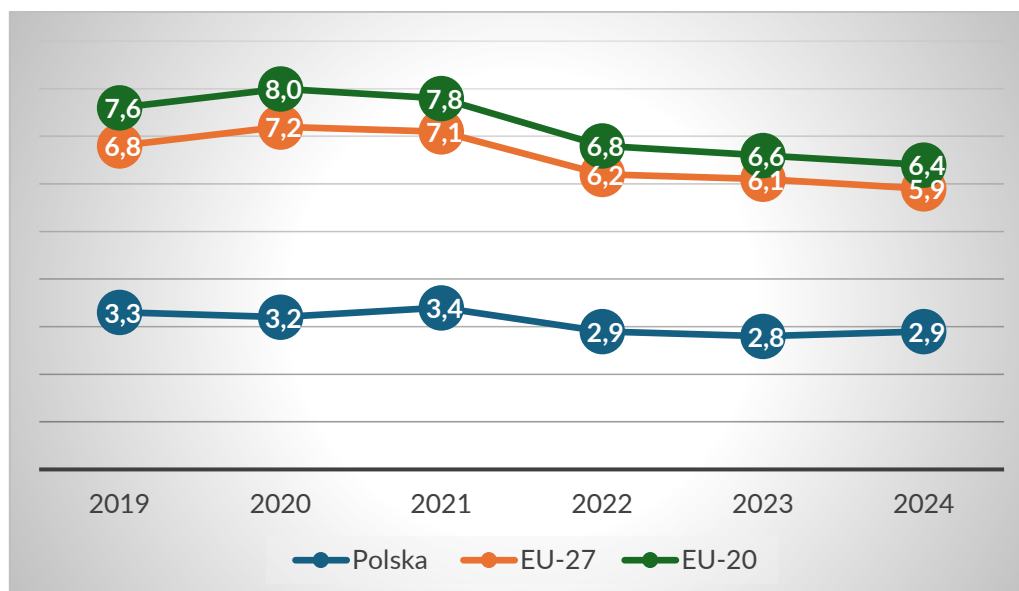
Wykres 4.1. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20–64 lata
w Polsce i Unii Europejskiej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał IV 2024, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

W 2024 roku wskaźnik zatrudnienia w Polsce wśród ludności w wieku 20–64 lata wyniósł 78,4%³¹, gdy średnia w UE 75,8%, a w krajach strefy euro – 75,3% (wykres 4.1). Tym samym sytuacja w zatrudnieniu mieszkańców naszego kraju była wyraźnie korzystniejsza niż UE. Należy jednak zaznaczyć, że w Polsce w 2024 roku w stosunku do lat wcześniejszych nastąpiło wyhamowania tempa wzrostu zatrudnienia. Ten trend zaznaczył się również w całej UE, ale w Polsce zmniejszenie tempa wzrostu zatrudnienia było większe niż przeciętnie w UE–27. W Polsce wartość wskaźnika zatrudnienia w 2024 roku w stosunku do poprzedniego wzrosła o 0,5 p. proc., gdy w 2023 roku w stosunku do 2022 roku zwiększył się o 1,2 p. proc. Analogiczne wzrosty przeciętnie w UE–27 w obydwu przywołanych latach było identyczne i wynosiło 0,7 p. proc.

Wykres 4.2. Stopa bezrobocia wśród osób w wieku 20–64 lata w Polsce i UE

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał IV 2024, tab. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

W 2024 roku Polska cechowała się również, podobnie jak w latach ubiegłych niskim bezrobociem, znacznie niższym niż średnio w UE (wykres 4.2).

³¹ Wartość tego wskaźnika w 2024 roku, świadczy, że Polska osiągnęła już poziom celu, który został przyjęty dla krajów UE i wynosi 78% do 2030 roku.

Według Eurostat w 2024 roku średnioroczna stopa bezrobocia w Polsce wyniosła 2,9%, gdy przeciętnie w UE-27 – 5,9%, a w krajach strefy euro – 6,4%. Uplasowało nasz kraj wraz z Maltą na drugim miejscu tuż za Czechami (2,8%).

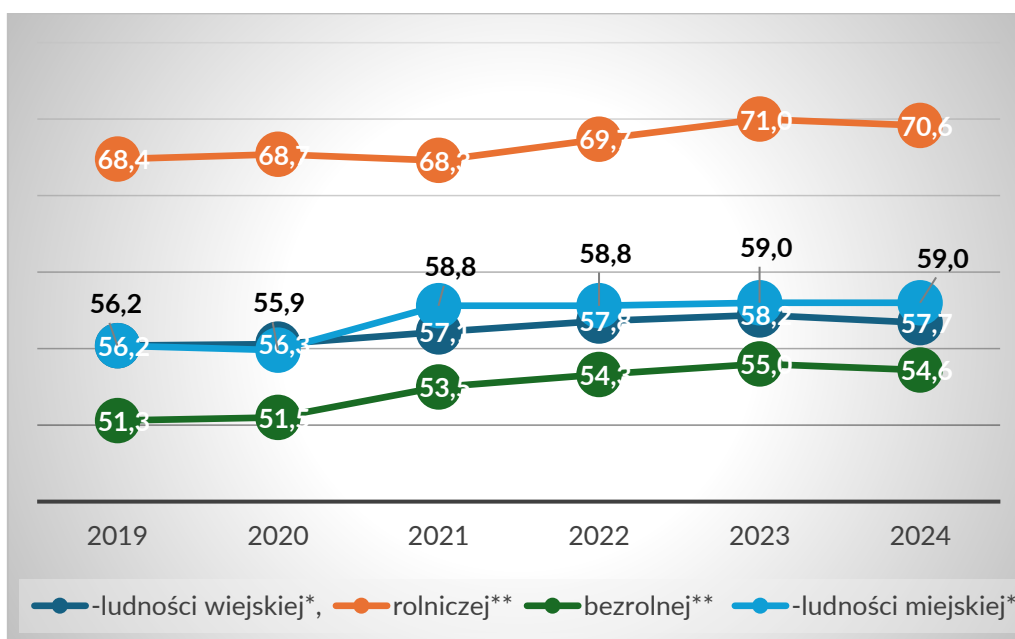
4.1.1. Aktywność zawodowa

Według danych z BAEL-a, przeciętnie w 2024 roku na obszarach wiejskich mieszkało 12 047 tys. osób w wieku 15–89 lat, w tym 6 952 tys., czyli 57,7% – to osoby aktywne zawodowo, a 5 095 tys. osób, tj. 42,3%, było biernych zawodowo. Zbiorowość aktywnych zawodowo tworzyło 6 740 tys. osób pracujących i 212 tys. osób bezrobotnych. W rezultacie wskaźnik zatrudnienia i stopa bezrobocia wynosiły odpowiednio 55,9 i 3,0%.

Wielkości obrazujące aktywność zawodową wskazują, że w 2024 roku sytuacja na wiejskim rynku pracy była nieco gorsza niż w 2023 roku, a jednocześnie porównywalna z 2022 rokiem (wykres 4.3–4.6). Taka sytuacja zaistniała, praktycznie po raz pierwszy od wejścia Polski do UE. W 2024 roku odnotowano brak pozytywnych zmian na wiejskim rynku pracy, która wcześniej (do 2023 roku) systematycznie się poprawiała.

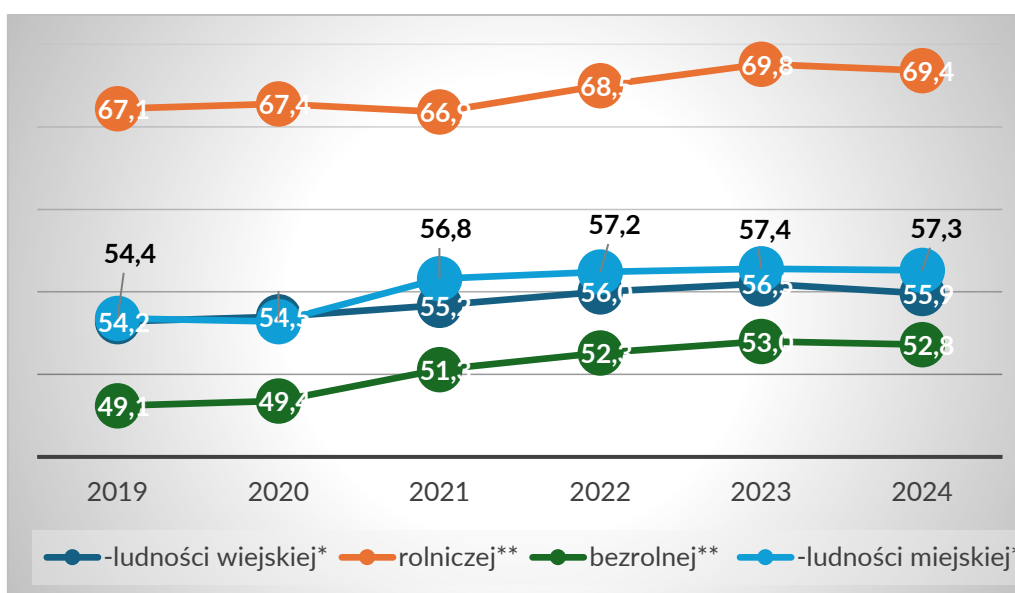
Należy jednak uznać, że tendencje obrazujące sytuację ludności wiejskiej na rynku pracy, dokumentują generalnie relatywnie duży popyt na wiejską siłę roboczą. W konsekwencji pozycja ludności wiejskiej na rynku pracy uległa poprawie i w znacznym stopniu upodobniła się do sytuacji ludności miejskiej (wykres 4.3–4.6). Nie zmienia to faktu, że znalezienie satysfakcjonującej pracy przez mieszkańców wsi jest niezmiennie trudniejsze niż mieszkańców miast. Ta sytuacja znajduje odzwierciedlenie w istnieniu i wielkości różnic miar rynku charakteryzujących wiejski i miejski rynek pracy. W 2024 roku skala bierności zawodowej była (o 1,3 p. proc.) większa w społeczności wiejskiej niż miejskiej, a wskaźnik zatrudnienia o 1,4 p. proc. niższy. Stopa bezrobocia była minimalnie (o 0,2 p. proc.) wyższa na wsi niż w mieście. Co więcej bezrobotni z obszarów wiejskich dłużej poszukiwali pracy. Według danych z BAEL-a, w I kwartale 2024 roku udział bezrobotnych poszukujących pracę 7 i więcej miesięcy wśród bezrobotnych mieszkańców wsi wynosił 43,9%, a wśród bezrobotnych z miast – 34,7%.

Wykres 4.3. Współczynnik aktywności z zawodowej ludności Polski według miejsca zamieszkania i związku z gospodarstwem rolnym (przeciętnie w roku)

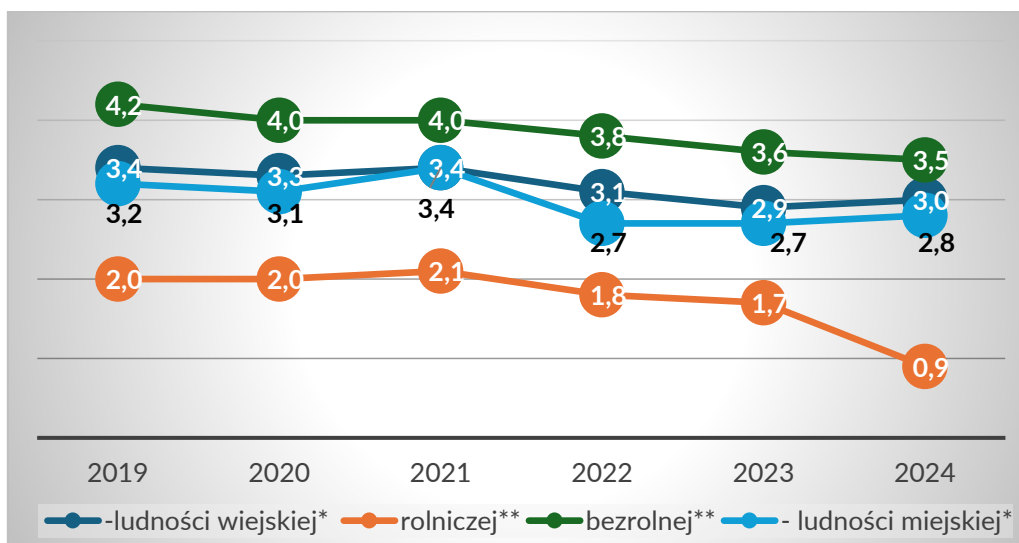
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski (I–IV kwartał) (2019–2024); *tab.01, **tab. 1.10, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bez-robotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

Wykres 4.4. Wskaźnik zatrudnienia ludności Polski według miejsca zamieszkania i związku z gospodarstwem rolnym (przeciętnie w roku)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski (I–IV kwartał) (2019–2024); *tab.01, **tab. 1.10, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

Wykres 4.5. Stopa bezrobocia ludności Polski według miejsca zamieszkania i związku z gospodarstwem rolnym (przeciętnie w roku)

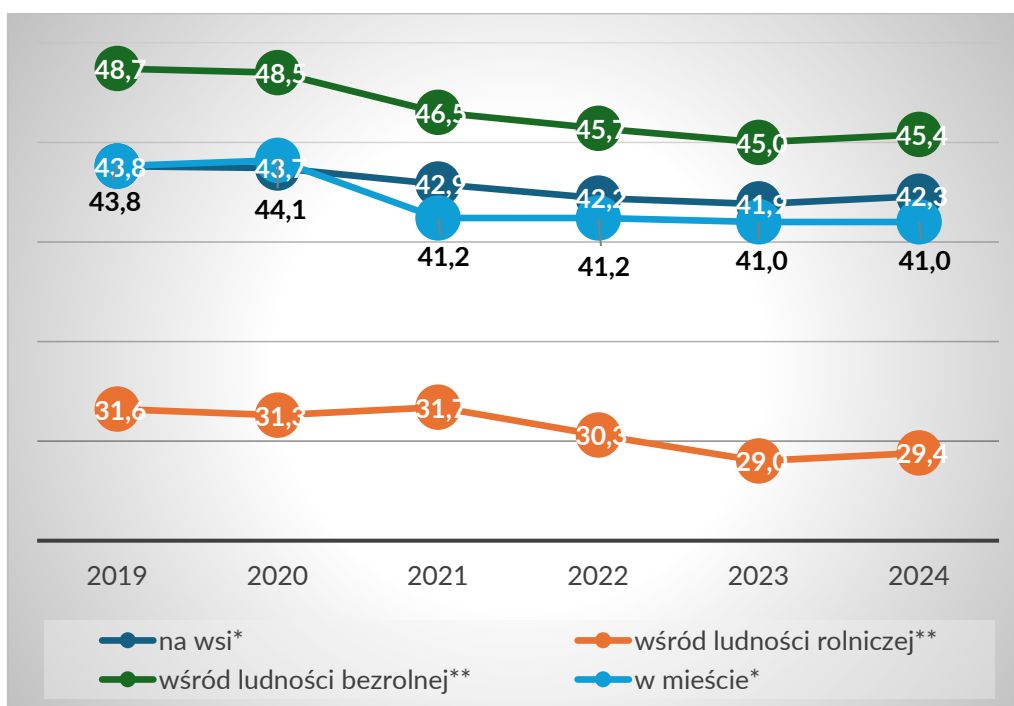

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski (I–IV kwartał) (2019–2024); *tab.01, **tab. 1.10, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

Różnice w zatrudnieniu ludności wiejskiej były zwłaszcza widoczne, jeżeli aktywność zawodową ograniczymy do osób w wieku produkcyjnym, co należy uznać za właściwsze podejście z perspektywy trudności w znalezieniu pracy³². Według danych BAEL, przeciętnie w I kwartale 2024 roku pracowało 76,0% mieszkańców wsi w wieku produkcyjnym i był to wskaźnik o 4,9 p. proc., niższy niż wśród ludności miejskiej, w tym samym okresie 2019 roku analogiczna różnica wynosiła – 5,0 p. proc. Minimalne zmniejszenie tych różnic było konsekwencją poprawy poziomu wiedzy i korzystniejszej sytuacji demograficznej na obszarach wiejskich, a także wzrostu zatrudnienia mieszkających tam kobiet. Wzrost liczby pracujących wiejskich kobiety umożliwiło zwiększenie liczby miejsc w żłobkach i przedszkolach na wsi, chociaż nadal występują duże braki w tej płaszczyźnie.

³² Frenkel I. (2018). *Ludność wiejska* [w:] J. Wilkin (red.), I. Nurzyńska (red.) Polska wieś 2018, Raport o stanie wsi, wyd. nauk. SCHOLAR, Warszawa, s. 25–64.

Wykres 4.6. Udział (%) osób biernych zawodowo według miejsca zamieszkania i związków z gospodarstwem rolnym w latach 2019–2024 (przeciętnie w roku)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski (I–IV kwartał) (2019–2024); *tab. 1, **tab. 1.10; <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>

Niewielki spadek zatrudnienia i wzrost bezrobocia oraz bierności zawodowej ludności wiejskiej, jaki odnotowano w 2024 roku, może wskazywać na ogólne zmniejszanie się zapotrzebowania na pracę³³. Ta sytuacja spowodowana jest m.in. spowolnieniem gospodarczym w krajach Europy Zachodniej wywołanym problemami globalnymi (inflacja, zakłócenie w łańcuchach dostaw), które wpłynęło negatywnie na polskie firmy i ograniczyły powstawanie nowych miejsc pracy, a nawet ich czasową likwidacją. Pogorszenie statystyk rynku, to efekt zwolnień i braku uzupełniania wakatów (po odejściach np. na emeryturę), wynikających w głównej mierze ze słabego popytu z zagranicy, zwłaszcza w Niemczech i Francji. Tam przemysł od dwóch lat jest w zapaści, co dławi aktywność naszych firm. Te warunki i wzrost płacy minimalnej, skutkowały wstrzymywaniem się

³³ W 2024 roku również na miejskim rynku odnotowano pogorszenie, ale było wyraźnie mniejsze niż na wiejskim rynku pracy.

pracodawców z zatrudnianiem nowych osób, zwłaszcza w małych firmach³⁴. Ponadto zmiany w technologiach produkcji (mechanizacja i automatyzacja), zmniejszały zapotrzebowania na pracowników w niektórych działach gospodarki, zwłaszcza w tych, w których prace można w większym zakresie zmechanizować, a nawet zautomatyzować. Skutkuje to spadkiem zapotrzebowania, głównie na stanowiska robotnicze. W tych okolicznościach z reguły mieszkańcy wsi szybciej tracą pracę niż ludność miejska. Albowiem ludność wiejska relatywnie częściej niż miejska pracuje w branżach, w których łatwiej jest zautomatyzować, bądź zmechanizować proces wytwórczy (np. przemysł, rolnictwo, budownictwo). Jednak ze względu na obowiązujące zasady rejestracji się bezrobotnych i rodzinne stosunki pracy w rolnictwie, ta sytuacja nie przekłada się na wzrost bezrobocia na wsi.

Niestety symptomy pogarszania się sytuacji na rynku pracy jakie odnotowano w 2024 roku zaznaczają się nadal. W 2025 roku wciąż rośnie bezrobocie. Według danych z BAEL-a, stopa bezrobocia wśród ludności z obszarów wiejskich wynosząca w I kwartale 2025 roku 3,6% i 3,0% w II kwartale 2025 roku była odpowiednio o 0,2 i 0,4 p. proc. wyższa w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego. Stopa bezrobocia wśród mieszkańców miast w I kwartale 2025 roku wynosiła 3,3% i była o 0,3 o p. proc. wyższa niż w analogicznym okresie 2024 roku. Jednocześnie poziom bezrobocia wśród ludności miejskiej w II kwartale 2025 i 2024 roku był identyczny, a wartość stopy bezrobocia wynosiła 2,7%³⁵.

4.1.2. Bezrobocie rejestrowane w Polsce

O sytuacji na rynku pracy ludności wiejskiej świadczą w głównej mierze skala bezrobocia rejestrowanego, gdyż ta sytuacja dotyczy wyłącznie osób w wieku produkcyjnym, bez ustalonych świadczeń rentowych bądź emerytalnych. Brak pracy w grupie osób w wieku produkcyjnym jest znaczącym problemem, nie tylko z ekonomicznej, ale społecznej perspektywy. Na koniec 2024 roku w urzędach pracy zarejestrowanych było

³⁴ BISNES INSIDER (grudzień 2024). Bezrobocie w Polsce rośnie. GUS publikuje najnowsze dane, <https://businessinsider.com.pl/praca/bezrobocie-w-polsce-rosnie-glowny-urzed-statystyczny-publikuje-najnowsze-dane/4xmhgrn>.

³⁵ Pracujący, bezrobotni i bierni zawodowo (wyniki wstępne BAEL) - 2 kwartał 2025 r.; <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/pracujacy-bezrobotni-i-bierni-zawodowo-wyniki-wstepne-bael-2-kwartal-2025-r-12,65.html>

358,9 tys. bezrobotnych zamieszkałych na wsi. Było ich o 5,3 tys. osób, tj. o 1,5% mniej niż w analogicznym okresie roku ubiegłym. W 2024 roku w UP było zarejestrowanych 427,2 tys. osób z terenów miejskich i była to zbiorowość o 3,3 tys. osób liczniejsza, tj. o 0,8% niż w 2023 roku. W konsekwencji udział zamieszkałych na wsi wśród zarejestrowanych minimalnie spadł – z 46,2 do 45,7% (tabela 4.1).

**Tabela 4.1. Bezrobotni zarejestrowani w Urzędach Pracy
według miejsca zamieszkania**

Rok (stan na 31 XII)	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych (tys.)			Udział (%) bezrobot- nych z obszarów wiejskich w ogólnej liczbie bezrobotnych		Udział (%) bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym		Udział (%) osób ze wsi w wieku produk- cyjnym**
	ogółem	z obsza- rów wiejskich	posiada- jących gospo- darstwo	razem	posiada- jących w gospo- darstwie			
						na wsi	w miastach	
2019	866,4	405,9	26,6	46,8	3,1	4,3	3,4	41,2
2020	1046,4	469,2	28,8	44,8	2,8	5,1	4,3	41,5
2021	895,2	405,3	25,1	45,3	2,8	4,4	3,7	41,0
2022	812,3	373,8	22,9	46,0	2,8	4,1	3,4	41,2
2023	788,2	364,2	22,5	46,2	3,4	4,0	2,8	41,3
2024	786,1	358,9	21,8	45,7	2,8	3,9	3,3	41,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bezrobotni według miejsca zamieszkania. Raport za (2020–2024) rok, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wortal-publicznych-sluzb-zatrudnienia>, Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym (stan w dniu 31 grudnia), <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-struktura-ludnosci-oraz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym>.

Przedstawione powyżej tendencje w odnotowano po raz pierwszy w 2024 roku. W latach wcześniejszych trendy zmian w skali bezrobocia rejestrowanego na wsi i w mieście były identyczne, chociaż występowały różnice w ich nasileniu (tabela 4.8). Generalnie tempo zmian bezrobocia rejestrowanego wśród ludności wiejskiej w poszczególnych latach było mniej intensywne, a odnotowany w 2020 roku wzrost skali tego zjawiska, spowodowany pandemią COVID–19, był na wsi wyraźnie niższy (o 10,3 p. proc) niż w mieście (15,6% wobec 25,3%). Mniejszy wzrost bezrobocia rejestrowanego na wsi w sytuacji kryzysu był w głównej mierze konsekwencją dużej skali

dwuzawodowości wśród osób związanych z gospodarstwem rolnym. Warunkach kryzysowych pracujące poza rolnictwem z gospodarstw rolnych wracały do pracy w rolnictwie. W 2020 roku liczba pracujących w rolnictwie w stosunku do poprzedniego roku wzrosła o 4,2%.

Tabela 4.2. Tempo spadku bezrobocia rejestrowanego na wsi i w mieście

Rok (stan na 31 XII)	Dynamika zmian liczby bezrobotnych zarejestrowanych w Urzędzie Pracy			
	mieszkańców wsi		mieszkańców miast	
	okres poprzedni = 100	rok 2019 = 100	okres poprzedni = 100	rok 2019 = 100
2019	90,7	100,0	88,4	100,0
2020	115,6	115,6	125,3	125,3
2021	86,4	99,9	84,9	106,2
2022	92,2	92,1	89,5	95,2
2023	97,4	89,7	83,1	79,2
2024	96,4	88,4	117,3	92,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z tabeli 4.7.

Na wielkość rejestrowanego bezrobocia na obszarach wiejskich miały również przyjęte rozwiązania prawne, z których wynika, że rolnicy, co do zasady, praktycznie nie mogą się rejestrować jako bezrobotni. Zgodnie z ustawą o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy³⁶ bezrobotnym jest osoba, która nie jest użytkownikiem nieruchomości rolnej o obszarze użytków rolnych nie przekraczającej 2 ha przeliczeniowego lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym o wyżej wymienionej obszarze. Takie rozwiązania prawne ograniczały rozmiary bezrobocia rejestrowanego na wsi, ale również możliwości skorzystania z instytucji rynku pracy osobom chcących podjąć pracę poza gospodarstwem³⁷. W konsekwencji zmniejszenia rozmiarów niewykorzystanych zasobów pracy w indywidualnym rolnictwie.

³⁶ Zob. Dz. U. 2023, poz. 735 – tekst jednolity.

³⁷ Obowiązująca do czerwca 2025 roku ustawodawstwa przewidywało jednak wsparcie skierowane do rolników, wyłącznie do tych którzy utracili pracę z przyczyn dotyczących zakładu pracy i nie posiadają prawa do zasiłku, przysługuje: pokrycie składek na ubezpieczenia

Z tego względu podjęto prace ustawodawcze, których celem było przeciwdziałanie bezrobociu ukrytemu i ułatwienie ludności rolniczej zatrudnienia poza rolnictwem. W efekcie wprowadzono zmiany w treści ustawy o rynku pracy i służbach zatrudnienia³⁸, poprzez zmianę definicji osoby bezrobotnej³⁹. W konsekwencji całkowicie zmienia dotychczasowe zasady aktywizacji zawodowej poza rolnictwem osób użytkujących/pracujących w gospodarstwie rolnym. Likwidacja ograniczenia obszarowego, będzie skutkowała faktem, że więcej osób będzie mogło skorzystać z systemu wsparcia (pośrednictwo pracy, szkolenia i kursy zawodowe, programy przekwalifikowania, staże zawodowe, dotacje na rozpoczęcie działalności pozarolniczej) dla osób bezrobotnych⁴⁰. Wprowadzenie w początkowej fazie obowiązywania ww. regulacji prawnych może spowodować wzrost wielkości bezrobocia rejestrowanego⁴¹. Jednak po okresie przejściowym spowoduje aktywizację zawodową ludności rolniczej poza rolnictwem, wzrost rentowności rolnictwa i poprawę sytuacji dochodowej. Jednak pewnym hamulcem w podejmowaniu decyzji o rejestracji się rolników jako osoby bezrobotnej jest konieczność opuszczenia systemu KRUS⁴². Dlatego każdy rolnik powinien wziąć pod uwagę ten fakt, gdyż do uzyskania pełnej emerytury z KRUS należy spełnić minimalny okres podlegania temu ubezpieczeniu (20 lat – kobiety, mężczyźni – 25 lat). Jest to ważne wyłącznie dla osób

społeczne rolników w okresie pierwszych czterech kwartałów po rozwiązaniu stosunku pracy/stosunku służbowego, stypendium w okresie odbywania szkolenia, odszkodowanie z tytułu ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków powstałych w związku z odbywaniem szkolenia, na zasadach przewidzianych dla bezrobotnych. Oprócz tego starosta (urząd pracy) może również w pewnych warunkach i w określonym czasie: sfinansować koszty szkolenia w celu podjęcia zatrudnienia lub pozarolniczej działalności poza gospodarstwem rolnym, przyznać jednorazowo środki na podjęcie pozarolniczej działalności lub na zakup ziemi, nie wyłączając działalności wytwórczej lub usługowej związanej z rolnictwem.

³⁸ Zob. Dz.U. z 2025 r. poz. 620.

³⁹ Obowiązujące od czerwca regulacje nie wykluczają z definicji rolników użytkujących gospodarstwa powyżej 2 ha przeliczeniowych użytków rolnych. W konsekwencji, każdy rolnik który nie uzyskuje zadowalających dochodów z działalności rolniczej (składa odpowiednie oświadczenie w urzędzie pracy) i jest gotowy do podjęcia pracy zarobkowej, będzie mógł się zarejestrować jako bezrobotny. W praktyce jego dochód nie może przekroczyć połowy płacy minimalnej, co na dzień dzisiejszy przy obowiązującym wyliczanym przez GUS dochodzie z ha przeliczeniowego 5450 zł pozwala na posiadanie ok. 5 ha przeliczeniowych. Z takiej możliwości skorzystać mogą również współmałżonkowie i domownicy rolników – do tej pory także wykluczeni z systemu.

⁴⁰ Dodatkowo, zarejestrowani rolnicy mogą otrzymać zasiłek dla bezrobotnych, o ile spełniają ogólne warunki (np. odpowiedni okres zatrudnienia lub opłacania składek).

⁴¹ Po raz pierwszy od wielu lat stopa bezrobocia rejestrowanego w lipcu 2025 roku była wyższa niż w czerwcu (5,4% wobec 5,2%). W latach wcześniejszych trend był przeciwny.

⁴² Rolnik zarejestrowany jako osoba bezrobotna zostanie automatycznie objęty ubezpieczeniem społecznym w ZUS. Wynika to z zasady nadrzędności systemu powszechnego nad rolniczym – osoba bezrobotna nie może podlegać jednocześnie pod ubezpieczenie KRUS definicji.

pracujących wyłącznie w rolnictwie. Jak wynika z reprezentatywnych badań terenowych IERiGŻ-PIB na realizowanych w 2020 roku, że takie sytuacje w gospodarstwach do 5 ha zdarzają się relatywnie rzadko, nawet wśród osób nimi kierujących i dotyczą do szóstego z nich.

4.1.3. Bezrobocie ukryte w rolnictwie

Względnie dobrej sytuacji dobrej sytuacji w poziomie zatrudnienia ludności wiejskiej, zwłaszcza rolniczej towarzyszy, pomimo pozytywnych zmian stosunkowo niski poziom jej wykorzystania. W głównej mierze jest to to konsekwencją specyfiki produkcji rolniczej, ale również rodzinnej organizacji pracy w większości gospodarstwach indywidualnych. Ta sytuacja powoduje, że z reguły wszyscy członkowie rodziny rolniczej zdolni do pracy coś robią, chociaż ich zatrudnienie nie jest niezbędne z perspektywy prowadzonej działalności rolniczej⁴³, czyli stanowią nadwyżkę siły roboczej. Z tego względu nadwyżki zasobów siły roboczej w rolnictwie indywidualnym zaznaczają głównie jako bezrobocie ukryte, a jego skutkiem jest nadmierne zatrudnienia (ukrycie bezrobotni).

Przyczyn istnienia bezrobocia ukrytego (utajonego) najczęściej upatruje się w relatywnie niskim w stosunku do podaży popycie na pracę. Jednak może być ono uwarunkowane wszystkimi czynnikami, które w ogóle wywołują bezrobocie, a w szczególności także strukturalnymi niedopasowaniami na rynku pracy. Przy czym niezgodność w relacji popyt-podaż zasobów pracy o charakterze strukturalnym⁴⁴. Generowanie bezrobocia ukrytego jest charakterystyczne głównie dla rolnictwa, dlatego często nazywane jest agrarnym, gdyż przy dominującej rodzinnej organizacji wytwarzania w rolnictwie zawsze występuje pewna grupa osób, którzy mogą odejść z gospodarstwa bez jakiegokolwiek uszczerbku dla poziomu produkcji. Niemniej jednak ważny jest nie sam fakt występowania bezrobocia ukrytego, ale przede wszystkim jego wielkość. Jest to szczególnie ważne z perspektywy dynamiki procesów proefektywnościowych przeobrażeń rolnictwa w Polsce i sytuacji dochodowej rodzin rolniczych. Jednak w pewnych warunkach

⁴³ Woś A. (2000). *Rolnictwo polskie 1945-2000. Porównawcza analiza systemowa*, IERiGŻ, Warszawa.

⁴⁴ Większość ekonomistów uważa, że bezrobocie strukturalne stanowi największe zagrożenie dla efektywności funkcjonowania rynku pracy w perspektywie długookresowej, gdyż może utrzymywać się nawet przez kilkadziesiąt lat.

względnie silne powiązanie gospodarstwa rolnego z losem rodziny może być użyteczna, gdyż rolnictwo staje się buforem dla napięć społecznych.

Ustalenie wielkości bezrobocia ukrytego jest trudne, gdyż nawet bezrobocie określone mianem rzeczywistego w rolnictwie nie wyodrębnia się klarownie. Z tego względu do jego oszacowania niezbędne są badania empiryczne dotyczące liczby i struktury demograficznej ludności rolniczej, ich głównego miejsca zatrudnienia i ilości świadczonej pracy w działalności rolniczej, a także informacji o ustalanych prawach emerytalno-rentowych.

Można wyodrębnić dwa typy bezrobocia ukrytego: potencjalne i rzeczywiste. W obszarze zainteresowania jest głównie ostatni z wymienionych typów bezrobocia, gdyż obrazujące rzeczywiste niewykorzystane zasoby pracy. Osoby takie, jeżeli są skłonne podjąć pracę w większym wymiarze są *de facto* bezrobotne, mimo że są zaliczane do pracujących. Liczebność tej zbiorowości można ustalić odwołując się do subiektywnego poglądu kierownika w zakresie przydatności poszczególnych osób w prowadzonej działalności rolniczej⁴⁵, bądź korzystając z kryteriów obiektywnych, określając mniej lub bardziej rygorystyczne warunki brzegowe.

Do wyznaczenia skali rzeczywistego ukrytego bezrobocia stosuje się kryterium⁴⁶:

- **pełnoetatowości**, czyli każdego pracownika uznaje za ukrycie bezrobotnego w takim zakresie w jakim nie wykorzystuje on swoich możliwości pracy.
- **użyteczności w prowadzonej działalności rolniczej**, zgodnie z tym warunkiem za osoby całkowicie zbędne i tym samym ukrycie bezrobotne uznaje się ludność zatrudnioną jedynie lub w głównej mierze w gospodarstwie, ale nie więcej niż przyjęte kryterium⁴⁷. Osoby świadczące pracę w większym stopniu są niezbędne w gospodarstwie.

⁴⁵ Woś A. (2000). *Rolnictwo polskie 1945-2000 ...*, op. cit.

⁴⁶ Litwiński, J. (2003). Bezrobocie ukryte w indywidualnych gospodarstwach rolnych oraz na działkach. W: U. Sztanderska (kier. nauk.) *Zasoby pracy w rolnictwie indywidualnym* (s. 249-274), GUS, Warszawa.

⁴⁷ Przyjmowane wartości graniczne są bardzo zróżnicowane, przy czym dotyczą one niezmiennie zarówno faktu jak i czasu trwania pracy w ciągu roku. Stosuje się zarówno wskaźniki określające całkowity (np. mniej niż 4 miesiące) roczny okres zatrudnienia, jak i dzienny (przeciętnie do 1 godziny dziennie, niezależnie od liczby przepracowanych miesięcy) średnioroczny czas pracy, a także kombinację rocznego i codziennego okresu zatrudnienia.

Każdy sposób określania zbędnie zatrudnionych, jest obarczony pewnymi błędami, które wynikają w głównej mierze ze złożoności istoty bezrobocia w gospodarstwach rodzinnych. Przy określaniu tego zjawiska w oparciu o materiał ankietowy za najważniejsze uznano kryterium niewykorzystanego czasu pracy⁴⁸. Zgodnie z tym warunkiem w oparciu o dane z reprezentatywnych badań terenowych prowadzonych cyklicznie (4-5 lat) przez IERiGŻ-PIB badań terenowych i dane statystyki powszechnej określono szacunkową wielkość ukrytego bezrobocia w rolnictwie.

W 2020 roku⁴⁹ tę zbiorowość stanowiło ok. 450 tys. osób. Liczebność tej grupy była mniejsza o 8,2% niż w 2016 roku, a w stosunku o 2011 roku - o 18,2%. Jednak nadal świadczy o istniejącym w rolnictwie olbrzymim niewykorzystanym potencjale wiejskiej siły roboczej.

Można uznać, że tempo zmniejszania się bezrobocia ukrytego w polskim rolnictwie jest zdecydowanie mniejsze niż wynikałoby to ze zmian sytuacji na pozarolniczym rynku pracy i wzrostu zarobkowania ludności związanej z gospodarstwami rolnymi. Ta sytuacja wynika z faktu, że ograniczanie bezrobocia ukrytego jest procesem trudnym ze względu na czynniki, które go kreują (rozdrobienie agrarne, rodzinne stosunki pracy i specyficzny charakter działalności rolniczej, postęp technologiczny, przestrzenność produkcji, cechy społeczno-demograficzne pracujących w gospodarstwie) oraz utrudniony dostęp do tzw. ukrytych bezrobotnych (nie ma statystyk tych osób, nie są zarejestrowani w urzędach, więc instytucjonalna pomoc dla konkretnych osób jest utrudniona). Z badań Instytutu wynika, że części z tych osób po prostu nie chce, bądź nie widzi szansy na uaktywnienie zawodowe poza prowadzoną działalnością rolniczą. Z tego względu wyzwaniem jest zmniejszenie tego niekorzystnego społecznie i gospodarczo zjawiska, jakim jest przerost zatrudnienia w rolnictwie.

Pewien wpływ na brak aktywności ukrytych bezrobotnych w rolnictwie w podejmowaniu zajęć poza użytkowym gospodarstwem mają czynniki mentalne, a przede wszystkim model funkcjonowania rodziny rolniczej.

⁴⁸ W badaniach prowadzonych w IERiGŻ-PIB, za zbędne uznano wszystkie osoby w wieku produkcyjnym bez ustalonych praw emerytalno-rentowych, pracujące wyłącznie lub głównie w indywidualnym gospodarstwie rolnym, które w ciągu roku pracowały 3 miesiące lub mniej, a także przypadki dłuższego okresu pracy, ale nie więcej niż 3 godziny dziennie.

⁴⁹ Ostatnie badanie było wykonywane w 2020 roku.

Wzrost mobilności zawodowej ludności rolniczej, a tym samym ograniczenie rozmiarów bezrobocia ukrytego stanowi bardzo trudne zadanie i wiąże się z koniecznością podjęcia przez władze odpowiednich działań przełamujących relatywnie dużą pasywność zbiorowości zbędnej w rolnictwie. Wśród nich wymienić:

- nową politykę wobec wiejskiego bezrobocia, a przede stworzenie dla osób pracujących w gospodarstwach rolnych większych możliwości skorzystania z instytucji realizujących zadania na rzecz promocji zatrudnienia i przeciwdziałania bezrobociu, tj. publicznych służb zatrudnienia, agencji zatrudnienia, instytucji szkoleniowych na zasadach identycznych do bezrolnej ludności; pewne zmiany już wprowadzono w tej płaszczyźnie już wprowadzono w 2025 roku, ale wydają się niewystarczające;
- zmian przepisów dotyczących zatrudnienia (elastyczny czas pracy, świadczenia stosowania pracy w niepełnym wymiarze godzin);
- ulepszenia systemu pośrednictwa pracy i doradztwa zawodowego uwzględniającego specyfikę rodziny rolniczej;
- tworzenia programów podejmowania działalności innej niż produkcja rolnicza w oparciu o majątek gospodarstwa, propagowanie i pomoc (finansowa, organizacyjna, doradcza) w organizowaniu takich działań;
- łagodzenie wymagań administracyjnych i sanitarnych w odniesieniu do przedsięwzięć podejmowanych w gospodarstwie (np. dotyczących opieki nad osobami chorymi, starszymi, dziećmi);
- propagowanie i rozwój przedsiębiorstw społecznych na obszarach wiejskich;
- ułatwienia podatkowe dla osób z rodzin rolniczych podejmujących nierolniczą działalność gospodarczą na własny rachunek;
- zmniejszenie kosztów pracy i innych obciążeń dla pracodawców zatrudniających osoby odchodzące z rolnictwa;
- rozwój edukacji ustawicznej i dostosowanie ogółu systemów edukacji do potrzeb rynku pracy, wzrost jej elastyczności, rozwój szkolnictwa zawodowego i kursowego;
- rozwój infrastruktury i zwiększenie jej dostosowania do wymagań nowoczesnego rynku pracy;

- wzrost środków finansowych mających za zadanie wspomaganie tworzenia miejsc pracy.

4.1.4. Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej według związku z gospodarstwem rolnym

Istnieją znaczne różnice w zatrudnieniu oraz bezrobociu ludności bezrolnej i rolniczej zamieszkałej na wsi⁵⁰. Z tego względu analiza aktywności zawodowej ludności wiejskiej byłaby połówiczna, gdyby nie uwzględniono w niej podstawowego podziału społeczności wiejskiej na ludność rolniczą i bezrolną. Zwłaszcza, że następują znaczące przeobrażenia w relacjach między ww. grupami i coraz wyraźniej zaznacza się przewaga ludności bezrolnej⁵¹.

W 2024 roku wśród ogółu mieszkańców wsi w wieku 15–89 lat, już 80,7% było osób nie mających żadnego związku z gospodarstwem rolnym, gdy w 2019 roku było to 70,9%, a w 2010 roku – 58,9%. Tym samym o ogólnej sytuacji na rynku pracy całej populacji wiejskiej, w coraz większym stopniu decyduje aktywność zawodowa ludności bezrolnej.

Z analizy aktywności zawodowej ludności wiejskiej według ich związku z gospodarstwem rolnym wynika, poprawa sytuacji na rynku ludności bezrolnej była relatywnie większa niż rolniczej. Rezultatem tego procesu było zmniejszenie różnic w tej kwestii. Jednak nadal sytuacja pierwszej z wymienionych grup była trudniejsza zarówno w porównaniu do ludności rolniczej, jak i miejskiej. Wyrażało się to nie tylko w niższym wskaźniku zatrudnienia i wyższej stopie bezrobocia wśród ludności bezrolnej niż rolniczej, ale także miejskiej (wykres 4.4 i 4.5), ale także większych rozmiarów bierności zawodowej (wykres 4.6).

W 2024 roku wskaźnik zatrudnienia ludności bezrolnej wynosił 52,8% i był o 16,6 p. proc. niższy niż w grupie ludności rolniczej (69,4%), w 2019 roku analogiczna różnica wynosiła 18,0 p. proc. (49,1% wobec 67,1%). Jednocześnie w 2024 roku stopa bezrobocia wśród ludności bezrolnej wynosząca 3,5% była niższa niż w latach

⁵⁰ Karwat-Woźniak, B. (2022). *Przeobrażenia w aktywności zawodowej ludności wiejskiej* [w:] M. Podstawka, A. Wrzochalska (red. naukowa). *Ocena sytuacji ekonomiczno-produkcyjnej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2021 roku w warunkach pandemii na tle lat poprzednich*, IERiGŻ PIB Warszawa, s. 375–395.

⁵¹ Ibidem

wcześniejszych, kiedy to zawierała się w przedziale od 4,2% w 2019 roku do 3,6% w 2023 roku, to jednak wzrósł dystans w tej płaszczyźnie pomiędzy porównywanymi grupami mieszkańców wsi. W latach 2019–2023 stopa bezrobocia wśród osób niezwiązanych z gospodarstwem rolnym była około dwukrotnie wyższa niż wśród ludności rolniczej, a w 2024 roku ta różnica była już ponad 3,5-krotna. Wzrost tych rozbieżności wynika z rodzinnej organizacji pracy w gospodarstwach rolnych.

Duże różnice pomiędzy podstawowymi grupami społecznymi ludności wiejskiej istniały również w skali bierności. W 2024 roku udział biernych zawodowo wśród ludności bezrolnych wynoszący 45,4% był o 16,0 p. proc. wyższy niż grupie związanej z gospodarstwami rolnymi. W 2019 roku analogiczną różnicę stanowiło 17,1 p. proc.

Miary rynku pracy odzwierciedlające położenie na nim ludności bezrolnej, świadczyły również, że ich sytuacja była gorsza niż ludności miejskiej. Jednak różnice były mniejsze niż pomiędzy wiejską ludnością rolniczą i bezrolną. Przykładowo w 2024 był to udział osób biernych zawodowo nie mając związku z gospodarstwem był o 4,4 p. proc. większy niż wśród ludności miejskiej, a wskaźnik zatrudnienia o 5,5 p. proc. W 2019 roku analogiczne różnice wynosiły odpowiednio 4,9 i 5,3 p. proc.

Odmienności w aktywności zawodowej ludności rolniczej i bezrolnej były uwarunkowane głównie rodzinną organizacją pracy w rolnictwie. Ta sytuacja powoduje, że w gospodarstwie rolnym pracują, także osoby z rodziny rolnika, których praca ze względów ekonomicznych była zbędna i zmniejsza efektywność gospodarowania. Jednak angażowanie się tych osób do pracy w gospodarstwie miało bardzo ważny aspekt społeczny i psychologiczny, albowiem zmniejszało negatywne skutki wykluczenia. Z tego względu ludność związaną z gospodarstwem rolnym niezmiennie cechuje wyższy poziom zatrudnienia w porównaniu z ludnością bezrolną, chociaż wskaźniki ją charakteryzujące nie są w pełni porównywalne z ludnością bezrolną⁵².

Gorsza pozycja na rynku pracy ludności bezrolnej niż mieszkańców miast, wynika nie tylko z trudności w dostępie do miejsc pracy tych pierwszych, ale również z ich niższego poziomu wykształcenia⁵³. Pewien wpływ na tę sytuację miały także

⁵² W głównej ze względu na różnice w stosunkach pracy: rynkowym w grupie osób bezrolnych i rodzinnych wśród ludności rolniczej.

⁵³ Z danych BAEL-a wynika, że w 2024 roku wykształcenie wyższe posiadała co trzecia pracująca osoba z grupy bezrolnych posiadała wykształcenie wyższe, gdy wśród zatrudnionych mieszkańców miast – co druga.

uwarunkowania kulturowe wynikające z tradycyjnego postrzegania ról, jakie pełnią kobiety w rodzinie wiejskiej. Te okoliczności nie stanowiły znaczącej przeszkody do angażowania się do pracy w rodzinnym gospodarstwie rolnym, zwłaszcza o charakterze pomocniczym. To stwierdzenie znajduje uzasadnienie w niższym poziomie wykształcenia mieszkańców wsi pracujących w gospodarstwach niż ogółu pracujących mieszkańców wsi⁵⁴, chociaż w przypadku dużych, towarowych gospodarstw te różnice są minimalne⁵⁵.

4.2. Struktura zatrudnienia w branżach i sektorach, dezagraryzacja zatrudnienia

4.2.1. Dezagraryzacja zatrudnienia

Wzrostowi liczby pracujących mieszkańców wsi i miast⁵⁶, towarzyszył spadek ekonomicznej roli rolnictwa. To zmniejszenie odzwierciedla znaczenie sektora rolnego w wytwarzaniu wartości dodanej brutto, który w latach 2013-2024 zmniejszył się z 3,6 do 2,9%. Systematycznie zmniejsza się liczba gospodarstw i osób z nimi związanych, a także wzrasta poziom mechanizacji i automatyzacji prac w działalności rolniczej. W konsekwencji działalność rolnicza daje pracę coraz mniejszej grupie osób. Ten trend coraz wyraźniej zaznacza się także w Polsce.

W latach 2019–2024 łączna liczba pracujących w sektorze rolnym zmniejszyła się z 1 498 do 1 112 tys. osób, tj. o 25,8%, a ich udział wśród ogółu pracujących zmniejszył się 9,1 do 6,5%, a w rolnictwie indywidualnym z 8,1 do 5,9%. (wykres 4.7). Było to rezultatem spadku zatrudnienia w rolnictwie, głównie mieszkańców wsi⁵⁷, którzy dominują (91–92%) wśród osób pracujących w tym sektorze. Zbiorowość mieszkańców wsi,

⁵⁴ Z danych BAEL-a wynika, że w 2024 roku wśród pracującej ludności rolniczej co 6 posiadała wykształcenie wyższe.

⁵⁵ Wilkin J. (2016). Polska wieś na tle kraju i Europy – synteza raportu. [w:] J. Wilkin i I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2016. Raport o stanie wsi*, Wyd. Naukowe, SCHOLAR, Warszawa, s. 31-56.

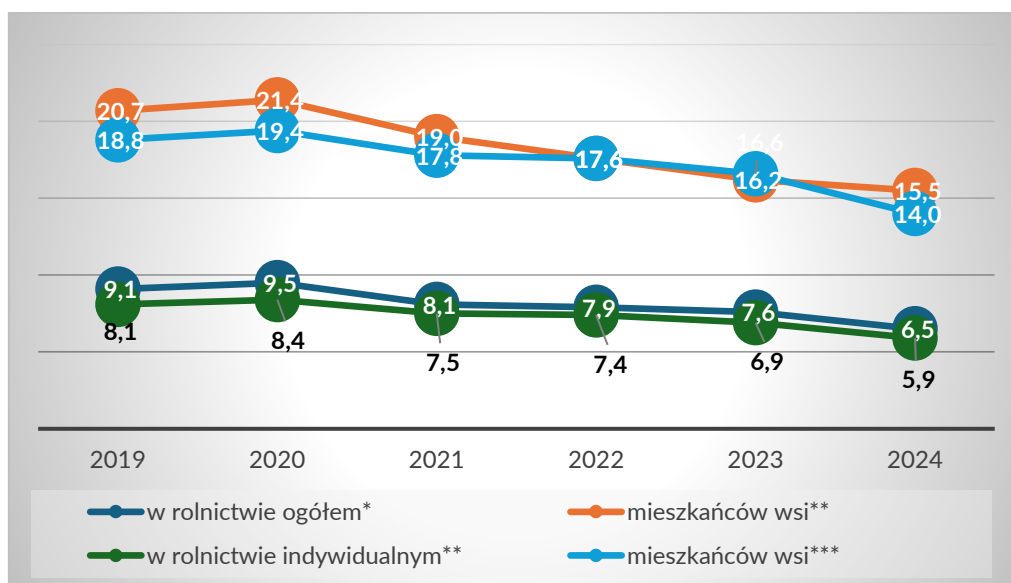
⁵⁶ Na podstawie danych BAEL można stwierdzić, latach 2019-2024 liczba pracującej mieszkańców wsi wzrosła z 6 574 do 6 740 tys. osób, tj. o 2,5%, zaś mieszkańców miast z 9 887 do 10 490 tys. tj. o 6,1%.

⁵⁷ W latach 2019-2024 liczba pracujących w rolnictwie ogółem zmniejszyła się o 386 tys. osób, w tym 344 tys. osób (89,1%) stanowili mieszkańcy wsi, a w rolnictwie indywidualnym o 295 tys. osób.

która odeszła z rolnictwa ogółem stanowiła 80,1% redukcji zatrudnienia w tym sektorze, a w przypadku rolnictwa indywidualnego – 76,4%.

W 2024 roku w rolnictwie ogółem pracowało 1 018 tys. mieszkańców wsi, w tym w rolnictwie indywidualnym 943 tys. osób, a ich udział wśród ogółu pracującej ludności wiejskiej wynosił odpowiednio 15,1 i 14,0%. W 2019 roku analogiczne udziały wynosiły 20,7 i 18,8%.

Wykres 4.7. Pracujący w rolnictwie i w rolnictwie indywidualnym w Polsce (100 = łączna liczba pracujących w danej grupie)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski (I–IV kwartał) (2019–2024); *tab. 1, **tab. 2.3, ***1. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

Spadek znaczenia rolnictwa w zatrudnieniu, zwłaszcza ludności wiejskiej był znaczący, a dynamika tych zmian była wyższa niż przeciętnie w UE–27⁵⁸. Jednak nadal zatrudnienie w polskim rolnictwie nie tylko ponad dwukrotnie przewyższa średnią unijną (3,0% w 2023 roku), ale również należy do jednej z najwyższych w Europie⁵⁹.

⁵⁸ Wrzochalska, A. i Karwat-Woźniak, B. (2024). Przemiany strukturalne na wsi ..., op. cit.

⁵⁹Tylko w dwóch krajach Grecji i Rumunii zatrudnienie w rolnictwie jest wyższe niż w Polsce.

Porównując udział pracujących w rolnictwie do znaczenia sektora rolnego w tworzeniu produkcji dodanej można uznać, że wydajność pracy w polskim rolnictwie, mimo poprawy jest nadal wyraźnie niższa niż w pozostałych sektorach gospodarki.

4.2.2. Branże i sektory

Wraz ze zmniejszaniem się znaczenia działalności rolniczej jako miejsca aktywności zawodowej ludności wiejskiej wzrastało znaczenie pozarolniczego rynku pracy. W 2024 roku poza rolnictwem pracowało 5 722 tys. mieszkańców wsi i była to zbiorowość o 9,8% liczniejsza niż w 2019 roku. W konsekwencji zmieniały się relacje w liczbie ludności pracującej w rolnictwie i poza. W 2024 roku na 1 osobę pracującą w rolnictwie przypadało 5,6 osoby pracującej w działach nierolniczych, zaś w 2019 roku te proporcje wynosiły jak 1:3,8.

Tabela 4.3. Pracujący według miejsca zamieszkania, statusu zatrudnienia
(100 = liczba pracujących mieszkańców danego terenu)

Rok	Udział (%)						
	pracujących						pomagają- cych bez- płatnie członkowie rodziny
	w sektorze prywatnym	w rolnictwie indywidualnym	najemnie		na własny rachun- nek		
			ogółem	w sektorze publicznym	razem	praco- dawcy	
Wieś							
2019	81,4	18,8	71,8	18,6	23,5	3,8	4,7
2024	79,5	14,0	74,9	20,5	23,6	4,0	1,5
Miasto							
2019	73,1	1,0	85,4	27,0	14,1	4,2	0,5
2024	72,6	0,6	84,9	27,4	14,9	3,9	0,2

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji: Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał IV (2024), tab.2; <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

Z analizy danych o pracującej ludności wiejskiej i miejskiej wynika, że bez względu na miejsce zamieszkania najczęściej pracowano w sektorze prywatnym, a dominującą

formą była praca najemna (tabela 4.3). Jednak sektor prywatny miał większe znaczenie w kreowaniu rynku pracy dla ludności wiejskiej niż miejskiej.

Tabela 4.4. Pracujący według miejsca zamieszkania i wybranych działów (sekcji PKD) gospodarki (stan na III kwartał danego roku; 100 = liczba pracujących mieszkańców danego terenu)

Dział/sekcja gospodarki	Udział (%) pracujących mieszkańców					
	wsi w			miast w		
	2019	2021	2024	2019	2021	2024
	roku					
Rolnictwo ogółem	21,2	18,7	14,8	1,3	1,4	1,0
w tym indywidualne	19,5	17,5	13,7	0,9	1,0	0,8
Przetwórstwo przemysłowe	21,6	21,2	21,3	13,0	17,9	17,8
Budownictwo	9,3	9,6	9,0	7,3	6,6	6,9
Transport i gospodarka magazynowa	5,8	6,4	6,6	6,7	6,9	6,9
Handel, naprawa samochodów	12,0	12,1	12,9	14,9	15,2	13,0
Edukacja	5,9	5,7	6,9	9,0	9,0	9,1
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	4,6	5,1	5,4	7,0	7,8	7,4
Zakwaterowanie i gastronomia	b.d.	2,1	1,9	b.d.	2,3	2,2
Informacja i komunikacja	b.d.	1,3	1,4	b.d.	4,1	5,6
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	b.d.	2,6	2,7	b.d.	5,1	6,1
Administracja publiczna, obrona narodowa i obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	b.d.	5,2	6,4	b.d.	8,0	8,2
Administrowanie i działalność wspierająca	b.d.	1,9	2,0	b.d.	3,2	2,9
Działalność finansowa i ubezpieczenia	b.d.	0,1	1,7	b.d.	3,1	3,4
Górnictwo i wydobywanie	b.d.	1,0	1,1	b.d.	1,1	1,0
Dostawa wody, gospodarowanie ściekami i odpadami; rekultywacja	b.d.	1,0	1,1	b.d.	0,9	0,9
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę i gorącą wodę	b.d.	0,7	0,8	b.d.	1,4	0,8
Obsługa rynku nieruchomości	b.d.	0,3	0,4	b.d.	1,2	1,2
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	b.d.	1,0	0,8	b.d.	1,7	2,0
Pozostała działalność usługowa	b.d.	1,9	1,7	b.d.	1,9	2,1

b.d. - oznacza brak danych

Źródło: Opracowano na podstawie Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał III (2019,2024), tab.2.3; <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

W tym sektorze w 2024 roku pracowało 79,5% mieszkańców i 72,6% – mieszkańców miast. W porównaniu do 2019 roku znaczenie prywatnego zatrudnienia ludności wiejskiej, jak również miejskiej uległo niewielkiemu zmniejszeniu. W tym czasie w sektorze prywatnym pracowało 81,4% mieszkańców wsi, a w przypadku ludności miejskiej – 73,1%.

Zmniejszenie znaczenia sektora prywatnego jako miejsca pracy ludności wiejskiej stanowi konsekwencję redukcji liczby gospodarstw indywidualnych i osób pracujących w rolnictwie indywidualnych, spowodowany również mechanizacją i automatyzacją pracy w działalności rolniczej. Niezmiennie, w obu społecznościach dominującą formą świadczenia była praca najemna (tabela 4.3).

Przy czym ludność wiejska rzadziej niż miejska świadczyła pracę w tym kształcie (75,4% wobec 84,8%). Należy jednak zaznaczyć, że w latach 2019–2024 rola tej formy wykonywania pracy wśród mieszkańców wsi wzrosła (z 71,8 do 74,9%, tj. o 3,1 p. proc.), a w grupie pracującej ludności miejskiej uległa minimalnemu zmniejszeniu (z 85,4 do 84,9%, czyli o 0,5 p. proc.).

Jednocześnie mieszkańcy wsi częściej niż miast pracowali na własny rachunek. W 2024 roku w tej formie pracowało 23,6% mieszkańców wsi, a miast – 14,9%. Jednocześnie należy zaznaczyć, że rola pracujący na własny rachunek w zatrudnieniu obu społeczności była względnie stabilna⁶⁰. Jednak pracujący na własny rachunek mieszkańcy wsi, to głównie osoby nie zatrudniające pracowników, którzy lokowali swoją aktywność zawodową przede wszystkim w sektorze rolnym. W tym sektorze aktywności gospodarczej pracowało ponad 80% pracujących na własny rachunek.

Pracodawcy w obydwu zbiorowościach występowali relatywnie rzadko. W 2024 roku pracodawcy wśród pracującej ludności rolniczej stanowili 4,0%, a wśród ludności miejskiej – 3,9%, gdy w 2019 roku analogiczne wskaźniki wynosiły odpowiednio 3,8 i 4,2%. Na podstawie przytoczonych udziałów można stwierdzić, że aktualnie pracująca na własny rachunek ludność wiejska częściej niż miejska zatrudnia pracowników najemnych. Jednak nadal ok. 83% firm na obszarach wiejskich to jednoosobowe działalności gospodarcze, gdy w miastach – ok. 74%. Należy również zaznaczyć, że w latach 2019–2024 udział jednoosobowych działalności gospodarczych na obszarach wiejskich wśród

⁶⁰ W 2019 roku pracujący na własny rachunek wśród ludności wiejskiej stanowili 23,5%, a wśród ludności miejskiej 14,1%.

ogółu funkcjonujących tam firm praktycznie nie uległ (wzrost 0,5 p. proc.) zmianie, zaś na wsiach nastąpił spadek – o 3,7 p. proc. Jednak niezmiennie tylko co szоста firma na obszarach zatrudniała pracowników, gdy na terenach wiejskich – czwarta. Należy podkreślić, że w działalności gospodarczej prowadzonej na wsi częściej niż w mieście posiłkowano się pracą członków rodziny, świadczących ją nieodpłatnie (1,5 wobec 0,2%). Przy czym skala tego zjawiska zmniejszała się, albowiem w 2019 roku udział takich osób wśród pracujących z obszarów wiejskich wynosił 4,7%, a zaś z miast – 0,5%.

Przedstawione powyżej różne w strukturze zatrudnienia ludności wiejskiej i miejskiej, a w głównej mierze przeobrażenia w sektorze charakterze świadczonej pracy przez są rezultatem wzrostu dywersyfikacji aktywności zawodowej ludności wiejskiej, zwłaszcza rolniczej i spadkiem liczby pracujących w rolnictwie indywidualnym, gdzie większość pracuje na własny rachunek. Zmniejszenie liczby pracujących w rolnictwie wiąże się nie tylko ze spadkiem liczby gospodarstw, ale przede wszystkim z procesami koncentracji środków produkcji rolniczej, wzrostem i unowocześnieniem technicznego uzbrojenia pracy i specjalizacją produkcji. Jednocześnie procesy starzenia się ludności i rozwój sektorów nierolniczych, zwiększały zapotrzebowanie na pracowników ze wsi. Poprawa kwalifikacji mieszkańców wsi, skutkowała faktem, że w coraz większym stopniu mogli oni sprostać wymaganiom nierolniczego rynku pracy. W konsekwencji rosła liczba pracujących poza rolnictwem. W 2024 roku 85,2% pracującej ludności wiejskiej pracowało poza rolnictwem, gdy w 2019 roku – 78,8%.

Niezmiennie najczęstszym działem pozarolniczego zatrudnienia osób z obszarów wiejskich było przetwórstwo przemysłowe (21,3%), handel i naprawa samochodów (12,9%) oraz budownictwo (9,0%). Również ludność miejska pracowała w tych działach relatywnie często (tabela 4.5). Jednak miały one stosunkowo mniejsze znaczenie w zatrudnieniu ludności miejskiej niż wiejskiej. Jednocześnie mieszkańcy wsi rzadziej niż osoby z miast, pracowali w usługach, zwłaszcza w sekcjach wymagających wysokich kwalifikacji i specjalistycznych umiejętności

4.2.3. Zróżnicowanie przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto według sekcji

W sekcji „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo” wynagrodzenie obejmuje różne zawody, takie jak rolnicy, leśnicy, hodowcy zwierząt, a także osoby pracujące przy

obsłudze maszyn rolniczych czy pracach związanych z ochroną środowiska w tych sektorach.

Tabela 4.5. Zróżnicowanie przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto według sekcji w Polsce oraz dynamika zmian w latach 2019–2023

Wyszczególnienie – sekcje w sekcjach	2019	2020	2021	2022	2023	2023/2019
	w zł					%
Ogółem	4920	223,4	5683	6363	7199	146,3
w tym w sferze budżetowej	5114	208,1	5955	6433	7292	142,6
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo	5148	223,3	5896	6768	7382	143,4
Przemysł	4997	219,8	5684	6362	7161	143,3
- górnictwo i wydobywanie	8296	220,8	9054	11098	12827	154,6
- przetwórstwo przemysłowe	4719	231,5	5415	6028	6753	143,1
Budownictwo	4109	217,4	4755	5302	5915	144,0
Handel, naprawa pojazdów	4358	239,1	5004	5633	6302	144,6
Transport i gospodarka magazynowa	4263	226,5	4750	5824	6679	156,7
Zakwaterowanie i gastronomia	3231	234,4	3658	4134	4747	146,9
Informacja i komunikacja	8441	223,1	9811	10962	12360	146,4
Działalność finansowa i ubezpieczenia	7897	209,7	8816	10032	11289	143,0
Edukacja	4862	199,1	5649	5986	6737	138,6
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	4845	242,2	6113	6603	7599	156,8
Działanie: kultura, rozrywka, rekreacja	4327	216,9	4861	5547	6358	146,9
Pozostała działalność usługowa	3689	231,9	4252	4854	5450	147,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, Rocznik Statystyczny RP 2020, Warszawa s. 274–275; GUS, Rocznik Statystyczny RP 2022, Warszawa s. 275–276; GUS, Rocznik Statystyczny RP 2024, Warszawa.

Poniżej podano przykłady zawodów w sekcji „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo”; są to dla:

- rolnictwo: prace polowe (np. orka, siew, zbiory), hodowla zwierząt (np. bydła, trzody chlewnej, drobiu); uprawa roślin (np. sadownictwo, warzywnictwo); prowadzenie gospodarstwa rolnego;
- leśnictwo: prace związane z pielęgnacją lasu (np. sadzenie drzew, pielęgnacja młodników); ochrona lasu przed szkodnikami i chorobami; prace związane z pozyskiwaniem drewna; prace związane z gospodarką łowiecką;

- rybactwo: hodowla ryb w stawach i akwakulturach; połów ryb; ochrona i zagospodarowanie łowisk; prace związane z utrzymaniem infrastruktury rybackiej;
- inne: operatorzy maszyn rolniczych; specjaliści ds. ochrony środowiska związani z tymi sektorami.

Tabela 4.6. Relacje przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto według sekcji w Polsce w latach 2019–2023*

Wyszczególnienie	Wynagrodzenie w sekcji „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” / wynagrodzenie w sekcjach „pozostałych” (w %)				
	2019	2020	2021	2022	2023
Ogółem	104,6	101,2	103,7	106,4	102,5
w tym w sferze budżetowej	100,7	94,8	99,0	105,2	101,2
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Przemysł	103,0	100,7	103,7	106,4	103,1
- górnictwo i wydobywanie	62,1	62,4	65,1	61,0	57,6
- przetwórstwo przemysłowe	109,1	106,4	108,9	112,3	109,3
Budownictwo	125,3	122,8	124,0	127,6	124,8
Handel, naprawa pojazdów	118,1	115,0	117,8	120,1	117,1
Transport i gospodarka magazynowa	120,8	119,5	124,1	116,2	110,5
Zakwaterowanie i gastronomia	159,3	159,1	161,2	163,7	155,5
Informacja i komunikacja	61,0	58,4	60,1	61,7	59,7
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	65,2	63,8	66,9	67,5	65,4
Edukacja	105,9	100,1	104,4	113,1	109,6
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	106,3	100,9	96,5	102,5	97,1
Działalność związana z kulturą, rozrywką, rekreacją	119,0	115,7	121,3	122,0	116,1
Pozostała działalność usługowa	139,6	134,5	138,7	139,4	135,4

*(Wskaźnik (%) relacji wg sekcji = wynagrodzenie w sekcji „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” / wynagrodzenie w sekcjach „pozostałych”)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, Rocznik Statystyczny RP 2020, Warszawa s. 274–275; GUS, Rocznik Statystyczny RP 2022, Warszawa s. 275–276; GUS, Rocznik Statystyczny RP 2024, Warszawa. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

Całość wynagrodzenia w sekcji „rolnictwo, rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” obejmuje: wynagrodzenie zasadnicze: pensja stała, uzależniona od stanowiska,

doświadczenia i kwalifikacji; premie i prowizje w zależności od wyników pracy (np. zebranej ilości plonów, liczby hodowanych sztuk); dodatki za pracę w trudnych warunkach (np. praca w polu, praca w niskich temperaturach) lub za nadgodziny; pakiet socjalny, ubezpieczenie, bony podarunkowe, inwestycja w rozwój pracowników. (np. pokrycie kosztów podnoszenia kwalifikacji).

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto wzrosło w latach 2019–2023 średnio w Polsce o 46,3%. Najwyższa dynamika wzrostu cechowała trzy sekcje: „opieka zdrowotna i pomoc społeczna” (wzrost o 56,8%), „transport i gospodarka magazynowa” (56,7%) i „górnictwo i wydobywanie” (54,6%). Najniższa natomiast w sekcji „edukacja” (wzrost o 38,6%) (tabela 4.5.).

Porównanie przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto sekcji „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” z wynagrodzeniami w pozostałych sekcjach wykazało, że wynagrodzenie w sekcji „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo” było w latach 2019–2023 niższe niż w sekcjach „górnictwo i wydobywanie”, „informacja i komunikacja” oraz „działalność finansowa i ubezpieczeniowa”; w porównaniu z pozostałymi sekcjami wyższe (tabela 4.6).

4.3. Czynniki wpływające na rynek pracy na obszarach wiejskich

Generalnie wielkość bezrobocia jest determinowana wieloma czynnikami, albowiem podaż i popyt na pracę, zwłaszcza ludności wiejskiej, zależy nie tylko od ogólnej sytuacji gospodarczej, lecz również warunków istniejących w rolnictwie (w gospodarstwach rolnych), stanu infrastruktury technicznej (zwłaszcza komunikacyjnej) ale również poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, ich cech osobowości innowacyjności i przedsiębiorczości⁶¹. W omawianym okresie odnotowano zmniejszenie liczby gospodarstw i osób związanych z gospodarstwami rolnymi (29,1 do 19,3%⁶²), nastąpiła poprawa relacji w czynnikach produkcji⁶³ oraz poprawa poziomu rozwoju wiejskiej

⁶¹ Patrz rozdział

⁶² Według danych BAEL i dotyczy osób w wieku 15-89 lat.

⁶³ Wrzochalska, A. i Karwat-Woźniak, B., (2024). Przemiany Strukturalne na wsi i w rolnictwie. 20 lat członkostwa Polski w UE, Studia i monografie, IERiGŻ-PIB, Warszawa

infrastruktury⁶⁴, poziomu wykształcenia ludności wiejskiej i możliwości jego poprawy⁶⁵. W konsekwencji nastąpił spadek niewykorzystanych zasobów pracy (tj. omawiane wcześniej bezrobocie ukryte, ale przede wszystkim odnotowano zmniejszenie (o 11,6% pomiędzy 2019 i 2024 rokiem) bezrobocia rejestrowanego na wsi. Zmniejszyły się również dysproporcje w tej płaszczyźnie pomiędzy mieszkańcami wsi i miast. Nadal jednak udział bezrobotnych na wsi w ogólnej liczbie zamieszkałych tam osób w wieku produkcyjnym był wyższy niż w mieście. W 2024 roku udział zarejestrowanych bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym na wsi wynosił 3,9%, a w mieście – 3,3%. W roku poprzednim analogiczne udziały stanowiły 4,0 i 2,8%, a w 2019 roku – 4,3 i 3,4% (tabela 4.1).

Na wielkość rejestrowanego bezrobocia na obszarach wiejskich miały również obowiązujące rozwiązania prawne, z których wynika, że rolnicy, co do zasady, praktycznie nie mogą się rejestrować jako bezrobotni. Zgodnie z ustawą o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy⁶⁶ bezrobotnym jest osoba, która nie jest użytkownikiem nieruchomości rolnej o obszarze użytków rolnych nie przekraczającej 2 ha przeliczeniowego lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym o wyżej wymienionej obszarze. Takie rozwiązania prawne ograniczały rozmiary bezrobocia rejestrowanego na wsi, ale również możliwości skorzystania z instytucji rynku pracy osobom chcących podjąć pracę poza gospodarstwem⁶⁷. W konsekwencji zmniejszenia rozmiarów niewykorzystanych zasobów pracy w indywidualnym rolnictwie.

Z tego względu podjęto prace ustawodawcze, których celem było przeciwdziałanie bezrobociu ukrytemu i ułatwienie ludności rolniczej zatrudnienia poza rolnictwem.

⁶⁴ Patrz rozdział 3.1.4

⁶⁵ Patrz rozdział 3.2

⁶⁶ Zob. Dz. U. 2023, poz. 735 – tekst jednolity.

⁶⁷ Obowiązująca do czerwca 2025 roku ustawodawstwa przewidywało jednak wsparcie skierowane do rolników, wyłącznie do tych którzy utracili pracę z przyczyn dotyczących zakładu pracy i nie posiadają prawa do zasiłku, przysługuje: pokrycie składek na ubezpieczenia społeczne rolników w okresie pierwszych czterech kwartałów po rozwiązaniu stosunku pracy/stosunku służbowego, stypendium w okresie odbywania szkolenia, odszkodowanie z tytułu ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków powstałych w związku z odbywaniem szkolenia, na zasadach przewidzianych dla bezrobotnych. Oprócz tego starosta (urząd pracy) może również w pewnych warunkach i w określonym czasie: sfinansować koszty szkolenia w celu podjęcia zatrudnienia lub pozarolniczej działalności poza gospodarstwem rolnym, przyznać jednorazowo środki na podjęcie pozarolniczej działalności lub na zakup ziemi, nie wyłączając działalności wytwórczej lub usługowej związanej z rolnictwem.

W efekcie wprowadzono zmiany w treści ustawy o rynku pracy i służbach zatrudnienia⁶⁸, poprzez zmianę definicji osoby bezrobotnej⁶⁹. W konsekwencji całkowicie zmienia dotychczasowe zasady aktywizacji zawodowej poza rolnictwem osób użytkujących/pracujących w gospodarstwie rolnym. Likwidacja ograniczenia obszarowego, będzie skutkowała faktem, że więcej osób będzie mogło skorzystać z systemu wsparcia (pośrednictwo pracy, szkolenia i kursy zawodowe, programy przekwalifikowania, staże zawodowe, dotacje na rozpoczęcie działalności pozarolniczej) dla osób bezrobotnych⁷⁰. Wprawdzie w początkowej fazie obowiązywania ww. regulacji prawnych może spowodować wzrost wielkości bezrobocia rejestrowanego⁷¹. Jednak po okresie przejściowym spowoduje aktywizację zawodową ludności rolniczej poza rolnictwem, wzrost rentowności rolnictwa i poprawę sytuacji dochodowej. Jednak pewnym hamulcem w podejmowaniu decyzji o rejestracji się rolników jako osoby bezrobotnej jest konieczność opuszczenia systemu KRUS⁷². Dlatego każdy rolnik powinien wziąć pod uwagę ten fakt, gdyż do uzyskania pełnej emerytury z KRUS należy spełnić minimalny okres podlegania temu ubezpieczeniu (20 lat – kobiety, mężczyźni – 25 lat). Jest to ważne wyłącznie dla osób pracujących wyłącznie w rolnictwie. Jak wynika z reprezentatywnych badań terenowych IERiGŻ-PIB na realizowanych w 2020 roku, że takie sytuacje w gospodarstwach do 5 ha zdarzają się relatywnie rzadko, nawet wśród osób nimi kierujących i dotyczą do szóstego z nich.

⁶⁸ Zob. Dz.U. z 2025 r. poz. 620.

⁶⁹Obowiązujące od czerwca regulacje nie wykluczają z definicji rolników użytkujących gospodarstwa powyżej 2 ha przeliczeniowych użytków rolnych. W konsekwencji, każdy rolnik, który nie uzyskuje zadowalających dochodów z działalności rolniczej (składa odpowiednie oświadczenie w urzędzie pracy) i jest gotowy do podjęcia pracy zarobkowej, będzie mógł się zarejestrować jako bezrobotny. W praktyce jego dochód nie może przekroczyć połowy płacy minimalnej, co na dziś przy obowiązującym wyliczanym przez GUS dochodzie z ha przeliczeniowego 5450 zł pozwala na posiadanie ok. 5 ha przeliczeniowych. Z takiej możliwości skorzystać mogą również współmałżonkowie i domownicy rolników – do tej pory także wykluczeni z systemu.

⁷⁰ Dodatkowo, zarejestrowani rolnicy mogą otrzymać zasiłek dla bezrobotnych, o ile spełniają ogólne warunki (np. odpowiedni okres zatrudnienia lub opłacania składek).

⁷¹ Po raz pierwszy od wielu lat stopa bezrobocia rejestrowanego w lipcu 2025 roku była wyższa niż w czerwcu (5,4% wobec 5,2%). W latach wcześniejszych trend był przeciwny.

⁷² Rolnik zarejestrowany jako osoba bezrobotna zostanie automatycznie objęty ubezpieczeniem społecznym w ZUS. Wynika to z zasady nadrzędności systemu powszechnego nad rolniczym – osoba bezrobotna nie może podlegać jednocześnie pod ubezpieczenie KRUS definicji.

4.4. Podstawowe źródła utrzymania mieszkańców wsi, poziom sytuacji dochodowej, relacje między zatrudnieniem w rolnictwie i poza rolnictwem

4.4.1. Źródła dochodów ludności wiejskiej według wyników badań budżetów gospodarstw domowych

Kolejnym wyznacznikiem charakteryzującym stan i zmiany wynagrodzenia na rynku pracy są wyniki badań budżetów gospodarstw domowych dotyczące poziomu, zmian i struktury dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych. Na ogół w badaniach budżetów gospodarstw domowych wyróżnia się cztery podstawowe źródła dochodów: pracę najemną, pracę na własny rachunek poza gospodarstwem indywidualnym, działalność rolniczą oraz świadczenia społeczne⁷³.

W 2023 r. nominalny, przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych rolników wyniósł 2447 zł na 1 osobę i był o 46,9% wyższy w porównaniu z 2019 r. (1666 zł). W pozostałych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych nominalny wzrost dochodu rozporządzalnego był wyższy i wynosił: w gospodarstwach domowych średnio w kraju 47,2%, pracowników średnio 45,3%, pracowników na stanowiskach robotniczych 46,4%, pracowników na stanowiskach nierobotniczych 40,6%, pracujących na własny rachunek 52,4%, średnio emerytów i rencistów 41,8%, emerytów 40,3%, rencistów 44,3% (tabela 4.7 i tabela 4.8).

W okresie po akcesji nastąpiło znaczące zmniejszenie dysparytetu dochodowego rolników względem pozostałych grup gospodarstw, co jest szczególnie wyraźne jeśli przeanalizujemy dłuższy okres (np. cały okres po akcesji od 2004 r.)⁷⁴. W 2004 r. nominalny dochód rozporządzalny gospodarstw domowych rolników stanowił 74% dochodu przeciętnego gospodarstwa domowego w kraju, a w 2019 r. udział ten wzrósł 92%; w 2023 r. utrzymał się na zbliżonym poziomie (91%). W okresie po akcesji do Unii Europejskiej występowała tendencja spadkowa dysparytetu dochodów gospodarstw domowych rolników względem dochodów pozostałych grup społeczno-ekonomicznych.

⁷³ B. Chmielewska (2025). Przemiany ekonomiczne i społeczne na wsi. Studia i Monografie Nr 203, s. 9-154. Wydawnictwo IERiGŻ-PIB. ISSN: 0239-7102. ISBN 978-83-7658-992-3. ISBN 978-83-7658-993-0.

⁷⁴ B. Chmielewska (2025). Przemiany ekonomiczne i społeczne na wsi. Studia i Monografie Nr 203, s. 9-154. Wydawnictwo IERiGŻ-PIB. ISSN: 0239-7102. ISBN 978-83-7658-992-3. ISBN 978-83-7658-993-0.

Należy jednak odnotować, że poziom dochodu rozporządzalnego ulegał w badanym okresie wahaniom, co miało odzwierciedlenie w zmianach poziomu dysparytetu (tabela 4.9).

**Tabela 4.7. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę
w gospodarstwach domowych w latach 2004–2023
(ceny bieżące)**

Lata	Gospodarstwa domowe								
	ogółem	rolni- ków	pracowników			pracy- cych na własny rachu- nek	emerytów i rencistów		
			razem	na stanowiskach			razem	eme- rytów	renci- stów
				robot- niczych	niero- botni- czych				
w zł na 1 osobę miesięcznie (ceny bieżące)									
2019	1819	1666	1832	1550	2128	2174	1819	1864	1498
2020	1919	1854	1934	1620	2216	2238	1894	1941	1522
2021	2062	2008	2048	1736	2302	2487	2051	2096	1638
2022	2250	2328	2251	1912	2533	2540	2239	2281	1809
2023	2678	2447	2662	2270	2992	3313	2580	2616	2162
2024*	3167	3309	3163	2688	3561	3790	2979	3017	2449
2023 2019%	147,2	146,9	145,3	146,4	140,6	152,4	141,8	140,3	144,3

* w 2024 r. dane nieostateczne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Budżety gospodarstw domowych).

W analizowanym okresie największy dysparytet dochodów rolników występował względem pracowników na stanowiskach nierobotniczych oraz pracujących na własny rachunek. Natomiast w porównaniu z pracownikami na stanowiskach robotniczych oraz rencistów większość lat cechowała przewaga dochodów rolników. W 2023 r. dochody nominalne rolników były wyższe o 8% niż pracowników na stanowiskach robotniczych oraz o 13% niż rencistów.

Niższe były natomiast wobec pozostałych grup, mianowicie od pracowników na stanowiskach nierobotniczych (o 18%), pracujących na własny rachunek (poza indywidualnym gospodarstwem rolnym) (o 26%) oraz emerytów (o 6%) (tabela 4.9). W okresie po akcesji nastąpiła zmiana struktury dochodów polegająca głównie na tendencji do

zmniejszania się w budżecie rodziny rolniczej znaczenia dochodów z rolnictwa a wzroście z pozostałych źródeł, co ilustruje wykres 4.8.

Tabela 4.8. Dynamika zmian przeciętnego, nominalnego, miesięcznego dochodu rozporządzalnego w społeczno-ekonomicznych grupach gospodarstw domowych (ceny bieżące)

Lata	Gospodarstwa domowe							
	ogółem	rolni- ków	pracowników na stanowiskach			pracują- cych na własny ra- chunek	emery- tów	renci- stów
			razem	robotni- czych	nierobot- niczych			
Rok 2019 = 100%								
2020	105,5	111,3	105,6	104,5	104,1	102,9	104,1	101,6
2021	113,4	120,5	111,8	112,0	108,2	114,4	112,4	109,3
2022	123,7	139,7	122,9	123,4	119,0	116,8	122,4	120,8
2023	147,2	146,9	145,3	146,5	140,6	152,4	140,3	144,3
2024*	174,1	198,6	172,7	173,4	167,3	174,3	161,9	163,5

* w 2024 r. dane nieostateczne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Budżety gospodarstw domowych).

Gospodarstwa domowe rolników w porównaniu z innymi grupami gospodarstw domowych uzyskiwały niższy albo zbliżony udział dochodów z głównego źródła utrzymania. W 2023 r. w gospodarstwach domowych rolników dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie stanowił 66,3% dochodu rozporządzalnego na 1 osobę podczas gdy w gospodarstwach domowych pracowników dochód z głównego źródła utrzymania, czyli pracy najemnej stanowił 82,6% ogólnego dochodu rozporządzalnego, a w gospodarstwach domowych pracujących na własny rachunek dochód z głównego źródła utrzymania, czyli pracy na własny rachunek stanowił 67,2%.

Tabela 4.9. Relacje poziomu przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę gospodarstw domowych rolników w stosunku do dochodu pozostałych grup gospodarstw domowych w latach 2019–2023 (ceny bieżące, index parytetu dochodów*)

Lata	Ogółem	Pracownicy			Pracujący na własny rachunek	Emeryci i renciści		
		razem	na stanowiskach			razem	w tym	
			robotniczych	nierobotniczych			emeryci	renciści
Index parytetu: dochody rolników / dochody poszczególnych pozostałych grup gospodarstw domowych (%)								
2019	92	91	107	78	77	92	89	111
2020	97	96	114	84	83	98	96	122
2021	97	98	116	87	81	98	96	123
2022	103	103	122	92	92	104	102	129
2023	91	92	108	82	74	95	94	113
2024	104	105	123	93	87	111	110	135

* Parytet dochodów: stosunek przeciętnego miesięcznego (na 1 osobę) dochodu rozporządzalnego gospodarstw domowych rolników do przeciętnego miesięcznego dochodu (na 1 osobę) w gospodarstwie domowym poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych w %.

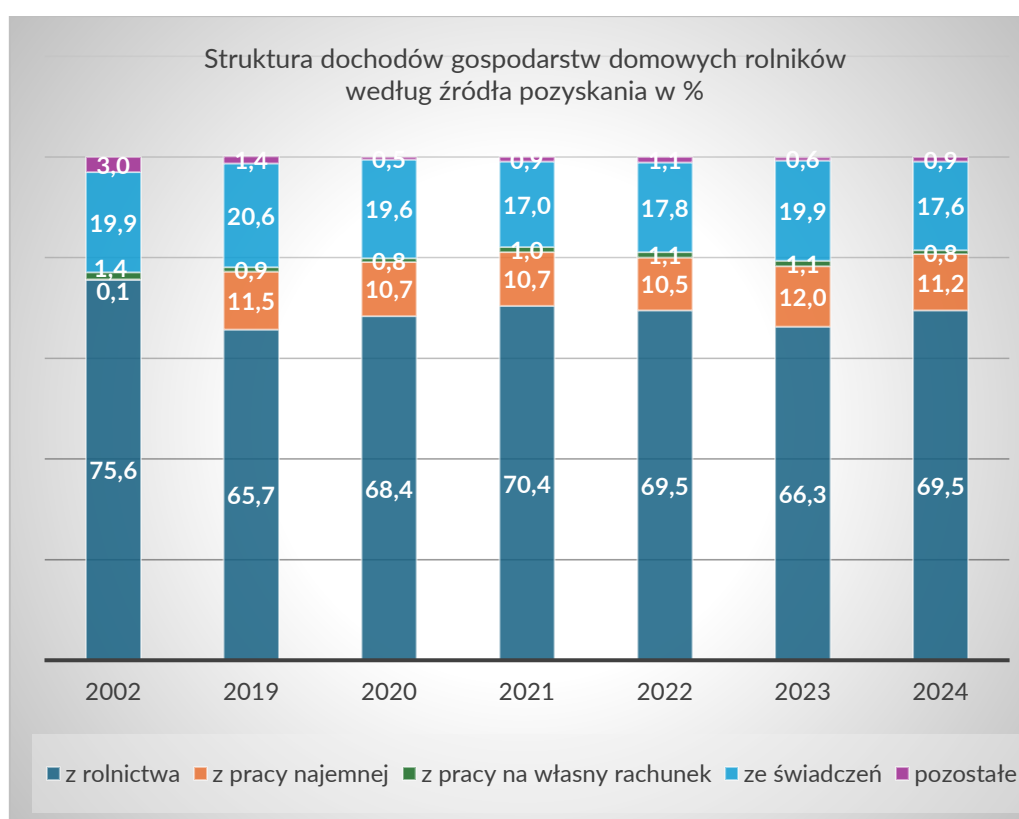
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Budżety gospodarstw domowych).

Dla rodzin rolniczych użytkujących gospodarstwa rolne o małym obszarze użytków rolnych dopłaty odgrywają mniejszą rolę w kształtowaniu ich dochodu rozporządzalnego. W grupie gospodarstw domowych rolników, stanowiących próbę badawczą budżetów gospodarstw domowych, udział dopłat w dochodzie rolniczym kształtuje się na poziomie kilkunastu procent (np. 15,9% w 2015 r.). Wynika to z faktu, iż próbę badawczą budżetów stanowią gospodarstwa rolników, z których ok. 2/3 użytkuje małe gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych do 20 ha.

W badanym okresie dochody we wszystkich grupach zawodowych wzrosły, ale zaobserwowano także odmienne charakterystyki zmian w relacji rocznej, które wyróżniają dochody rolnicze. Po pierwsze, dochody rolników charakteryzowały się najsilniejszymi (zarówno dodatnimi, jak i ujemnymi) rocznymi zmianami dochodów w badanych grupach zawodowych. Po drugie, tylko w przypadku dochodów rolników obserwowano ujemną roczną dynamiką zmian wysokości dochodów. W przypadku zmian struktury dochodów rolników zaobserwowano kilka prawidłowości w badanym okresie

odnoszących się do źródeł pracy. Spadło znaczenie wszystkich kategorii źródeł dochodów z wyjątkiem pracy najemnej, której wzrosło. Najsilniej, o 7,0 pkt. proc. obniżył się udział dochodów z pracy w rolnictwie, udział dochodów z pracy najemnej wzrósł w tym czasie o 11,9 pkt. proc.

Wykres 4.8. Zmiany struktury dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych rolników w latach 2005–2024 (przyjęto rok 2005 ze względu na zmianę podziału grup gospodarstw domowych)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Budżety gospodarstw domowych).

Zmiany struktury dochodów gospodarstw domowych rolników wykazują umiarkowanie silną i istotną współzależność w przypadku kategorii „z pracy w rolnictwie” i „z pracy najemnej”, przy czym korelacja ma ujemny charakter, tzn. wraz ze spadkiem udziału dochodów z rolnictwa następuję wzrost dochodów z pracy najemnej.

Udział dochodów z rolnictwa wyniósł 66,3% w 2023 r. (przed integracją wartość wskaźnika była wyższa i wynosiła w 2002 r. 75,6%). Należy podkreślić również, że okres ten cechowały wahania udziału dochodów z pracy w gospodarstwie rolnym. W okresie po integracji najniższą wartość wskaźnika odnotowano w 2016 r. (62,2%). W strukturze

dochodów rodziny rolniczej udział dochodów z pracy najemnej stanowił 11,5% w 2019 r. W kolejnych latach wartość wskaźnika wykazywała tendencję wzrostową; w 2023 r. wyniósł 12,0%. W latach 2019–2023 zmniejszył się udział dochodów z pracy na własny rachunek (z 0,9% do 1,1%) ale utrzymał się na zbliżonym poziomie udział ze świadczeń społecznych i ubezpieczeń (odpowiednio: 20,6% oraz do 19,9%).

4.4.2. Źródła dochodów ludności wiejskiej

Bazując na danych BGD ustalono, że w latach 2019–2023 (tabela 4.10) nominalne dochody ludności wiejskiej per capita wzrosły o blisko 50%. Największa dynamika wzrostu cechowała dochody z pracy najemnej (wzrost o 67,6%). Wysoki wzrost odnotowano także z pracy na własny rachunek poza działalnością rolniczą w gospodarstwie indywidualnym (o 64,0%). Dochody z własnego gospodarstwa rolnego rosły wolniej niż z działalności pozarolniczej (o 21,2%). Większą dynamikę wzrostu (o 33,5%) wykazały dochody ze świadczeń społecznych razem.

Tabela 4.10. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych na wsi według źródeł w latach 2019–2022

Lata	Źródła dochodów					
	ogółem	w tym:				
		praca najemna	praca na własny rachunek	działalność rolnicza	świadczenia społeczne	pozostałe
	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w zł na osobę					
2019	1551	740	114	151	504	41
2020	1639	801	122	157	530	29
2021	1753	870	146	166	544	27
2022	1968	1000	164	189	578	37
2023	2313	1240	187	183	673	30
2023/2019*	149,1	167,6	164,0	121,2	133,5	73,2

* zmiany wielkości dochodu w procentach.

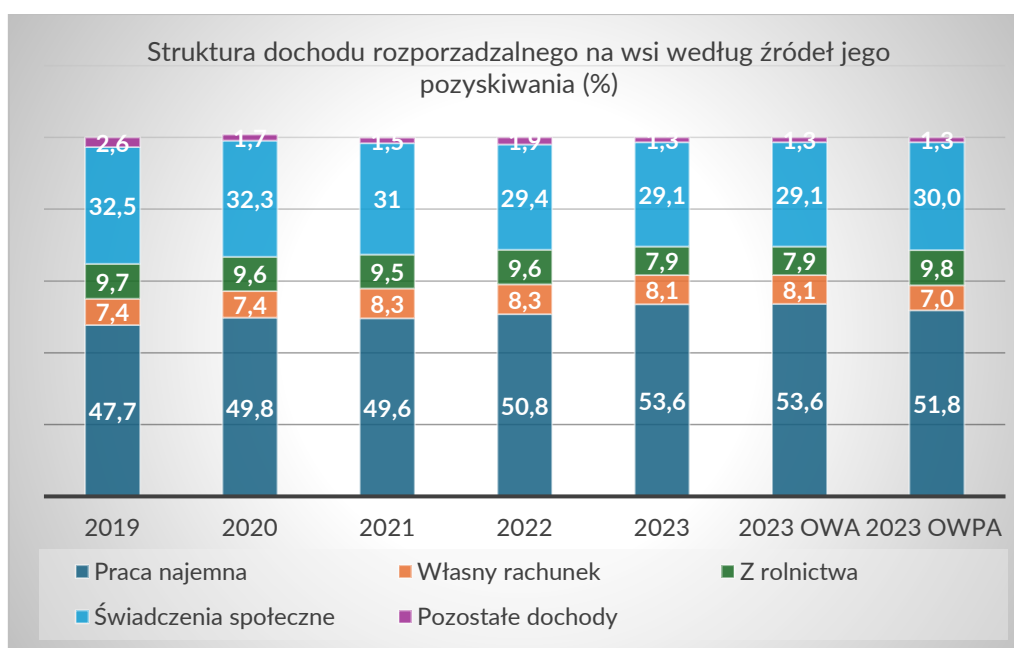
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, „Budżety gospodarstw domowych”, kolejne lata.

Zmiany znaczenia podstawowych źródeł dochodów dla kształtowania budżetu rodziny wiejskiej spowodowały przesunięcia w strukturze dochodów (wykres 4,9). Na wzrost udziału dochodów z pracy najemnej (z 47,7% w 2019 r. do 53,6% w 2023 r.),

przy jednoczesnym spadku udziału dochodów z działalności rolniczej (z 9,7% do 7,9%) oraz ze świadczeń społecznych razem (z 32,5% do 29,1%). Zaledwie o 0,7 pkt. proc. wzrósł udział dochodów z pracy na własny rachunek (z 7,4% do 8,1%).

Ważnym źródłem dochodów dla przeciętnej rodziny wiejskiej były świadczenia społeczne, na które składały się świadczenia z ubezpieczeń społecznych, w tym emerytury i renty, oraz świadczenia pomocy społecznej, w tym wychowawcze – głównie w ramach programu „500 plus”, potem „800 plus”. Świadczenia wychowawcze na wsi stanowiły w 2023 r. 15,1% świadczeń ogółem oraz 66,0% pozostałych świadczeń społecznych. Relatywnie wolniejszy wzrost dochodów z tytułu świadczeń społecznych wynika ze spadku liczby świadczeniobiorców oraz sposobu rewaloryzacji świadczeń społecznych. Liczba rolników indywidualnych objętych systemem ubezpieczeń społecznych spadła z 1121 tys. w 2019 r. do 976 tys. w 2023 roku. W tych latach przeciętna miesięczna emerytura rolników indywidualnych wzrosła wolniej niż emerytura z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych – o 42,9% wobec o 44,6%⁷⁵.

Wykres 4.9. Struktura dochodów rozporządzalnych na wsi w wybranych latach (w %)

OWP –obszary wiejskie aglomeracyjne

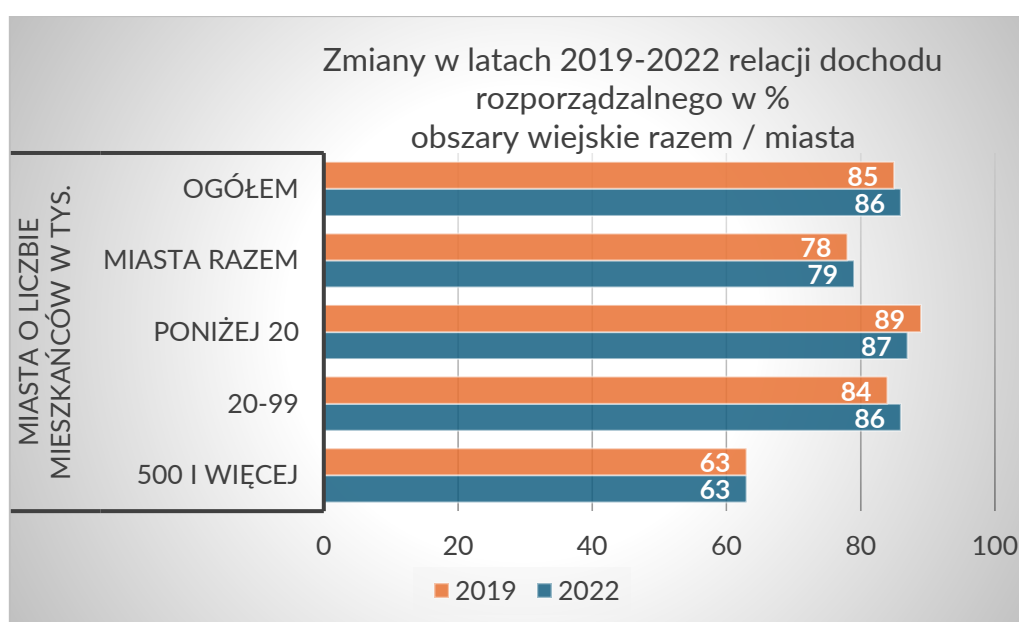
OWPa –obszary wiejskie pozaaglomeracyjne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

⁷⁵ Rocznik Statystyczny RP 2019. GUS, Warszawa 2020, s. 286, 287 i Rocznik Statystyczny RP 2023. GUS, Warszawa 2024, s. 268, 269.

W całym okresie (od 2004 roku), jak i w latach 2019–2023 następował proces konwergencji dochodowej między wsią a miastem. Był on m.in. konsekwencją napływu funduszy unijnych na polską wieś, co przełożyło się na wyższą dynamikę wzrostu dochodów ludności wiejskiej w porównaniu z mieszkańcami miast.

Wykres 4.10. Zmiany relacji nominalnych dochodów rozporządzalnych mieszkańców na obszarach wiejskich razem względem dochodów mieszkańców miast (% , 2019-2022)

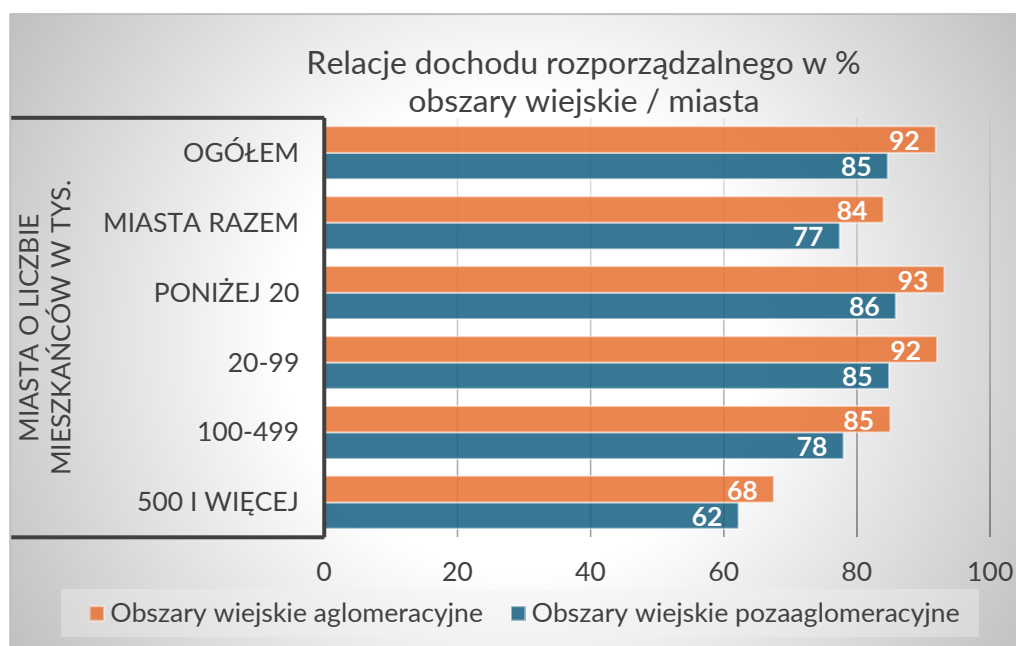

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (2019–2023).

W analizie rynku pracy na obszarach wiejskich uwagę zwrócono także na zróżnicowanie skali dysproporcji dochodów mieszkańców miast względem mieszkańców wsi w zależności od lokalizacji, tzn. czy wieś położona jest na obszarze wiejskim aglomeracyjnym (podmiejskim) czy obszarze wiejskim pozaaglomeracyjnym (oddalonym od miasta). Dysproporcje dochodowe relacji „wieś/miasto” różnicuje także wielkość miast (liczba mieszkańców) wykresy 4.10 i 4.11). Większe dysproporcje dochodowe odnotowano w relacjach „wieś/ miasto” na obszarach pozaaglomeracyjnych niż aglomeracyjnych oraz w relacjach z miastami dużymi niż małymi. Zasadnicze znaczenie ma

pozarolniczy rynek pracy, większa dostępność i niewątpliwie lepsze finansowo oferty na obszarach aglomeracyjnych.⁷⁶

Wykres 4.11. Relacje nominalnych dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych mieszkańców na obszarach wiejskich według ich lokalizacji względem dochodów mieszkańców miast (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Reasumując, należy podkreślić, że cały okres integracji Polski do UE cechowała zróżnicowana dynamika zmian dysproporcji dochodowych między dochodami ludności miejskiej i wiejskiej. Dysproporcje te w całym okresie zmniejszały się, mimo osłabienia dynamiki zmian. Zmiany wskazują na proces konwergencji dochodowej między mieszkańcami wsi i miast. Są to więc zmiany pozytywne, oczekiwane przez rolników i społecznie potrzebne.

W analizie rynku pracy nie można pominąć zróżnicowania dochodowego między kobietami i mężczyznami zatrudnionymi na tych samych stanowiskach⁷⁷. Należy jednak

⁷⁶ Porównaj: B. Chmielewska i J. St. Zegar (2020). Poziom życia na wsi na tle kraju i Unii Europejskiej Rozdział 6 (s. 115-138). [w:] Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi. Redakcja naukowa: J. Wilkin, A. Hałasiewicz. FDPA. Wydawnictwo SCHOLAR.

⁷⁷ B. Chmielewska (2024). *Uwarunkowania procesu migracji kobiet ze wsi do miast*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego. Kwartalnik. 1/2024 (115). Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Poznaniu, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. ISSN 1232-3578; e-ISSN 2719-8901.

podkreślić, że w analizowanym okresie zmniejszył się w większości grup zawodów, dysparytet dochodowy wynagrodzenia mężczyzn i kobiet zatrudnionych na tych samych stanowiskach. Średnio w Polsce w latach 2018–2022 dysproporcje dochodowe zmniejszyły się z 19,9% do 17,7%. Najwyższy spadek przewagi wynagrodzenia dla mężczyzn w porównaniu z wynagrodzeniem dla kobiet odnotowano w następujących grupach zawodów: „nauczanie i wychowanie” (spadek z 37,6 do 8,8%), „pracownicy biurowi” (z 20,6 do 5,8%) oraz „kierowcy i operatorzy pojazdów” (z 22,3 do 0,6%). W 2018 r. wynagrodzenia grupy zawodowej „rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy” było wyższe dla mężczyzn niż kobiet o 11,6%, a w 2022 roku było o 4,5% niższe niż dla kobiet (tabela A.10, Aneks). Na gorszą sytuację kobiet w porównaniu z mężczyznami pod względem wysokości wynagrodzenia⁷⁸ wskazuje także porównanie struktury zatrudnienia według wysokości wynagrodzenia. W celu wykazania tej relacji przyjęto publikowane przez GUS wartości wynagrodzenia brutto za październik w dwóch latach: 2018 oraz 2022 oraz wyodrębniono trzy grupy przedziałów wynagrodzeń: pierwsza – odsetek zatrudnionych kobiet i mężczyzn był zbliżony; druga – odsetek kobiet był większy niż mężczyzn; trzecia odsetek kobiet był mniejszy niż mężczyzn (tabela A.11, Aneks).

Dla rynku pracy na wsi nie bez znaczenia jest także zwiększający się odsetek ludności w starszym wieku. Rośnie więc potrzeba zapewnienia im właściwej opieki. Daje to możliwości do tworzenia nowych miejsc pracy m.in. w gospodarstwach opiekuńczych⁷⁹, co zwłaszcza dla małych gospodarstw rolnych może stanowić dodatkowe źródło dochodów⁸⁰.

⁷⁸ Wysokość wynagrodzenia uzgadniana jest zasadniczo w oparciu o przepisy prawa, uwzględniające sektory (prywatny czy publiczny), a także sekcje, jak m.in. rolnictwo, przemysł, budownictwo, administracja, handel, edukacja, opieka zdrowotna, pomoc społeczna, kultura, a także lokalne czynniki. Taryfikator wypłat uwzględnia przygotowanie do zawodu, wykształcenie, sytuację rodzinną (np. dopłaty dla dzieci), różnego rodzaju premie, np. za wysługę lat, zapomogi czy prace zlecane dodatkowo.

⁷⁹ Gospodarstwo opiekuńcze to forma gospodarowania, polegająca na łączeniu działalności rolniczej z opieką nad osobami potrzebującymi wsparcia. Rolnicy mogą zapewnić takim osobom usługi opiekuńcze, integracyjne czy rehabilitacyjne w swoim gospodarstwie, jeżeli zdecydują się takie założyć i prowadzić. Za: e-strona MRiRW, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/gospodarstwa-opiekuncze> (dostęp 16.10.2023).

⁸⁰ B. Chmielewska B. (2018). *Gospodarstwa opiekuńcze odpowiedzią na potrzebę społeczną. Nie-równości Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 54 (2/2018). DOI: 0.15584/nsawg. 2018. 2.16. 242-251 oraz R. Kamiński (2019). *Gospodarstwa opiekuńcze jako alternatywna ścieżka rozwoju gospodarstw agroturystycznych*. (109-125). Pobrane z: journals.pan.pl.

4.5. Wspieranie przedsiębiorczości i innowacji; rozwój gospodarczej działalności poza-rolniczej

4.5.1. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich

Utrzymująca się dalej relatywnie dobra sytuacja ludności wiejskiej na rynku była nie tylko konsekwencją sytuacji ogólnogospodarczej, korzystnej sytuacji demograficznej i poprawy kwalifikacji pierwszej wymienionych społeczności, ale również polityki krajowej i unijnej ukierunkowanej na tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich i dywersyfikację zawodową ludności wiejskiej, zwłaszcza osób związanych z gospodarstwami rolnymi. Konsekwencją powyższych działań jest wzrost liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenach wiejskich i powstawanie nowych miejsc pracy⁸¹.

Według stanu na dzień 31 grudnia 2022 roku do rejestru REGON było wpisanych ok. 1,5 podmiotów gospodarki narodowej mających swoją siedzibę na obszarach wiejskich (tabela 4.11). Stanowiły one 29,6% ogółu firm działających w Polsce. W porównaniu z 2015 rokiem liczba podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich wzrosła o 30,8% (w miastach o 15,1%), a ich udział w łącznej licznie podmiotów o 3,7 p. proc.

Mimo wyraźnie szybszego zwiększenia liczby firm na obszarach wiejskich niż miejskich, nadal utrzymywał się duży dystans pomiędzy miastem a wsią w przeliczeniu ich na 1000 mieszkańców. W 2022 roku przypadało 97 podmiotów tj. o 12 więcej niż w 2019 r. Dla miast wskaźnik ten wyniósł 156 podmiotów, czyli o 17 więcej niż w 2019 roku. Należy również dodać, że podmioty na obszarach wiejskich grupowały się wokół miast, głównie dużych aglomeracji⁸².

⁸¹ Wrzochalska, A., Karwat-Woźniak, B. (2022). Przemiany strukturalne na wsi i w rolnictwie ... op. cit.

Por. też: B. Chmielewska i J.St. Zegar (2024). Źródła i rozdysponowanie dochodów mieszkańców wsi. Rozdział 4 (s. 69-85). [w:] Polska wieś 2024. Raport o stanie wsi. 20 lat w Unii Europejskiej. Redakcja naukowa: W. Poczta i A. Hałasiewicz. FDPA. Wydawnictwo SCHOLAR.

⁸² GUS. Obszary wiejskie w Polsce w 2022 roku. GUS Warszawa, US Olsztyn 2024.

Por. także: B. Chmielewska i J.St. Zegar (2020). *Poziom życia na wsi na tle kraju Unii Europejskiej*. Rozdział 6., s. 115-138. [w:] Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi. Redaktorzy naukowci: J. Wiklin i A. Hałasiewicz. FDPA. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR. ISBN 978-83-664-70-34-7. Doi: 10.7366/9788366470347.

Tabela 4.11. Lokalizacja podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON

Wyszczególnienie		2019	2020	2021	2022	<u>2022</u> 2019%
PGN w rejestrze REGON* Ogółem w tys.	Ogółem	4509,9	4663,4	4836,2	4995,0	110,8
	Wieś	1295,5	1356,6	1422,3	1479,5	114,2
	Miasto	3213,8	3306,0	3413,1	3514,3	109,4
PGN REGON ogółem na 1000 ludności	Ogółem	117,5	122,4	127,6	132,3	112,6
	Wieś	84,4	88,6	93,1	96,8	114,7
	Miasto	139,5	145,1	150,9	156,3	112,0
PGN REGON nowozarejestrowane w tys.	Ogółem	379,0	329,1	368,3	386,0	101,8
	Wieś	129,5	110,9	122,5	121,2	93,6
	Miasto	249,2	218,0	245,6	264,3	106,1
na 1000 ludności	Ogółem	9,9	8,6	9,7	10,2	103,0
	Wieś	8,4	7,2	8,0	7,9	94,0
	Miasto	10,8	9,5	10,8	11,7	108,3
PGN REGON Wyrejestrowane w tys.	Ogółem	226,9	170,1	190,2	121,3	53,5
	Wieś	63,5	51,6	58,6	67,0	105,5
	Miasto	163,3	118,5	131,5	153,2	93,8
na 1000 ludności	Ogółem	5,9	4,5	5,0	5,8	98,3
	Wieś	4,1	3,4	3,8	4,4	107,3
	Miasto	7,1	5,2	5,8	6,8	95,8
REGION ** Rolnictwo, leśnictwo, ry- bołówstwo (tys.)	Ogółem	70,3	70,4	70,7	71,3	101,4
	Wieś	49,7	49,5	49,5	49,8	100,2
	Miasto	20,6	20,9	21,2	21,5	104,4
PGN REGON** Przemysł i budownictwo (tys.)	Ogółem	995,8	1044,8	1092,1	1132,8	113,8
	Wieś	394,2	420,7	445,6	465,5	118,1
	Miasto	601,4	623,9	646,3	667,1	110,9
PGN REGON** Pozostałe (tys.)	Ogółem	3443,8	3548,2	3673,4	3790,9	110,1
	Wieś	851,5	886,4	927,1	964,1	113,2
	Miasto	2591,7	2661,3	2745,6	2825,8	109,0

*PGN (Podmioty Gospodarki Narodowej) w rejestrze REGON (oficjalna nazwa Krajowego Rejestru Urzędowego Podmiotów Gospodarki Narodowej.) Jest to zbiór danych zawierający informacje o podmiotach gospodarczych zarejestrowanych w Polsce. ** Według rodzaju działalności. Dane bezwzględne w tabeli nie sumują się ze względu na wyłączenie z analizy terenów wiejskich na terenach miast.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS. Obszary wiejskie w Polsce w 2022 roku. GUS, US w Olsztynie. Warszawa, Olsztyn, 2024.

Na obszarach wiejskich, w strukturze podmiotów gospodarki narodowej według liczby pracujących największą grupę stanowiły podmioty, w których pracowało do 9 osób – 97,2% (w miastach – 96,5%). W porównaniu do 2015 r. ich udział wzrósł o 1,0 p. proc. niezależnie od lokalizacji podmiotu.

Podmioty gospodarcze zlokalizowane na wsi, w których pracowało do 9 osób stanowiły 29,8%, a 10–49 osób -27,7%. Większa dysproporcja według lokalizacji występuje w przypadku podmiotów zatrudniających więcej osób. W przypadku podmiotów, w których pracowało 50–249 osób tylko 17,0% z ogółu miało swoją siedzibę na wsi, a jedynie 11,5% firm zatrudniających 250–999 tys. osób – 11,5%, a w przypadku powyżej 1000 osób tylko 6,5% działało na wsi.

Najpowszechniejszą formą prawną firm działających w Polsce, zarówno mających swą siedzibę na wsi jak i w mieście jest działalność osób fizycznych. Ta forma organizacyjna dominowała w strukturze podmiotów gospodarczych. W 2022 roku na obszarach wiejskich 81,4% podmiotów stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (w miastach – 66,9%). Liczba podmiotów o takiej formie prawnej na obszarach wiejskich zwiększała się. W porównaniu z 2015 r. udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na wsi wzrósł o 1,2 p. proc. (w miastach zmalał o 0,7 p. proc.). Jednocześnie Około dwukrotnie mniej było spółek handlowych na wsi niż w mieście (5,4% wobec 12,9%), spółek cywilnych (3,5% wobec 6,8%).

W układzie przestrzennym obszarów wiejskich występuje duże zróżnicowanie struktury pracujących według sektorów ekonomicznych. Najwyższym odsetkiem osób pracujących w podmiotach należących do sektora „usługowego” charakteryzowały się województwa mazowieckie i zachodniopomorskie, a najniższe w województwo podlaskie.

4.5.2. Agroturystyka, przykład przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Dla wielu mieszkańców wsi prowadzenie działalności agroturystycznej stanowi realną alternatywę zarobkową i sposób na aktywizację zawodową. Gospodarstwa agroturystyczne przyczyniają się nie tylko do zwiększenia dochodów właścicieli, ale także do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości i zachowania dziedzictwa kulturowego regionów. W niektórych obiektach agroturystycznych znajdują się także placówki gastronomiczne, restauracje, bary co także przynosi dochód gospodarstwu Według danych GUS

w Polsce, w roku 2023, było 554 obiektów agroturystycznych, łącznie dysponowały one 10 tysiącami miejsc noclegowych i przyjęły 124,5 tys. osób, udzielając 438,8 tys. noclegów (tabela 4.12). W latach 2020-2023 zaobserwowano coroczny spadek liczby kwater agroturystycznych oraz udzielonych noclegów, w odniesieniu do roku 2019.

Tabela 4.12. Kwatery agroturystyczne w latach 2019–2023

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023
Kwatery agroturystyczne					
Obiekty	742	645	610	583	554
Miejsca noclegowe w tys.	13,1	11,7	10,9	10,4	10,0
Korzystający z noclegów w tys.	156,6	99,9	106,9	128,4	124,5
Udzielone noclegi w tys.	571,0	400,0	439,6	481,4	438,8
Placówki gastronomiczne w kwaterach agroturystycznych					
Ogółem	72	62	65	66	61
<i>restauracje</i>	9	12	12	10	7
<i>bary</i>	3	4	6	8	8
<i>stołówki</i>	57	43	43	41	37
<i>punkty gastronomiczne</i>	3	3	4	7	9

Źródło: Opracowanie na podstawie: GUS, Rocznik Statystyczny RP 2024, Warszawa i Roczniki Statystyczne RP z lat: 2020, 2021, 2022, 2023.

Spowodowany był on głównie globalnym załamaniem ruchu turystycznego wywołanym przez pandemię COVID-19, w czasie której wiele obiektów, nawet hotelowych, było zamkniętych, co negatywnie wpłynęło na opłacalność prowadzenia tego typu działalności. W konsekwencji przełożyło się to także na rezygnację z prowadzenia działalności agroturystycznej przez niektórych przedsiębiorców. Z badań IERiGŻ-PIB wynika, że najważniejszym zadaniem osób prowadzących działalność agroturystyczną jest poznanie, sprostanie i zaspokajanie rosnących wymagań turystów, związanych m.in. z koniecznością zorganizowania dodatkowych atrakcji mających na celu ciekawe spędzenie czasu czy też uwzględnienie określonej, preferowanej przez gości diety. Przedsiębiorcy zajmujący się agroturystyką podkreślali, że monitorowanie potrzeb gości i przygotowywanie spersonalizowanych ofert jest stałym procesem, a standardem staje się to co, jeszcze w niedalekiej przeszłości było atrakcją. Uwarunkowania te również mają wpływ na to,

że nie wszyscy przedsiębiorcy kontynuują działalność agroturystyczną i są w stanie przełamywać swoistą utrzymującą się sezonowość tej formy wypoczynku⁸³.

Na działalność agroturystyczną jest możliwość pozyskania wsparcia m.in. z Urzędu Pracy (dofinansowanie na rozpoczęcie działalności dla osób bezrobotnych zarejestrowanych w urzędzie pracy), Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), jako wsparcie dla osób z niepełnosprawnościami lub na dostosowanie agroturystyki do potrzeb gości wymagających szczególnej opieki, Lokalnych Grup Działania (LGD) i programu LEADER. Na przykład gospodarstwa agroturystyczne mogą ubiegać się o wsparcie finansowe z programu LEADER w ramach Krajowego Planu Strategicznego Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027⁸⁴. Program LEADER przeznaczony jest między innymi na rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych, w tym na założenie lub na rozwój:

- gospodarstwa agroturystycznego, czyli takiego gospodarstwa rolnego, które oferuje odpoczynek w wiejskich warunkach (agroturystykę);
- gospodarstwa opiekuńczego, czyli gospodarstwa rolnego zaadaptowanego do potrzeb osób starszych, w którym będą one mogły doznać terapeutycznego kontaktu z przyrodą i drugim człowiekiem;
- zagrody edukacyjnej, czyli takiej działalności dla dzieci i młodzieży, która polega na organizowaniu zajęć z minimum dwóch dziedzin związanych z rolnictwem. Należą do nich: produkcja zwierzęca, produkcja roślinna, przetwórstwo produktów rolnych, świadomość ekologiczna, dziedzictwo kultury materialnej wsi, w tym rękodzieła i zawodów.

Prowadzone są także akcje promocyjne kreujące wizerunek obszarów wiejskich jako rynku turystycznego, oferującego zróżnicowane i całoroczne atrakcje np. kampania

⁸³ A. Wrzochalska (red.). (2021). Wsparcie aktywności zawodowej kobiet z obszarów wiejskich, rozwoju gospodarstw młodych rolników oraz turystyki wiejskiej i agroturystyki. IERiGŻ-PIB, Warszawa.

⁸⁴ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/-leaderrozwoj-lokalny-kierowany-przez-spolesznosc-rlks> Interwencja I.13.1 WPR 2023-2027 LEADER/ Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) przewiduje wiele obszarów dofinansowania polskiej wsi, w tym także dotacje na agroturystykę. Zasady programu określono w „Wytycznych szczegółowych w zakresie przyznawania i wypłaty pomocy finansowej [...] dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR”. Wsparcie może pozyskać rolnik, jego współmałżonek lub domownik z małego gospodarstwa rolnego.

Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi „Odpoczywaj na wsi”⁸⁵. Kolejnym wsparciem są np. preferencje podatkowe, czyli możliwość skorzystania przez rolnika, prowadzącego gospodarstwo rolne, ze zwolnienia z podatku dochodowego od osób fizycznych, jeśli wynajmuje nie więcej niż pięć pokoi gościnnych w budynkach mieszkalnych na terenie gospodarstwa, a celem wynajmu jest wypoczynek⁸⁶.

Tabela 4.13. Regiony w Polsce cieszące się największą popularnością agroturystyczną

Region	Charakterystyka regionu	Główne atrakcje
Podhale i Beskidy	Górskie krajobrazy, bogata kultura góralska	Tradycyjne budownictwo, kuchnia regionalna, folklor
Pojezierza	Liczne jeziora, lasy	Sporty wodne, wędkarstwo, grzybobranie
Pomorze	Bliskość morza, zróżnicowany krajobraz	Kąpiele morskie, wycieczki rowerowe, lokalne festyny
Bieszczady	Dzika przyroda, odludne tereny	Piesze wędrówki, obserwacja dzikich zwierząt, cisza
Kaszuby	Specyficzna kultura, jeziora	Rękodzieło, lokalne tradycje, kąpiele

Źródło: https://www.voyageside.com/poznaj-polska-agroturystyke-2025/?srsId=AfmBOoo6rVvkqL6l_VdyfhNwmM4US2eFo-l0zh9FAldvYNRycDr0Goy8

Ważny jest nie tylko nocleg w ciszy i relaks w otoczeniu przyrody, ale także swoje doświadczenie społeczno-kulturowe, które pozwala gościom poznać i doświadczyć autentycznego życia na wsi, bezpośredniego kontaktu np. ze zwierzętami gospodarskimi, daje możliwość spróbowania świeżych produktów, które powstały w gospodarstwie oraz niekiedy zapoznania się i włączenia w tradycyjne zajęcia na wsi oraz zapoznanie się ze zwyczajami, folklorem oraz dziedzictwem kulturowym regionu. Właściciele – ludzie z pasją – tworzą oferty gwarantujące niezapomniane wrażenia. Prawie każde gospodarstwo wyróżnia się czymś unikalnym: jedne specjalizują się w edukacji, inne w organizacji imprez okolicznościowych czy pobytów weekendowych, a jeszcze inne w działalności opiekuńczej⁸⁷. Chociaż największą popularnością cieszą się regiony: Podhale i Beskidy, Pojezierza, Pomorze, Bieszczady, Kaszuby (tabela 4. 13), nie oznacza to, że pozostałe tereny nie mogą przygotować atrakcyjnej oferty dla gości z kraju i z zagranicy, którzy także coraz częściej poszukują odpoczynku na polskich wsiach.

⁸⁵ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/kampania-odpoczywaj-na-wsi>

⁸⁶ <https://www.pitax.pl/wiedza/aktualnosci/opodatkowanie-agroturystyki/>

⁸⁷ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/kampania-odpoczywaj-na-wsi>

4.5.3. Wsparcie innowacji na obszarach wiejskich

Ważnymi kwestiami dla ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich jest również: dostęp do informacji o innowacyjnych rozwiązaniach, które udostępniane być mogą poprzez: edukację, doradztwo rolnicze, umożliwianie uczestnictwa w konferencjach, wystawach i pokazach, itp. Dużą rolę odgrywa również tworzenie sieci kontaktów pomiędzy rolnikami, podmiotami doradczymi, jednostkami naukowymi, przedsiębiorcami sektora rolno-spożywczego oraz pozostałymi podmiotami wspierającymi wdrażanie innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Tym samym ważną rolę, innowacyjną, ale także i edukacyjną, na obszarach wiejskich spełnia Sieć na Rzecz Innowacji w Rolnictwie i na Obszarach Wiejskich (SIR), która działa w ramach Krajowej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich. SIR powstała w celu wsparcia innowacji w rolnictwie, produkcji żywności, leśnictwie i na obszarach wiejskich. Działalność sieci SIR (od 2018 roku) skupia się na realizacji działań i operacji przez grupy ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich. Są to głównie spotkania naukowe, takie jak: konferencje, seminaria, różnego typu szkolenia i warsztaty.

Analiza zrealizowanych operacji i projektów w latach 2018–2023, w ramach SIR wykazała potrzebę i relatywnie duże zainteresowanie mieszkańców z terenów wiejskich w odniesieniu do poszerzania wiedzy (udziału w konferencjach, seminariach, warsztatach) oraz do wiedzy w zakresie innowacyjnych rozwiązań w innych regionach kraju i za granicą (wyjazdy studyjne). W odniesieniu do podnoszenia wiedzy i umiejętności rolników oraz mieszkańców wsi władze lokalne mogą mieć duży wpływ, poprzez zachętę czy też inicjowanie szkoleń na swoim terenie. Z badań IERiGŻ-PIB, wynika, że ludność wiejska od lat organizowała spotkania tematyczno-informacyjne, imprezy plenerowe, targi. W działalność tą włączały się bardzo chętnie lokalne organizacje skupiające mieszkańców takie jak Koła Gospodyń Wiejskich, Ochotnicza Straż Pożarna, organizacje religijne. Obecnie niektóre tego typu imprezy przyjmują nową formę i odpowiadają na bieżące wyzwania i potrzeby lokalne. Na przykład w ciągu ostatnich kilku lat Krajowe Dni Pola wpisują się w działania nie tylko promujące obszary wiejskie i innowacje w rolnictwie, ale także spełniają bardzo ważną funkcję edukacyjną dostarczając wiedzy na temat nowoczesnego rolnictwa i życia na obszarach wiejskich.

5. SZANSE I WYZWANIA – ANALIZA SWOT: MOCNE I SŁABE STRONY WIEJSKIEGO RYNKU PRACY

5.1. Potencjał rozwoju gospodarczego

Zmieniająca się sytuacja demograficzna wywiera istotny wpływ na rynek pracy. W kontekście starzenia się społeczeństwa i kurczącej się liczby osób w wieku produkcyjnym kluczową rolę będzie odgrywać aktywizacja zawodowa niewykorzystanych zasobów pracy, zwłaszcza osób długotrwale bezrobotnych. Coraz większego znaczenia nabiera włączenie osób wykluczonych na rynek pracy. Skala tego wyzwania jest szczególnie dotkliwa w mniejszych miastach i na obszarach wiejskich. Wymaga to równoczesnych działań integracyjnych i aktywizujących zawodowo. (Ministerstwo Finansów i Polityki Regionalnej, 2022 / Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, 2022).

Jednocześnie jednak tempo niekorzystnych procesów demograficznych jest nieco wolniejsze na wsi niż w mieście. Daje to pewną przewagę, zwłaszcza w kontekście działań mających na celu ograniczenie negatywnych skutków zmian demograficznych. Obszary wiejskie borykają z megatrendami o różnym charakterze, którymi są komplementarne dezagraryzacja i gentryfikacja, a także procesy demograficzne, w tym gerontologiczne (charakterystycznymi dla całej populacji) oraz przewidywany wzrost znaczenia modeli uczenia maszynowego (AI). Spadek znaczenia rolnictwa w gospodarce będzie postępował wraz z automatyzacją procesów i wzrostem produktywności dzięki wykorzystaniu narzędzi AI. Jednocześnie wymagać będzie coraz bardziej wyspecjalizowanej i wykształconej kadry, która będzie potrafiła obsługiwać nowoczesne narzędzia (od maszyn po systemy czujników w silosach). W efekcie zawody przyszłości w rolnictwie będą zapewne bardziej technicyzowane, czego pochodną powinien być wzrost zarobków połączony z ograniczeniem zatrudnienia. Wraz ze spadkiem znaczenia rolnictwa na terenach wiejskich obserwowany może być wzrost pozarolniczych miejsc pracy i nasilenie procesów urbanizacji wsi. Oba zjawiska wydają się nie tylko silnie związane ze sobą, ale także działają na siebie wspierająco i wzmacniająco. Pozarolnicze zawody będą wchłaniać pracowników zbędnych w rolnictwie przyszłości o mniejszej chłonności ludzkiej pracy. Trudno oszacować jednak tempo tych zmian. Kluczowymi zmiennymi są

konkurencja ośrodków miejskich oraz stopień rozproszenia osadniczego terenów wiejskich i lokalność rynków. Metropolie mogą generować silny popyt na pracę, zwłaszcza w usługach i handlu, co może przyspieszać depopulację wsi. Proces ten może wpierać rozproszenie osadnicze i brak odpowiedniej infrastruktury technicznej. Z kolei lokalność i wynikające z niej więzy społeczne i biznesowe mogą hamować procesy migracyjne. Kluczowe może okazać się stworzenie oferty zawodowej i społecznej (żłobki i przedszkola, edukacja) oraz technicznej (drogi, komunikacja) dla kobiet na terenach wiejskich, co mogłoby zachęcić je do pozostania na wsi i planowania swojej przyszłości osobistej (rodzina) i zawodowej (praca) poza miastem.

Mimo planowanych zmian w WPR kluczowym elementem rozwoju wsi pozostaną unijne fundusze. Zmienia się jednak charakter wsparcia. W nowej perspektywie większy nacisk będzie położony na wsparcie małych gospodarstw, wzmocnienie roli doradztwa i współpracy, a także skupienie na kwestiach klimatycznych i środowiskowych. Nowy kształt WPR może hamować strukturalne zmiany w rolnictwie, ale jednocześnie może stać się szansą dla lokalności i tradycyjności relacji agrarnych i biznesowych na obszarach wiejskich w Polsce (np. za sprawą ekoschematów). Dlatego też kluczowe będzie odpowiednie wykorzystanie unijnego wsparcia, w sposób który wesprze mocne strony polskiej wsi i złagodzi negatywny wpływ jej strukturalnych problemów.

Trzeba pamiętać, że rolnictwo jest kluczowym ogniwem dla bezpieczeństwa żywnościowego. Niekorzystne procesy demograficzne oraz zmiany trendów żywieniowych (zarówno lifestyle'we wynikające z globalnego charakteru konsumpcjonizmu jak i prozdrowotne wynikające z rosnącego problemu nadwagi i otyłości społeczeństw w krajach rozwiniętych) mogą ograniczać popyt na żywność. Z drugiej strony w UE obserwowana jest tendencja do otwierania unijnego rynku, rozumiana dwojako: jako odchodzenie od protekcyjnej polityki handlowej za sprawą liberalizacji wymiany handlowej (MERCOSUR, Ukraina) i jako proces rozszerzania UE (Ukraina, Macedonia Północna). W przypadku rolnictwa oznacza to wzrost konkurencyjności na unijnym rynku. Dlatego też konieczna jest dywersyfikacja źródeł dochodu ludności zamieszkującej obszary wiejskie.

Dla wielu mieszkańców wsi prowadzenie działalności agroturystycznej stanowi realną alternatywę zarobkową i sposób na aktywizację zawodową. Badania pokazują, że gospodarstwa agroturystyczne przyczyniają się do zwiększenia dochodów właścicieli, ale także do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości i zachowania dziedzictwa kulturowego

regionów. Jest to potencjał związany był z naturalnymi predyspozycjami kraju. Polska charakteryzuje się wyjątkowymi walorami przyrodniczymi, które stanowią idealną bazę dla rozwoju turystyki wiejskiej w tym agroturystyki. Niemal połowa powierzchni Polski to atrakcyjne przyrodniczo tereny, zapewniające ciszę, spokój, świeże powietrze itp. Na istniejące w naszym kraju około 2,3 miliona wiejskich gospodarstw domowych, około jednej trzeciej – czyli ponad 700 tysięcy – wyposażona jest w przestronne domy, które przy niewielkich nakładach mogą pełnić funkcję recepcyjno-turystyczną. To właśnie ta niewykorzystana przestrzeń stanowi ogromną szansę rozwojową, zarówno dla właścicieli gospodarstw, jak i dla całych wiejskich społeczności.

Ważne jest także potencjalne wsparcie jakie daje możliwość pozyskania dofinansowania na rozwój agroturystyki w tym na nowe formy zarobkowania: zagrody edukacyjne czy też gospodarstwa opiekuńcze, które mogą być szczególnie atrakcyjne dla rolników, którzy już prowadzą gospodarstwo agroturystyczne, gdyż dają szansę relatywnie niskobudżetowego rozszerzenia oferowanych usług w gospodarstwie, a tym samym przyczynić się do zwiększenia dochodów, jakie przynosi gospodarstwo agroturystyczne. Zwłaszcza w odniesieniu do gospodarstw opiekuńczych widać potencjał związany z sytuacją demograficzną, w tym starzenia się społeczeństwa i zapotrzebowaniu na różne formy opieki nad osobami zależnymi, chociażby wymiarze czasowym umożliwiającym kontynuowanie aktywności zawodowej przez członków rodzin. W 2023 roku małe obiekty noclegowe (do 10 miejsc), w tym gospodarstwa agroturystyczne, obsłużyły 1,7 mln turystów i zapewniły 5,7 mln noclegów. To pokazuje potencjał tego rynku.

5.2. Mobilność mieszkańców, sezonowość zatrudnienia

5.2.1. Mobilność ludności

Przemieszczanie się jednostek i grup ludzkich jest zjawiskiem towarzyszącym ludzkości od zarania dziejów. Przyjmuje się na ogół, że swoboda przemieszczeń ludzkich w przestrzeni jest wyznacznikiem i zarazem warunkiem dynamicznego rozwoju społecznego. Migracje mogą mieć charakter dobrowolny lub wymuszony (kataklizm, wojna). Efektem zróżnicowania regionalnego jakości życia na obszarach wiejskich i miejskich są (pomijając migracje zagraniczne) migracje wewnętrzne, przede wszystkim między wsią i

miastem. Ich skala związana jest głównie z czynnikami demograficznymi, ekonomicznymi i społecznymi. W analizach migracji czynniki te dzieli się na takie, które „wypychają” potencjalnych migrantów z dotychczasowego miejsca zamieszkania i takie, które „przyciągają” do nowego⁸⁸.

Decyzja o migracji bazuje na rachunku zysków i strat. Wiąże się przede wszystkim z przewidywaniem korzystnych zmian w statusie społecznym i podniesieniem standardu materialnego zainteresowanych, pragnienia powiększenia własnego kapitału ekonomicznego, społecznego, kulturowego, podniesienia prestiżu, zwiększenia niezależności ekonomicznej oraz uzyskania uznania i lepszej pozycji w kręgu rodziny i znajomych. Wśród czynników ekonomicznych i społecznych wpływających na kierunki migracji wymienia się takie jak sytuacja na rynku pracy, możliwości mieszkaniowe, infrastruktura techniczna (w tym przy podejmowaniu decyzji odnośnie do miejsca zamieszkania brany jest pod uwagę stan infrastruktury drogowej), społeczna np. dostępność żłobków i przedszkoli, na co zwracają uwagę zwłaszcza młode rodziny⁸⁹.

Rozwój nowoczesnej i taniej infrastruktury połączeń internetowych, także znacząco ułatwił rozwój obszarów wiejskich i zniwelował swoistą izolację mieszkańców wsi. Poprawiający się poziom wykształcenia i kompetencji zawodowych ludności wiejskiej i ciągła poprawa poziomu rozwoju infrastruktury technicznej oraz relatywnie korzystniejsza sytuacja demograficzna powoduje, że pozarolniczy rynek pracy dla mieszkańców wsi w coraz większym stopniu jest kształtowany przez bardziej oddalone od miejsca zamieszkania podmioty. Tym samym „lokalność” wiejskich rynków pracy ulega terytorialnemu rozszerzeniu.

Dla większości mieszkańców wsi podstawowym źródłem dochodów jest praca poza rolnictwem. Okres po akcesji Polski do Unii Europejskiej cechował wzrost znaczenia pracy poza rolnictwem, co wzmacnia migracja z miast na wieś. Po II wojnie światowej więcej osób migrowało ze wsi do miast niż z miast na wieś aż do końca XX wieku, po czym nastąpiło odwrócenie kierunku migracji i pojawienie się dodatniego salda migracji

⁸⁸ A. Rosner (2016). Współczesne problem zmian zaludnienia obszarów wiejskich w Polsce. Studia KPZK. Wydawca PAN KPZK. Pobrano 30.05.2020 z: <https://journals.pan.pl>. 232-249

⁸⁹ B. Chmielewska (2024). *Uwarunkowania procesu migracji kobiet ze wsi do miast*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego. Kwartalnik. 1/2024 (115). Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Poznaniu, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. ISSN 1232-3578; e-ISSN 2719-8901.

na wieś. Coraz więcej osób zamożnych, zatrudnionych na dobrze płatnych stanowiskach w mieście, przedstawiciele wolnych zawodów oraz pobierający świadczenia z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych, które są znacznie wyższe niż świadczenia rolników indywidualnych, zaczęło wybierać wieś jako miejsce zamieszkania ze względu m.in. na walory środowiskowe. Temu sprzyja też upowszechnienie Internetu, możliwość pracy zdalnej, czy przechodzenie do gospodarki z większym ładunkiem wiedzy. Mieszkanie na wsi stało się modne a jednocześnie jest tańsze. Migrujący na wieś nie tylko „podnoszą” średni poziom dochodów mieszkańców obszarów wiejskich, ale także wpływają na tworzenie i upowszechnianie innowacji oraz zmiany kulturowe.

Wieś jako miejsce zamieszkania wybierają także osoby zamożne, często zatrudnione w mieście w wysoko płatnych zawodach, przedstawiciele wolnych zawodów oraz emeryci otrzymujący wysokie świadczenia. Podjęły one decyzję o zamieszkaniu na wsi, ponieważ było je stać na budowę własnego domu w miejscu charakteryzującym się czystym powietrzem, nieskażonym środowiskiem i rustykalnymi krajobrazami. Migrację z miasta na wieś zasilają również osoby mniej zamożne. Często są to małżeństwa zawodowo związane z miastem, których nie stać na zakup mieszkania w mieście. Wówczas bardziej opłacalne okazuje się dla nich dobudowanie mieszkania do domu rodziców na wsi lub budowa własnego domu w pobliżu. Dom na wsi bywa często tańszą inwestycją niż mieszkanie w mieście. Zjawisko to szczególnie dotyczy wsi położonych w strefach okołomiejskich, charakteryzujących się rozwiniętą infrastrukturą techniczną (drogową, komunikacyjną, cyfrową – m.in. dzięki możliwości pracy zdalnej). Głównie z powodu coraz liczniejszej migracji ludności z miast na wieś⁹⁰, na obszarach wiejskich w ostatnich latach przybyło relatywnie dużo domów i mieszkań (tabela 5.1.).

⁹⁰ Wśród ludności w wieku 15 lat i więcej przemieszczającej się między wsiami i miastami na pobyt stały przewagę liczebną stanowią kobiety. Wg Rocznika Demograficznego GUS (2020 i 2024) w latach 2019-2023 ich udział w ogólnej liczbie osób migrujących z miast na wieś utrzymywał się na zbliżonym poziomie i stanowił odpowiednio: 52,2% oraz 51,8%, a w grupie osób które przeniosły się ze wsi do miast analogicznie: 56,5% oraz 54,4%. Najliczniejszą grupę migrantów, niezależnie od kierunku migracji i płci stanowią osoby pozostające w związkach małżeńskich. W okresie poakcesyjnym ich udział utrzymywał się na zbliżonym poziomie.

Tabela 5.1. Znaczenie ekonomiczne i społeczne zmian infrastruktury mieszkaniowej mającej znaczenie dla rozwoju i lokalizacji pozarolniczych miejsc pracy i pozarolniczego zarobkowania

Wyszczególnienie		2019	2020	2021	2022	<u>2022</u> 2019 w %
Budynki oddane do użytkowania ogółem	Ogółem	110160	116747	135503	136932	124,3
	Wieś	72204	77134	89024	93824	129,9
	Miasto	37956	39613	44479	43108	113,6
Mieszkania oddane do użytkowania ogółem	Ogółem	207425	220831	234680	238490	115,0
	Wieś	65905	71393	84532	90431	137,2
	Miasto	141520	149430	150148	148059	104,6
Mieszkania oddane do użytkowania na 1000 ludności	Ogółem	5,4	5,8	6,2	6,3	116,7
	Wieś	4,3	4,7	5,5	5,9	137,2
	Miasto	6,1	6,5	6,6	6,6	108,2
Mieszkania oddane do użytkowania na 1000 zawartych małżeństw	Ogółem	1131	1522	1394	1531	135,4
	Wieś	902	1221	1248	1484	164,5
	Miasto	1283	1726	1492	1561	121,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS. Obszary wiejskie w Polsce w 2022 roku. GUS, US w Olsztynie. Warszawa, Olsztyn, 2024.

Na obszary wiejskie przenoszą się także osoby, dla których miasto pozostaje głównym miejscem aktywności zawodowej, które nierzadko wcześniej, chętnie przenosiły się z miasta na wieś, po pewnym czasie wracały do miasta zniechęcone trudnościami w dojeździe do pracy, dowożeniem dzieci do przedszkola albo szkoły. Szczególnie uciążliwe stawały się zwłaszcza duże korki na drogach wyjazdowych z miasta. Pokazuje to, że przy podejmowaniu decyzji odnośnie do miejsca zamieszkania brany jest pod uwagę stan infrastruktury drogowej i jak bardzo potrzebne są obwodnice miast⁹¹.

5.2.2. Sezonowość zatrudnienia w Polsce

Sezonowość zatrudnienia jest elastycznym systemem pracy, który pozwala pracodawcom dostosowywać liczbę pracowników do zmieniającego się zapotrzebowania

⁹¹ B. Chmielewska i J. St. Zegar (2024). *Źródła i rozdysponowanie dochodów mieszkańców wsi*. Rozdział 4, s. 69-85. [w:] Polska wieś 2024. Raport o stanie wsi. Redakcja naukowa: W. Poczta, A. Hałasiewicz. FDPA. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR. ISBN 978-83-67450-84-3. doi: 10.7366/9788367450843.

w zależności od pór roku i warunków atmosferycznych, a pracownikom daje możliwość podjęcia zatrudnienia na określony okres, ale nie dłuższy niż 9 miesięcy w roku kalendarzowym. Sezonowa praca może być świadczona na podstawie takich samych rozwiązań prawnych jak praca na czas nieokreślony, tj. umowy o pracę na czas określony lub umowy cywilnoprawnej (umowy zlecenia, o dzieło).

Tabela 5.2. Stopa bezrobocia rejestrowanego*

Miesiąc/rok	2019	2020	2021	2022	2023	2024
styczeń	6,1	5,5	7,0	5,9	5,5	5,4
luty	6,1	5,5	7,1	5,9	5,6	5,4
marzec	5,9	5,4	6,9	5,8	5,4	5,3
kwiecień	5,6	5,8	6,8	5,6	5,3	5,1
maj	5,4	6,0	6,6	5,4	5,1	5,0
czerwiec	5,3	6,1	6,4	5,2	5,1	4,9
lipiec	5,2	6,1	6,3	5,2	5,0	5,0
sierpień	5,2	6,1	6,2	5,2	5,0	5,0
wrzesień	5,1	6,1	6,1	5,1	5,0	5,0
październik	5,0	6,1	5,9	5,1	5,0	4,9
listopad	5,1	6,1	5,8	5,1	5,0	5,0
grudzień	5,2	6,8	5,8	5,2	5,1	5,1

* oblicza się przy wykorzystaniu danych o pracujących w gospodarce narodowej, w tym m.in. dot. pracujących w rolnictwie indywidualnym (będących składową cywilnej ludności aktywnej zawodowo) wyszacowana za pomocą GUS na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych (PSR). Podane dane w tabeli od grudnia 2020 zostały oszacowane na podstawie danych PSR2020, wcześniejsza – PSR2010.

Źródło. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 1990–2025, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2025,4,1.html>.

Sezonowy model zatrudnienia zaznacza się w branżach powiązanych z porami roku lub warunkami atmosferycznymi, takich jak rolnictwo, budownictwo, gastronomia, hotelarstwo i turystyka.

Tabela 5.3. Aktywność ekonomiczna osób w wieku 15–89 lat według miejsca zamieszkania w poszczególnych kwartałach

Wyszczególnienie	Współczynnik aktywności zawodowej		Wskaźnik zatrudnienia		Stopa bezrobocia	
	Ludności					
	wiejskiej	miejskiej	wiejskiej	miejskiej	wiejskiej	miejskiej
2019						
1 kwartał	55,7	56,0	53,3	53,9	4,3	3,7
2 kwartał	56,4	56,2	54,4	54,5	3,5	3,0
3 kwartał	56,9	56,5	55,1	54,8	3,2	3,0
4 kwartał	55,7	56,2	54,1	54,8	2,7	3,0
Przeciętnie w roku	56,2	56,2	54,2	54,4	3,4	3,2
2020						
1 kwartał	56,0	50,0	54,2	54,3	3,3	3,0
2 kwartał	55,9	55,2	55,9	53,6	3,2	3,1
3 kwartał	56,6	56,3	56,6	54,5	3,5	3,1
4 kwartał	56,7	56,3	56,7	54,6	3,2	3,0
Przeciętnie w roku	56,3	55,9	56,3	54,2	3,3	3,1
2022						
1 kwartał	57,5	59,0	55,7	57,2	3,2	3,0
2 kwartał	57,7	58,8	56,1	57,3	2,5	2,5
3 kwartał	57,8	58,6	56,0	57,0	2,8	2,8
4 kwartał	58,1	59,0	56,3	57,5	2,6	2,6
Przeciętnie w roku	57,8	58,8	56,3	57,2	3,1	2,7
2023						
1 kwartał	58,0	59,3	56,2	57,6	3,1	2,8
2 kwartał	57,6	59,0	56,1	57,5	2,6	2,5
3 kwartał	58,2	58,8	56,8	57,0	2,4	3,0
4 kwartał	58,9	58,8	56,8	57,2	2,7	2,7
Przeciętnie w roku	58,2	59,0	56,5	57,4	2,9	2,7
2024						
1 kwartał	57,9	58,9	55,9	57,1	3,4	3,0
2 kwartał	57,0	59,1	55,5	57,5	2,6	2,7
3 kwartał	58,0	59,1	56,2	57,4	3,1	2,8
4 kwartał	58,0	58,7	56,2	57,2	3,1	2,6
Przeciętnie w roku	57,7	59,0	55,9	57,3	3,0	2,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał IV (2024); tab. 1, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski>.

W okresach korzystnych dla prowadzenia działalności w tych sekcjach gospodarczych zapotrzebowanie na pracę rośnie, a w okresach mniej sprzyjających spada, co prowadzi do zatrudnienia i zwolnień w zależności od pory roku⁹². Problemy z sezonowymi różnicami w zapotrzebowaniu na pracę znajduje odzwierciedlenie w okresowych zmianach w stopie bezrobocia, zarówno rejestrowanego (tabela 5.2), jak i określonego w oparciu o BAEL (tabela 5.3). Wartość stopy bezrobocia jest wyższa w okresie zimowym.

Tabela 5.4. Liczba pracujący w rolnictwie w poszczególnych kwartałach według miejsca zamieszkania

Wyszczegół- nienie	Liczba pracujących w rolnictwie indywidualnych (w tys.)		
	ogółem	mieszkańców	
		wsi	miast
2019			
1 kwartał	1288	1394	103
2 Kwartał	1323	1218	140
3 kwartał	1388	1300	117
4 kwartał	1330	1249	91
2024			
1 kwartał	1057	992	64
2 kwartał	1008	929	79
3 kwartał	1009	929	80
4 kwartał	965	922	43

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał IV (2024), tab. 2. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski-i-kwartał-2025-r-4, 57.html>.

Sezonowe wahania w zapotrzebowaniu na pracowników w większym stopniu dotyczą ludność wiejską niż miejską. Zjawiska sezonowości zatrudnienia silniej

⁹² Należy zaznaczyć, że firmy w niektórych w niektórych sektorach podejmują działania na celu zmniejszenie negatywnych skutków bezrobocia sezonowego, na przykład wypłacając dodatki za krótki czas pracy w miesiącach, gdy praca jest niemożliwa lub rotacja pracowników jest niska.

zaznaczają się wśród ludności wiejskiej. W 2024 roku różnica w stopie bezrobocia wśród mieszkańców wsi pomiędzy okresem o najniższym zapotrzebowaniu na pracę i wynosiła 0,8 p. proc. wśród mieszkańców wsi i 0,4 p. proc. w miastach. W 2019 roku analogiczne różnice wynosiły odpowiednio 1,6 i 0,7 p. proc.

Przystawione powyżej zjawisko większej sezonowości zatrudnienia ludności wiejskiej niż miejskiej jest uwarunkowane przede wszystkim okresowymi zmianami w zapotrzebowaniu na pracę w rolnictwie, głównie w indywidualnym (tabela 5.4).

W działalności rolniczej liczba osób pracujących wzrasta w okresie zbioru ziemio-
płodów, zwłaszcza zbioru owoców. Z dostępnych danych⁹³ wynika, że różnica w liczbie pracowników pomiędzy największym a najmniejszym nasileniem prac w działalności rolniczej wynosiła ok. 5–7%. Zmniejszenie sezonowych różnic jest wynikiem spadku znaczenia sektora rolnego w kreowaniu miejsc pracy. Ten proces jest uwarunkowany nie tylko zmianami w sektorze rolnym (spadek liczby gospodarstw, mechanizacja i automatyzacja technologii produkcji), ale również dywersyfikacją aktywności zawodowej ludności rolniczej.

5.3. Bariery w zatrudnieniu i dostępie do usług publicznych (poziom rozwoju infrastruktury społecznej i technicznej)

Rozwój infrastruktury technicznej i społecznej, który przyczynił się do zwiększenia spójności terytorialnej i zmniejszenia tzw. odległości społecznej obszarów wiejskich. Otworzyły się możliwości modernizacji rozwoju oraz wielofunkcyjnego charakteru wsi i poprawę warunków życia mieszkańców. Poprawiający się poziom wykształcenia i kompetencji zawodowych ludności wiejskiej i ciągła poprawa poziomu rozwoju infrastruktury technicznej oraz relatywnie korzystniejsza sytuacja demograficzna powoduje, że pozarolniczy rynek pracy dla mieszkańców wsi w coraz większym stopniu jest kształtowany przez bardziej oddalone od miejsca zamieszkania podmioty. Tym samym „lokalność” wiejskich rynków pracy ulega terytorialnemu rozszerzeniu. Jednak coraz silniej

⁹³ Badanie aktywności ekonomicznej ludności przeprowadzane jest w okresach kwartalnych. Tym samym sezonowe zmiany liczby pracujących w rolnictwie mogą być analizowane tylko w okresach trzymiesięcznych.

zaznaczająca się peryferyzacja niektórych obszarów będzie skutkowała utrwalaniem się ograniczenia dostępu do pozarolniczego rynku pracy mieszkańców tych obszarów⁹⁴. Przeciwdziałanie tym tendencjom wymaga intensywnych działań inwestycyjnych w rozwój infrastruktury technicznej i uaktywnienia przedsięwzięć stymulujących wzrost miejsc pracy na tych terenach.

Bardzo ważna jest sieć dróg. Chociaż gęstość dróg zamiescowych, szczególnie gminnych w Polsce nie odbiega znacząco od przeciętnego poziomu europejskiego, to jednak wymagają one dalszych istotnych modernizacji i dostosowania do standardów unijnych. Trzeba tu także zauważyć, że w Polsce struktura osiedleńcza jest relatywnie bardziej rozproszona niż w większości krajów UE, co wymaga większego wysiłku inwestycyjnego w zakresie infrastruktury drogowej. Poprawa sieci dróg wpłynęła na poprawę dostępności czasowej do placówek medycznych, ale nadal czas dotarcia jest relatywnie długi. W ostatnich latach dużą rolę odgrywał rozwój telemedycyny, który w przyszłości może poprawić dostęp do specjalistycznej opieki na obszarach wiejskich. Czas pandemii COVID-19 pokazał jak ważny jest system e-porad czy też funkcjonowanie e-recept. Spodziewać się można, że dalsze działania w obszarze usług e-zdrowia i upowszechnienie nowoczesnych technologii w medycynie stanowiąc będą nie tylko odpowiedź na ograniczenia wynikające z potencjalnych sytuacji kryzysowych, ale także będą wynikać z dążenia do zapewnienia lepszego dostępu do opieki zdrowotnej zwłaszcza na obszarach peryferyjnych.

Obok infrastruktury drogowej kluczową rolę dla zmniejszania wykluczenia wsi i jej mieszkańców odgrywa infrastruktura komunikacyjna. Bez sieci kolejowej i transportu drogowego zarówno procesy konwergencyjne jak i atrakcyjność terenów miejskich jako miejsca do życia będą ograniczone. Miasta charakteryzują się dobrą siecią miejskiej komunikacji, z której korzystanie jest często dotowane przez urzędy miejskie. Metropolie podpisują umowy z miastami satelickimi na utrzymanie taboru i rabaty na bilety okresowe. Zmniejszenie wykluczenia komunikacyjnego jest zadaniem zarówno na samorządów jak i administracji centralnej.

⁹⁴ Karwat-Woźniak B. (2022). *Przeobrażenia w aktywności ...*, op. cit.

5.4. Analiza SWOT wiejskiego rynku pracy

Tabela 5.5. Analiza SWOT wiejskiego rynku pracy

Silne strony	Słabe strony
✓ Duża liczba mieszkańców i miejscowości wiejskich. ✓ Korzystana struktura demograficzna ludności wiejskiej. ✓ Relatywnie niewielkie bezrobocie i wysoki poziom zatrudnienia w odniesieniu do średniej w krajach UE. ✓ Relatywnie niskie koszty utrzymania. ✓ Proces konwergencji, w tym stała poprawa standardu życia. ✓ Wzrost poziomu wykształcenia oraz kwalifikacji mieszkańców wsi. ✓ Rozwój przedsiębiorczości, wzrost liczby firm zlokalizowanych na obszarach wiejskich. –Zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie. ✓ Rosnące wynagrodzenie, zmniejszenie różnic między zarobkami ludności wiejskiej i miejskiej. ✓ Zmniejszenie sezonowości zatrudnienia. ✓ Dywersyfikacja aktywności zawodowej. ✓ Zmniejszenie bierności zawodowej. ✓ Walory środowiskowe i krajobrazowe. ✓ Warunki do pozyskiwania naturalnych źródeł energii. ✓ Warunki do tworzenia pozarolniczych miejsc pracy.	➤ Niekorzystne procesy demograficzne. ➤ Wyludnianie się i marginalizacja ekonomiczna wsi peryferyjnych względem dużych ośrodków miejskich. ➤ Wyższa bierność zawodowa wśród mieszkańców wsi niż w mieście, w szczególności wśród wiejskiej ludności bezrolnej. ➤ Większe bezrobocie rejestrowane i jawne w grupie ludności wiejskiej niż miejskiej. ➤ Duże, niewykorzystane zasoby pracy w rolnictwie, tj. bezrobocie ukryte. ➤ Spadek poziomu dochodów z gospodarstwa rolnego. ➤ Niższe dochody (i emerytury) na wsi niż w mieście. ➤ Wyższa liczba pracujących w rolnictwie niż średnio w UE oraz w porównaniu do większości krajów członkowskich. ➤ Znaczne różnice regionalne w rozwoju gospodarczym wsi. Lokalność nierolniczego rynku pracy. Duże oddalenie miejsc pracy od miejsca zamieszkania. ➤ Sezonowość zatrudnienia, większa na wsi niż w mieście. ➤ Utrzymujące się różnice w zatrudnieniu i bezrobociu ludności wiejskiej według związków z gospodarstwem rolnym. Gorsza sytuacja ludności bezrolnej na rynku pracy zwłaszcza w odniesieniu do ludności rolniczej. ➤ Gorszy niż w mieście dostęp do usług, edukacji i rekreacji oraz służby zdrowia. ➤ Braki infrastruktury technicznej i komunikacyjnej (wykluczenie komunikacyjne). ➤ Zbyt niska aktywność samorządu terytorialnego.

Szanse	Zagrożenia
✓ Rozwój gospodarczy obszarów wiejskich w oparciu o nowe modele biznesowe, np. biogospodarkę. ✓ Pozyskiwanie i wykorzystanie środków unijnych. Duże ich zróżnicowanie. ✓ Zwiększenie zapotrzebowania na usługi personalne. ✓ Relatywnie wysokie tempo wzrostu gospodarczego. ✓ Zmiany przepisów dotyczących polityki zatrudnienia (elastyczny czas pracy, zatrudnienie w niepełnym wymiarze godzin). ✓ Ułatwienia podatkowe dla osób z rodzin rolniczych podejmujących nierolniczą działalność na własny rachunek. ✓ Propagowanie przedsiębiorstw społecznych. ✓ Możliwość dywersyfikacji źródeł zarobkowania. ✓ Tworzenie nowych miejsc pracy w sektorach o wysokim popycie (agroturystyka, gospodarstwa opiekuńcze). ✓ Możliwy wzrost aktywności samorządu terytorialnego.	➤ Postępujący proces starzenia się społeczeństwa. ➤ Nasilenie procesu depopulacji na obszarach wiejskich. ➤ Możliwe spowolnienie i stagnacja gospodarcze, spowolnienie zatrudnienia ➤ Niestabilne prawo w kwestii funkcjonowanie firm, niesprzyjające ich rozwojowi (zwłaszcza MSP). ➤ Planowane zmiany we Wspólnej Polityce Rolnej – utrudnienia w dostępie do środków na rozwój obszarów wiejskich. ➤ Rozwój sztucznej inteligencji. ➤ Ograniczone możliwości dywersyfikacji dochodów. ➤ Niedobór wysokopłatnych miejsc pracy. ➤ Niższy poziom wykształcenia niż ludności miejskiej. ➤ Gentryfikacja wsi i brak integracji pomiędzy nowymi a starymi mieszkańcami wsi. ➤ Nadmierna migracja kobiet ze wsi do miasta. ➤ Utrata walorów środowiskowych i krajobrazowych na skutek nadmiernej urbanizacji. ➤ Recepcja wsi i zawodu rolnika (negatywna) i wynikającej z niej wykluczenie społeczne.

6. WNIOSKI I REKOMENDACJE

6.1. Kluczowe spostrzeżenia

Polska wieś stoi przed różnorodnymi wyzwaniami o charakterze egzogenicznym i endogenicznym. W grupie wyzwań implikowanych zewnętrznie należy wymienić megatrendy jak kryzys demograficzny, globalizacja gospodarki (w tym procesy akcesyjne do UE), procesy konwergencyjne, zjawiska dezagraryzacji i urbanizacji oraz gentryfikacji obszarów rustykalnych, a także przewidywany wzrost znaczenia różnorodnych zmian technologicznych. Wśród wyzwań o charakterze wewnętrznym należy podkreślić braki w rozwoju infrastruktury technicznej i wykluczenie komunikacyjne wsi, dostępność do usług, rozrywki i kultury oraz edukacji (zarówno w ujęciu kwalitatywnym jak i kwantytatywnym oraz w zakresie czasu dostępu), rozproszenie osadnicze, dostępność miejsc pracy, wykształcenie i bliskość metropolii. Jednocześnie przynajmniej część wyzwań ma dualny charakter, tj. może być jednocześnie traktowane jako szansa, którą jednak trzeba umiejętnie wykorzystać. Relatywnie duże rozproszenie osadnicze na wsi i związane z nim utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych może stymulować rozwój agroturystyki, urbanizacja obszarów wiejskich może tworzyć nowe miejsca pracy w usługach i zwiększać sprzedaż bezpośrednią produktów z gospodarstwa rolnego.

Wyzwania demograficzne, w tym starzenie się społeczeństwa jawią się jako kluczowe i implikujące kolejne wyzwania. Sytuacja demograficzna w Polsce stawia przed krajem szereg wyzwań społecznych i gospodarczych. Z jednej strony niezbędne są działania mające na celu opiekę nad rodzinami, zapewnienie wsparcia socjalnego rodzinom z dziećmi oraz stworzenie warunków do ich opieki. Z drugiej strony starzenie się społeczeństwa jest zjawiskiem nieodwracalnym i powszechnym, na które wpływa rozwój społeczeństwa (jego faza rozwojowa). Prognozy demograficzne dla Polski są niekorzystne; skala parametrów starzenia się społeczeństwa i kierunek ich zmian wskazują na pogłębianie się procesu starzenia. W związku z tym konieczne jest znalezienie rozwiązań łagodzących ten proces i jego społeczno-ekonomiczne konsekwencje. Niekorzystne procesy demograficzne obserwowane są z nieco mniejszym natężeniem na terenach

wiejskich niż miejskich. Daje to szansę na skuteczniejsze adresowanie działań, które mogą te procesy spowolnić, łagodząc przy tym ich niekorzystne skutki.

Wyzwania, z jakimi mierzy się i będzie musiał zmierzyć się rynek pracy na wsi, nie są wyizolowanymi zjawiskami o różnej etiologii, ale tworzą system naczyń połączonych. Zarówno ich struktura jak i istota mają na ogół charakter komplementarny i zależą od siebie nawzajem, implikując się jednocześnie. Z tego względu podejście do wyzwań na rynku pracy musi mieć holistyczny charakter i dotyczyć spektrum problemów. Powinno uwzględniać zarówno działania:

- A. o charakterze rozwojowym, w tym przede wszystkim infrastruktury i komunikacji, dostępu do edukacji, służby zdrowia oraz rozrywki i kultury, a także dywersyfikujące miejsca pracy;
- B. o charakterze społecznym jak integracja tradycyjnej społeczności wiejskiej ze społecznością mieszkającą na terenach wiejskich (niwelowanie gentryfikacji) i wspieranie lokalnych inicjatyw sąsiedzkich i biznesowych;
- C. o charakterze ekonomicznym jak dywersyfikacja rynku pracy czy wspieranie pionowej i poziomej organizacji produkcji rolno-spożywczej, walka z szarą strefą;
- D. o charakterze profilaktycznym, nakierowanym na niwelowanie niekorzystnych skutków demograficznych i różnic ekonomicznych między wsią a miastem (szkolenia podnoszące kwalifikacje zawodowe, szybki dostęp do infrastruktury społecznej).

Sprawna sieć komunikacji łączącej wsie i wieś z miastem usprawnia codzienność funkcjonowania poza największymi aglomeracjami od strony ekonomicznej (tani i efektywny dojazd do pracy) i społecznej (lepszy i większy dostęp do oferty usługowej, rozrywkowej i kulturalnej), zacierając jednocześnie część różnic i zmniejszając dysproporcje pomiędzy wsią a miastem w zakresie poziomu życia. Pożądanym kierunkiem działań jest również wzmacnianie mocnych stron wsi, z uwzględnieniem jej potencjału ludzkiego, społecznego, przyrodniczego, krajobrazowego i ekonomicznego.

Należy podkreślić, że w ostatnich latach obserwowano także pozytywne zmiany na rynku pracy na wsi, takie jak wzrost zatrudnienia, spadek bezrobocia i bierności zawodowej. W konsekwencji sytuacja mieszkańców wsi i miast na rynku pracy się upodobniła. Wskazuje to na poprawę racjonalności gospodarowania wiejskimi zasobami

pra-cy. Ta sytuacja jest czynnikiem sprawczym rozwoju obszarów wiejskich. Warto zauważyć, że w latach 2015–2022 tempo wzrostu liczby firm zlokalizowanych na terenach wiejskich było ponad dwukrotnie większe niż w mieście. W konsekwencji prawie co trzecia firma działająca w Polsce była położona na wsi. Jednak większość (ok. 81%) wiejskich firm to jednoosobowe działalności gospodarcze, a tylko 6,6% zatrudniających powyżej 1000 osób było zlokalizowanych na obszarach wiejskich. Ponadto wiejskie podmioty zatrudniające relatywnie dużą liczbę pracowników grupowały się wokół dużych aglomeracji. Tym samym nadal popyt na wiejskie zasoby pracy jest kreowany w głównej mierze przez ośrodki miejskie.

Trzeba podkreślić, że rynek pracy dostępny dla ludności wiejskiej jest bardzo zróżnicowany przestrzennie. Ta sytuacja wynika z różnego poziomu rozwoju gospodarczego poszczególnych terenów. Duże zróżnicowanie przestrzenne w dostępności do miejsc pracy powoduje, że ma on charakter lokalny. Ta sytuacja przyczynia się do przyspieszania procesów depopulacji, głównie terenów peryferyjnych w stosunku do ośrodków miejskich.

Z analizy aktywności zawodowej ludności wiejskiej wynika, że mimo zmniejszenia dystansu, nadal bierność zawodowa i bezrobocie było większe wśród mieszkańców wsi niż ludności miejskiej. Przeciętnie w 2024 roku stopa bezrobocia wg BAEL wyniosła wśród ludności wiejskiej 3,0%, a w mieście – 2,8. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w UP w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym na wsi wynosił 3,9%, a w mieście – 3,3%. Należy zaznaczyć, że w rzeczywistość bezrobocie na wsi jest większe, albowiem w rolnictwie nadal występuje duża skala niewykorzystanych zasobów pracy, tzw. bezrobocie ukryte (ok. 450 tys. osób), a w UP mogą się rejestrować osoby bezrolne lub pracujące w gospodarstwach rolnych do 2 ha przeliczeniowych. Zwiększenie mobilności zawodowej tej zbiorowości wymaga zmian prawnych, co nastąpiło w czerwcu 2025 roku oraz identyfikacji działań na rzecz dywersyfikacji aktywności zawodowej i wzrostu przedsiębiorczości na wsi, poprawy stanu infrastruktury technicznej (drogi, Internet) i społecznej (żłobki, przedszkola), czyli warunków sprzyjających powstawaniu nierolniczych miejsc pracy i przyspieszenia wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju wsi.

W analizowanym okresie zaszły dalsze zmiany w sektorowej strukturze zatrudnienia ludności wiejskiej. Postępował proces zmniejszania się znaczenia rolnictwa w kreowaniu miejsc pracy. W 2024 roku w sektorze rolnym pracowało 15,5% łącznej liczby

pracujących mieszkańców wsi, a w rolnictwie 14,0%. W 2019 roku analogiczne udziały wynosiły odpowiednio 20,7 i 18,8%. Te zmiany należy uznać za znaczące. Były rezultatem oddziaływania wielu różnorodnych czynników. Popyt i podaż na wiejskie zasoby pracy zwłaszcza ludności wiejskiej, zależy nie tylko od ogólnej sytuacji gospodarczej, lecz również warunków istniejących w rolnictwie (koncentracja środków produkcji, która skutkowałą spadkiem liczby gospodarstw, postęp rolniczy), stanu infrastruktury technicznej (zwłaszcza komunikacyjnej), ale również poziomu wykształcenia ludności, ich cech osobowości, innowacyjności i przedsiębiorczości. W przypadku wszystkich wymienionych uwarunkowań odnotowano wyraźny postęp, co wpłynęło na poprawę pozycji ludności wiejskiej na rynku pracy i zmniejszaniu się dysproporcji w tej płaszczyźnie pomiędzy mieszkańcami wsi i miast.

Utrzymanie tego trendu wiąże się z przyspieszeniem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Wiąże się to z koniecznością zaistnienia wielu czynników, w tym zwłaszcza z rozwojem przedsiębiorczości mieszkańców wsi, zwiększeniem aktywności władz lokalnych w tworzeniu warunków do lokowania firm na obszarach wiejskich. Ważne jest także przeciwdziałanie depopulacji, stabilne prawo gospodarcze i podatkowe oraz doradztwo spełniające wymagania współczesnego biznesu, a także dostosowanie się wykształcenia i umiejętności ludności wiejskiej do zmieniających się wymagań rynku pracy. Konieczny jest także kompleksowy rozwój nowoczesnej infrastruktury.

6.2. Priorytety działań

Działania powinny mieć dwuwektorowy charakter, tj. jednocześnie uwzględniać megatrendy i specyfikę lokalną. Ze względu na fakt, że wyzwania na rynku pracy na wsi są na ogół zintegrowane ze sobą, optymalnym podejściem byłoby zatem wypracowanie spójnego i całościowego podejścia. Niemniej jednak konieczna jest priorytetyzacja, która nie ma charakteru stricte sektorowego.

Jak wskazano, głównym wyzwaniem rynku pracy będzie starzenie się społeczeństwa. Zmiany demograficzne pociągają za sobą zmiany społeczne i ekonomiczne. Na te procesy należy nałożyć sieć specyficznych uwarunkowań, jakie charakteryzują obszary wiejskie: od struktury osiedleńczej, przez stan infrastruktury technicznej i społecznej,

po poziom wykształcenia, wysokość dochodów i popyt na pracę. Starzejąca się populacja na wsi będzie nie tylko generować w coraz bardziej ograniczonym zakresie podaż pracy (w rolnictwie i poza nim), ale także będzie wymagać dostępności do towarów i usług, które zaspokoją jej specyficzne potrzeby. Dotyczy to opieki zdrowotnej i usług opiekuńczych. Jednocześnie jednak, ze względu na mniejsze tempo niekorzystnych zmian demograficznych na wsi niż w mieście, wieś ma potencjał do rozwoju usług dla seniorów np. w formie gospodarstw opiekuńczych.

Spodziewać się można, że procesy zmian w wielkości populacji wiejskiej nadal będą zróżnicowane przestrzennie pod względem skali i charakteru zachodzących przeobrażeń, nie tylko na poziomie województw, ale również w ich obrębie. Ponadto coraz silniej będą zaznaczać się lokalne procesy depopulacyjne na terenach wiejskich, które zachodziły będą przede wszystkim na obszarach wiejskich, gdzie wielofunkcyjny rozwój wsi jest relatywnie mało zaawansowany, a rolnictwo ma relatywnie duże znaczenie. Należy spodziewać się również kontynuowania procesów konwergencyjnych, w efekcie których zmniejszać będą się nie tylko różnice w średnich zarobkach, ale także w stylu życia. Tempo konwergencji może być mniej dynamiczne niż w poprzednich latach ze względu na coraz większe wykorzystanie istniejących zasobów, przy dalszych, utrzymujących się jednocześnie różnicach dochodowych.

Kluczowym z punktu widzenia zahamowania niekorzystnych procesów demograficznym może okazać się zatrzymanie na wsi kobiet w wieku produkcyjnym. Jest to warunkiem utrzymania relatywnie korzystnej struktury płciowej i wiekowej społeczności wiejskiej. Ze względu na postępującą technicyzację produkcji rolnej znikają bariery płciowe dotyczące zakresu i charakteru prac kobiecych na wsi. Dlatego też ważne jest przygotowanie odpowiedniej oferty edukacyjnej dla kobiet chcących prowadzić gospodarstwo rolne. Z drugiej strony urbanizacja obszarów wiejskich pozwala na dywersyfikację źródeł dochodów i relatywnie łatwe znalezienie pracy poza rolnictwem, np. w usługach.

Konieczne są z jednej strony dalsze działania zwiększające kompetencje cyfrowe i informacyjne, z drugiej zaś dalszy rozwój narzędzi informatycznych i materiałów cyfrowych wspierających cyfryzację procesów kształcenia. Należy założyć, że rozwój różnorodnych kompetencji cyfrowych wszystkich grup społecznych, w tym osób starszych oraz

z niepełnosprawnościami, do poziomu zbliżonego z krajami przodującymi w tym obszarze umiejętności, będzie kluczowy na trzech poziomach:

1. w ramach edukacji i doskonalenia zawodowego;
2. z punktu widzenia zmieniającego się dynamicznie rynku pracy i możliwości adaptacyjnych do tych zmian (jak np. przekwalifikowanie);
3. dotyczącym ważnych i koniecznych uwarunkowań życia codziennego (np. zakupy, usługi bankowe, medyczne).

Konieczne jest wsparcie uczenia się i podnoszenia lub nabywania nowych kompetencji zawodowych, w tym szkoleń o charakterze technicznym (w zakresie obsługi maszyn i urządzeń rolniczych) oraz z zarządzania gospodarstwem rolniczym, a także w zakresie doradztwa zawodowego i biznesowego. Pozwoli to aktywizację zawodową kobiet i wykluczonych zawodowo grup, przyczyniając się do redukcji szarej strefy i ukrytego bezrobocia. To istotne także z punktu widzenia zmian struktury pracowników rolnych, w której rośnie udział pracowników bezrolnych (wzrost znaczenia pracy najemnej) przy spadku właścicieli gospodarstw.

Chociaż wskaźnik zatrudnienia osób starszych (w wieku 55–64 lata) w Polsce od wielu lat systematycznie rośnie, to jednak jest ciągle jednym z niższych wśród krajów UE. W odniesieniu do tej grupy wyzwaniem pozostaje nie tylko utrzymanie tych osób na rynku pracy, ale też i lepsze wykorzystanie ich doświadczenia. Rysuje się potrzeba wsparcia pracodawców w obszarze zarządzania wiekiem i kompetencjami pracowników (np. mentoring), jak również dostosowanie miejsc pracy do potrzeb osób starszych.

Wskazany wydają się również działania na kierowane na integrację tradycyjnych mieszkańców wsi z migrantami z miasta, którzy zawodowo związani są z miastem. Hamowałoby to gentryfikację i mogło przyczynić się do stworzenia nowej struktury społecznej terenów wiejskich. W efekcie, poprzez wytworzenie relacji sąsiedzkich, mogłoby stwarzać szansę dla rozwoju aktywności zawodowej i biznesowej.

Należy podkreślić, że odpowiednio sprofilowana oferta edukacyjna i porównywalny z miastem dostęp do placówek medycznych oraz oferty kulturalno-rozrywkowej (za sprawą rozwiązań infrastrukturalnych i komunikacyjnych) podnosi także atrakcyjność wsi jako miejsca do życia, co może ograniczać migrację ze wsi do miast i pozytywnie wpłynąć na tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości.

Oprócz wspierania procesów konwergencyjnych i w zakresie dywersyfikacji rynku pracy na terenach wiejskich kluczowymi wyzwaniami jawią się sezonowość pracy, szara strefa i ukryte bezrobocie. Zmniejszenie sezonowości pozwoli na stabilizację zatrudnienia, czyli de facto przyszłości, ułatwiając tym samym decyzję o pozostaniu na wsi i podnosząc atrakcyjność pracy w wsi. Wsparcie takiego procesu powinna być podnoszenie kwalifikacji zawodowych, które konieczne będzie także za sprawą oczekiwanego wzrostu technicyzacji środków produkcji i wykorzystania AI. Poprawa kwalifikacji zawodowych pozwoliłaby także aktywować biernych zawodowo i tym samym przyczyniła do spadku ukrytego bezrobocia. Poprawa wykształcenia to także wzrost świadomości pracownika i pracodawcy w zakresie kodeksu pracy i benefitów ekonomiczno-społecznych pracy rejestrowanej, co pozwoliłoby ograniczyć skalę zatrudnienia w szarej strefie. Szara strefa nie jest niekorzystna tylko dla budżetu państwa, ale także niewskazana dla samego pracownika, który pozbawiony jest świadczeń medycznych i nie nabierze praw do emerytury, pracując na czarno.

Chociaż ze względów środowiskowo-krajobrazowych wydawałoby się, że naturalnym kierunkiem dalszego rozwoju aktywności ekonomicznej dla wsi nadal mogłaby być agroturystyka. Jednak należy mieć na uwadze, że ilość obiektów corocznie maleje, a przygotowanie oferty dla gości nie jest łatwe. Wymaga wiedzy, działań oraz stworzenia odpowiedniego systemu promocji. Nie mniej ważna jest aktywność i kreatywność osób zajmujących się tą działalnością i ich współpraca. W celu na. Zorganizowania agroturystom czy też turystom wiejskim podczas jednego wyjazdu, pobytu w kilku obiektach z różnymi atrakcjami. Ważne jest także przełamanie sezonowości korzystania z obiektów i spersonalizowana oferta dotycząca określonych grup potencjalnych gości (seniorzy, młodzież, osoby o różnych dochodach, cudzoziemcy). Ważne wydaje się także np. zapewnienie dojazdu do obiektów osobom samotnym, nieposiadającym prawa jazdy czy też przygotowanie oferty dla relatywnie zamożniejszej grupy osób, które chętniej spędzają wolny czas za granicą czy też przygotowanie atrakcyjnej oferty dla gości z zagranicy. Z kolei ze względu na postępujący proces starzenia społeczeństwa kierunkiem mogą być gospodarstwa opiekuńcze, co zwłaszcza dla małych gospodarstw rolnych może stanowić dodatkowe źródło dochodów. Część gospodarstw (nie tylko agroturystycznych) ma potencjał do przygotowania oferty w ramach tzw. zielonej szkoły, tworząc różnego typu zagrody edukacyjne i ścieżki tematyczne, z wykorzystaniem walorów

środowiska naturalnego i infrastruktury gospodarstwa oraz inwentarza żywego. W tym zakresie stymulantem były szkolenia przekazujące know-how tego typu rozwiązań biznesowych. Pozwoliłoby to na dywersyfikację źródeł dochodu gospodarstw rolnych, a w niektórych przypadkach na przebranżowienie i specjalizację w usługowo-edukacyjnym sektorze.

Istotnym elementem stymulującym rozwój ekonomiczny jest także integracja biznesowa podmiotów, zwłaszcza w struktury o pionowym charakterze. Wpisuje się to w promowaną przez UE strategię od „Od pola do stołu”, która ma wzmacniać pozycję rolnika w łańcuchu dostaw i pozwalać zarabiać także na produktach o większej wartości dodanej. Tego typu rozwiązaniami są spółdzielnie rolnicze, ale integracja pionowa (pozwalająca czerpać zyski także z produktów bardziej przetworzonych o większej wartości dodanej) i pozioma (pozwalająca osiągnąć efekt skali) nie musi mieć wyłącznie towarowy charakter, może być także stricte lokalna i związana ze sprzedażą bezpośrednią. W tym zakresie stymulantem byłyby szkolenia przekazujące know-how tego typu rozwiązań biznesowych.

Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców wsi, w dużej mierze jest możliwy przy wsparciu lokalnych władz, które kreują politykę na szczeblu lokalnym i poprzez odpowiednią działalność inwestycyjną tworzącą warunki do rozwoju przedsiębiorczości i tworzenia przyjaznych warunków życia. Tym samym wspierają wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

Konieczne są dalsze inwestycje w infrastrukturę techniczną: sieć dróg, w tym kolejowych, wodociągi i systemu kanalizacji, sieć gazowniczą, przy jednoczesnym wspieraniu OZE (zwłaszcza fotowoltaiki przydomowej). Pozwoli to na zmniejszenie różnic w dostępie do usług, edukacji i rynku pracy pomiędzy wsią a miastem, podnosząc atrakcyjność terenów rustykalnych jako miejsca do życia.

Istotną dywergencją między wsią a miastem jest dostęp do relatywnie taniej i niezawodnej komunikacji aglomeracyjnej. Brak transportu publicznego podnosi zarówno ekonomiczną jak i formalno-techniczną barierę dostępu do rynku pracy. Rozbudowana sieć dróg wymaga jeszcze prawa jazdy i samochodu, transport publiczny wymaga tylko biletu. Celem samorządów i władzy centralnej powinna być nie tylko rozbudowa dróg, ale także wsparcie transportu publicznego, np. w formie dotacji do biletów i porozumienia gmin w tym zakresie. To o tyle istotny kierunek, o ile gęstość dróg zamiejscowych,

szczególnie gminnych w Polsce nie odbiega znacząco od przeciętnego poziomu europejskiego. Wymagają one jednak dalszych istotnych modernizacji i dostosowania do standardów unijnych. Dalszy rozwój sieci tych dróg, może być ważnym czynnikiem wspierającym konkurencyjność obszarów wiejskich, poprzez wspieranie i kreowanie ich wewnętrznych potencjałów.

Dalsze inwestycje w sieć dróg i rozwój komunikacji publicznej powinny być korzystne z punktu widzenia mobilności społecznej i aktywnego poszukiwania pracy.

Rozwój sieci dróg i komunikacji publicznej wydaje się konieczny także z powodów demograficznych. Starzejące się społeczeństwo będzie wymagać szybkiego dostępu do usług medycznych, po przekroczeniu pewnego wieku seniorzy nie powinni prowadzić także samochodu ze względów bezpieczeństwa.

6.3. Syntetyczne rekomendacje

Instytucje pracy mają ograniczony wpływ na poziom zatrudnienia, które jest przede wszystkim wynikiem uwarunkowań rynkowo-gospodarczych, a także legislacyjnych. Co do zasady instytucje pracy nie kreują miejsc pracy, mogą być za to łącznikiem pomiędzy podażą zasobów pracy a popytem na nie. Dlatego też działania instytucji pracy mają na ogół charakter aktywizacyjny i wspierający.

Poprawa efektywności działań instytucji pracy w ramach zastanego ładu społeczno-polityczno-gospodarczego w zakresie zawodowej aktywizacji społecznej i ograniczenia bezrobocia może wymagać intensyfikacji już działających rozwiązań i wprowadzenia nowych form aktywizacji. Takimi działaniami mogą być:

- A. koordynacji działań różnych jednostek na różnych poziomach administracyjnych, a także różnych jednostek administracji z organizacjami społecznymi lub branżowymi;
- B. zmiany strategii komunikacji i częstotliwości komunikacji zarówno kierowanej do osób bezrobotnych, jak i do pracodawców;
- C. kampania społeczna.

Ad. A. Wskazany wydaje się wieloaspektowa współpraca różnego typu jednostek samorządowych i państwowych. Przykładem takich działań może być koordynacja

działań między powiatowymi urzędami pracy a lokalnymi Ośrodkami Pomocy Społecznej (GOSP/MOSP) i urzędami gminnymi. Taka współpraca mogłaby także dotyczyć także UP i Ośrodków Doradztwa Rolniczego (na każdym poziomie) oraz lokalnych grup o różnym stopniu formalności, jak kościoły czy organizacje producenckie. Wskazane podmioty mają lub mogą mieć wiedzę o potrzebach na lokalnym rynku pracy (zarówno po stronie popytowej jak i podażowej), a wymiana know-how z rzędami pracy mogłaby podnieść skuteczność tych ostatnich. Mogłoby to pozwolić na lepszą identyfikację lokalnej specyfiki wyzwań i umożliwić efekt synergii oraz mogło prowadzić do bardziej efektywnego wykorzystania krajowych i unijnych środków jak PROW.

Ad. B. Instytucje pracy powinny przyjąć operacyjne strategie dostosowane do lokalnych uwarunkowań. Takie strategie powinny identyfikować lokalne wyzwania rynku pracy i wskazywać konkretne działania, które będą im przeciwdziałać. Taki dokument powinien 1. mieć techniczno-zadaniowy charakter, tzn. nakierowany na konkretny problem i jego konkretne rozwiązanie; 2. powinien identyfikować popyt na pracę i jej podaż w danym regionie. W praktyce może to oznaczać nie tylko udostępnianie ofert pracy na stronie www i w siedzibie UP, ale także stworzenie lokalnego profilu rynku pracy. Taki profil powinien mieć wymiar A. biznesowy (np. dominujące branże), co mogłoby lepiej orientować się osobom bezrobotnym szukającym pracy lub pracującym, którzy chcą ją zmienić, w potencjał lokalnego rynku pracy; B. pracowniczy, co pozwoliłoby także na bardziej celowe dostosowanie innych instrumentów aktywizacji zawodowej (np. szkoleń skierowanych do konkretnej grupy zawodowej, do konkretnej płci lub pewnego przedziału wiekowego). Rozwiązanie takie może również wspierać mobilność zawodową w kontekście wymiany tego typu informacji z pobliskimi urzędami pracy (z innych miejscowości), co mogłoby przyczynić się do znalezienia pracy (lub pracownika) w innej miejscowości (powiecie czy nawet województwie), a wsparciem dla tak podjętej pracy mogłyby być bonów zasiedleniowych czy zwrotu kosztów przejazdów i zakwaterowania. Takie rozpoznanie mogłoby także stanowić punkt wyjścia do przygotowania lepiej dopasowanej do potrzeb oferty kursowej dotyczącej zdobywania nowych kwalifikacji zawodowych.

Komunikacja powinna być kierowana do bezrobotnych i do pracodawców i być dostosowana do obu tych grup. Instytucje pracy powinny komunikować możliwości, tj. informować o formach wsparcia dla osób bez pracy, a także o benefitach dla

pracodawców, którzy zatrudniają zarejestrowanego bezrobotnego. Komunikacja powinna mieć wielokanałowy charakter. Wydaje się, że w dobie cyfryzacji aktywności (media społecznościowe, e-recepta, mObywatel) dostępność ofert pracy nie powinna ograniczać się do siedziby urzędu i jego strony www, mogłaby obejmować inne kanały: jak media społecznościowe (odpowiednio dobrane, np. X lub grupy na FB). UP mogłaby oferować listy mailingowe dla pracodawców i zarejestrowanych bezrobotnych o podaży pracy i popycie na nią (np. w formie raportów tygodniowych lub miesięcznych o nowych zarejestrowanych bezrobotnych wg zawodu i preferencji zawodu, a dla osób szukających pracy o ofertach pracy w podobnym układzie).

Kluczowa jest powtarzalność działań i ich wysoka częstotliwość. Wysoka aktywność działań może pozwolić na lepszą penetrację grup docelowych i umożliwić możliwe pełne zapoznanie obu grup z ofertą UP (w zakresie ofert pracy, szkoleń i innych form wsparcia), co z kolei powinno przełożyć na wzrost efektywności podjętych działań.

Obok targów pracy oferta UP dla pracodawców i pracobiorców powinna być komunikowana także w szkołach, zwłaszcza na końcu okresu nauki w SP, także na wyższym poziomie (licea, ale także technika i szkoły zawodowe). Działania UP powinny być skoordynowane z ofertą OHP (o ile taki podmiot funkcjonuje w rejonie, ale za sprawą bonów zasiedleniowych czy zwrotu kosztów przejazdów i zakwaterowania możliwa jest aktywizacja trudnej młodzieży także z dala od miejsca zamieszkania). Oferta UP powinna pojawiać się także na targach branżowo-biznesowych i pokazywać benefity z zatrudniania zarejestrowanych bezrobotnych.

Dobrym rozwiązaniem mogą okazać się dyżury doradców zawodowych w lokalnych punktach administracyjno-szkolnych, tj. w gminach, sołectwach i szkołach. To praktyka na pograniczy streetworkingu, która mogłaby pozwolić na pełniejszą ekspozycję oferty UP i lepszą penetrację grupy docelowej.

Ad. C. Wskazany wydaje się rozważnie przygotowania kampanii społecznej skierowanej do obu grup docelowych (pracodawców i pracobiorców), która nie stygmatyzowałaby osób bezrobotnych, ale pokazywała realne możliwości wyjścia z bezrobocia i benefity płynące z posiadania pracy i świadczenia jej. Działanie wymagałoby konsultacji z socjologami, psychologami i piarowcami. Działanie to miałoby na celu wzrost świadomości o potrzebach i wyzwaniach rynku pracy oraz zmianę postaw przede wszystkim biernych pracobiorców. Działania o podobnym charakterze mogą być jednak

podejmowane w mikroskali przez pracowników urzędów pracy, którzy aktywniej (częściej, nowymi kanałami) pracowaliby w terenie (streetworking).

Należy podkreślić, że ze względu na omówiony charakter wyzwań rynku pracy na wsi, tj. strukturalny zwłaszcza w zakresie barier infrastrukturalnych i komunikacyjnych, ekonomiczny przede wszystkim w zakresie niższych dochodów i wyższej stopy bezrobocia niż w mieście, edukacyjny głównie w przypadku niższego poziomu wykształcenia na wsi niż w mieście, a także demograficzny (zwłaszcza starzenie się populacji), skuteczność zaproponowanych wyżej rozwiązań może zależeć od skoordynowanej i skutecznej odpowiedzi na te wyzwania. Rola i charakter instytucji pracy sprawiają również, że takie podmioty mają *per se* ograniczone możliwości oddziaływania na zmiany na rynku pracy. Dlatego też sensownym w kontekście skuteczności wydają się działania optymalizujące i intensyfikujące istniejące procedury i rozwiązania przy dostosowaniu ich do zmieniających się warunków (jak cyfryzacja), wskazanym jest także większa personalizacja (identyfikacja lokalnych wyzwań) i zadaniowość nakierowana na konkretne rozwiązanie, a także dążenie do uzyskania efektu synergii wynikającej z koordynacji działań jednostek różnego typu, których działania mogą być komplementarne.

BIBLIOGRAFIA

- BISNES INSIDER (grudzień 2024). Bezrobocie w Polsce rośnie. GUS publikuje najnowsze dane, <https://businessinsider.com.pl/praca/bezrobocie-w-polsce-rosnie-glowny-urzad-statystyczny-publikuje-najnowsze-dane/4xmhgrn>. Chmielewska B. (2004). Źródła nierówności społecznych, *Studia i Monografie*, nr 122, IERiGŻ-PIB.
- Chmielewska B. (2013). Ekonomiczno-społeczna sytuacja gospodarstw domowych rolników po akcesji Polski do Unii Europejskiej. IERiGŻ-PIB, *Studia i Monografie* Nr 158, Warszawa, s. 88–98. ISSN 0239-7102; ISBN 978-83-7658-374-7.
- Chmielewska B. (2018). *Gospodarstwa opiekuńcze odpowiedzią na potrzebę społeczną. Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 54 (2/2018). DOI: 0.15584/nsawg.2018.2.16. 242–251 oraz R. Kamiński (2019). *Gospodarstwa opiekuńcze jako alternatywna ścieżka rozwoju gospodarstw agroturystycznych*. (109–125). Pobrane z: journals.pan.pl.
- Chmielewska B. i Zegar J.St. (2020). Poziom życia na wsi na tle kraju i Unii Europejskiej. Rozdział 6, s. 115–138 [w:] *Polska Wieś 2020. Raport o stanie wsi*. Redaktorzy naukowci: W. Poczta i A. Hałasiewicz. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA). Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa. ISBN 978-83-66470-34-7. doi: 10.7366/9788366470347.
- Chmielewska B. (2024). Uwarunkowania procesu migracji kobiet ze wsi do miast. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego. Kwartalnik*. 1/2024 (115). Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Poznaniu, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. ISSN 1232-3578; e-ISSN 2719-8901.
- Chmielewska B. i Zegar J.St. (2024). Źródła i rozdysponowanie dochodów mieszkańców wsi. Rozdział 4 [w:] redaktorzy naukowci: W. Poczta, A. Hałasiewicz: *Polska Wieś 2020. Raport o stanie wsi. 20 lat w Unii Europejskiej*. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA). Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 69–85. ISBN 978-83-67450-84-3; doi: 10.7366/9788367450843.
- Chmielewska B. (2025). Przemiany ekonomiczne i społeczne na wsi. *Studia i Monografie* Nr 203, s. 9–154. Wydawnictwo IERiGŻ-PIB. ISSN: 0239-7102. ISBN 978-83-7658-992-3. ISBN 978-83-7658-993-0.

- Frenkel I. (2018). Ludność wiejska, [w:] J. Wilkin (red.) i I. Nurzyńska (red.) Polska wieś 2018. Raport o stanie wsi, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 25–64.
- GUS (2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025). Mały Rocznik Statystyczny Polski. Warszawa.
- GUS (2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025). Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa.
- GUS (2024). *Obszary wiejskie w Polsce w 2022 r.* Warszawa, Olsztyn.
- GUS (2024). *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024*, Warszawa, Gdańsk.
- GUS (2024). *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2024 r.* Warszawa, Szczecin.
- GUS (2025). *Apteki i punkty apteczne w 2024 r. (30.07.2025)*
- GUS (2024). Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2023 r. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-struktura-ludnosci-oraz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-w-2023-r-stand-w-dniu-31-12,6,36.html>
- GUS (2025). Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia. Warszawa. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc_stand_i_struktura_oraz_ruch_naturalny_w_przekroju_terytorialnym_na_31-12-2024.pdf
- GUS (2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025). Budżety gospodarstw domowych. Warszawa.
- GUS (2020) Rocznik Demograficzny s.426, Warszawa
- GUS (2024) Rocznik Demograficzny s.432, Warszawa
- GUS (2014). Prognoza ludności na lata 2014–2050. Studia i analizy statystyczne. Warszawa, GUS. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r,1,5.html>
- GUS (2019 a). *Kapitał ludzki w Polsce w latach 2014–2018. Analizy statystyczne. Praca zbiorowa pod kierunkiem J. Auksztol, M. Buńko.* Warszawa, Gdańsk: GUS. Urząd statystyczny w Gdańsku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-latach-2014-2018,8,7.html>

GUS (2023 a). Kapitał ludzki w Polsce w latach 2018–2022. Analizy statystyczne. Praca zbiorowa pod kierunkiem J. Auksztol. Urząd statystyczny w Gdańsku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-latach-2018-2022,8,9.html>

GUS (2023). Obszary wiejskie w 2022 roku. Zespół autorski pod kierunkiem M. Morze. GUS, Urząd Statystyczny w Olsztynie. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/obszary-wiejskie-w-polsce-w-2022-roku,2,6.html>

<https://agronews.com.pl/artykul/zagroda-edukacyjna-czyli-jak-dorobic-na-wsi/>

<https://dl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> dalsze trwanie życia

<https://halowies.pl/pieniadze/biznes-na-wsi/ile-pieniedzy-mozna-dostac-z-dotacji-na-agroturystyke-w-2024-2511819>

<https://i-rolnik.pl/agroturystyka-dofinansowanie-2024-2027-z-programu-leader/#:~:text=Agroturystyka%20mo%C5%BCe%20uzyska%C4%87%20wsparcie%20finansowe,wniosek%20o%20dofinansowanie%20do%20agroturystyki.>

<https://i-rolnik.pl/agroturystyka-dofinansowanie-2024-2027-z-programu-leader/#:~:text=Agroturystyka%20mo%C5%BCe%20uzyska%C4%87%20wsparcie%20finansowe,wniosek%20o%20dofinansowanie%20do%20agroturystyki.>

<https://muratordom.pl/prawo/finanse/agroturystyka-dofinansowanie-2024-jakie-dotacje-na-agroturystyke-2024-poznaj-inicjatywe-leader-oraz-dotacje-horeca-2024-aa-QyWm-g7T2-GngE.html#dofinansowanie-na-agroturystyke-2024-dotacje-parp-horeca-2024>

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/zdrowie/apteki-i-punkty-apteczne-w-2024-r-,15,9.html?pdf=1>

<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/gospodarstwa-opiekuncze>

<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/kampania-odpoczywaj-na-wsi>

<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/-leaderrozwoj-lokalny-kierowany-przez-spolalnosc-rlks>

<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/wytyczne-szczegolowe-w-zakresie-przyznawania-wypłaty-i-zwrotu-pomocy-finansowej-w-ramach-planu-strategicznego-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-20232027-dla-interwencji-i131-leaderrozwoj-lokalny-kierowany-przez-spolalnosc-rlks-komponent-wdrazanie-lsr>

<https://www.gov.pl/web/wprpo2020/plan-strategiczny-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-2023-2027-wersja-33>

<https://www.ksowplus.pl/rozwoj-obszarow-wiejskich/leader/-/rlks>

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2023-07-27/agroturystyka-dotacje-unijne-na-rozpoczecie-wlasnej-dzialalnosci-kto-moze-sie-o-nie-ubiegac/>

<https://www.topagrar.pl/articles/strefa-kobiet/dotacje-na-prowadzenie-agroturystyki-jakie-stawki-i-dla-kogo-2512027>

https://www.voyageside.com/poznaj-polska-agroturystyke-2025/?srl-tid=AfmBOoo6rVvkqL6I_VdyfhNwmM4US2eFo-l0zh9FAldvYNRycDrOGoy8

Karwat-Woźniak, B. (2022) Procesy depopulacyjne na obszarach wiejskich – implikacje dla rolnictwa. [W]: M. Wigier, W. Wrzaszcz (red. naukowa), Społeczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce w latach 2004–2030, Studia i Monografie, 196. IERiGŻ-PIB, s. 107–141.

Klassen, L.H., Paelinck, J.H.P. i Wagner, S. (1982). Systemy przestrzenne. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kołodziejczyk, D. i Chmielewska, B. (2022). Promowanie zatrudnienia, wzrostu, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa – cel szczegółowy 8. [w:] ekspertyza: Przygotowanie propozycji ukierunkowania interwencji inwestycyjnych Planu Strategicznego WPR, IERiGŻ-PIB, maszynopis.

Litwiński, J. (2003). Bezrobocie ukryte w indywidualnych gospodarstwach rolnych oraz na działkach. [w:] U. Sztanderska (kier. nauk.) Zasoby pracy w rolnictwie indywidualnym (s. 249-274), GUS, Warszawa.

Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, 2022 Umowa Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021–2027 w Polsce, Warszawa, 30 czerwca 2022
https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/109763/Umowa_Partnerstwa_na_lata_2021_2027.pdf

Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. (2022). Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020 – Umowa Partnerstwa Warszawa. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/14132/_Umowa__Partnerstwa_zmieniona_012016.pdf

- Ministerstwo Sportu i Turystyki (2023). Raport na temat podaży turystyki wiejskiej po pandemii COVID-19, Warszawa
- Stany M., Komorowski Ł. (2024). Przemiany ludnościowe na wsi, [w:] (red.) W. Poczta, A. Hałasiewicz, Polska wieś 2024. Raport o stanie wsi – 20 lat w Unii Europejskiej, Wyd. Naukowe, SCHOLAR, Warszawa, s. 49–68.
- Szukalski, P., (2025). <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-polska-z-najwiekszym-spadkiem-ludnosci-w-ue-skala-wieksza-ni,nld,22165986>
- Tsviatkova, D. i Wrzochalska, A. (2023). Opportunities for the revitalization of rural areas in Poland and Bulgaria after the war in Ukraine. In: Conference Proceedings – Innovative development of agricultural business and rural areas, 28–29.09.2023, Sofia (pp. 41–50). University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria. <https://doi.org/10.37075/idara.2023.04>
- Wilkin J. (2009). Wielofunkcyjność rolnictwa – konceptualizacja i operacjonalizacja zjawiska, Wieś i Rolnictwo, IRWiR PAN nr 15, Warszawa.
- Woś A. (2000). Rolnictwo polskie 1945-2000. Porównawcza analiza systemowa, IERiGŻ, Warszawa.
- Woś A. (2000). Tworzenie i podział dochodów rolniczych. Dochody transferowe, IERiGŻ, Warszawa.
- Wrzochalska, A. (2019). Health of rural residents as a determinant of the CAP implementation in Poland, [w:] Agricultural and Rural Development Priorities of Bulgaria and Poland in the new EU Financial Framework, zbornik dokladi ot Mezhdunarodna Bylgaro-Polska Nauchna Konferencja, 18–20 septemvri 2018, Instytut Ekonomiki Rolnictwa – Bułgarskiej Akademii Nauk Rolniczych, Sofia, druk Avangard Prima, s.44–46.
- Wrzochalska, A. (2019). red. nauk. Polaryzacja społeczna a stabilność ekonomiczna w procesach rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Seria Monografie Programu Wieloletniego 2015–2019, nr 96, IERiGŻ-PIB, Warszawa; Stany M., Komorowski Ł. (2024). Przemiany ludnościowe na wsi, [w:] (red.) W. Poczta, A. Hałasiewicz, Polska wieś 2024. Raport o stanie wsi – 20 lat w Unii Europejskiej, Wyd. Naukowe, SCHOLAR, Warszawa, s. 49–68.

- Wrzochalska, A. (2021). red. nauk. Wsparcie aktywności zawodowej kobiet z obszarów wiejskich, rozwoju gospodarstw młodych rolników oraz turystyki wiejskiej i agroturystyki. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Wrzochalska, A. (2022). Zmiany populacji wiejskiej z elementami prognozy oraz poziom wykształcenia ludności. [W]: M. Podstawka, (red. nauk.), A. Wrzochalska, (red. nauk.), Ocena sytuacji ekonomiczno-produkcyjnej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2021 roku w warunkach pandemii na tle lat poprzednich. IERiGŻ-PIB, s. 357–374.
- Wrzochalska, A. (2024). Sytuacja demograficzno-społeczna mieszkańców wsi u progu trzeciej dekady XXI wieku. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2'2024(116), Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Poznań, s. 5–22.
- Wrzochalska, A. i Karwat-Woźniak, B., (2024). Przemiany Strukturalne na wsi i w rolnictwie. 20 lat członkostwa Polski w UE, Studia i monografie, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Zegar J.St. (2000). Dochody ludności chłopskiej. Monografia, IERiGŻ, Warszawa

ANEKS

Tabela A.1. Ludność w miastach w latach 2019–2024

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
MIASTA OGÓŁEM							
Ludność w tys.	23033	22777	22624	22490	22377	22276	-757
KOBIETY							
Liczba w tys.	12119	11998	11924	11859	11804	11754	-365
Odsetek ludności	52,6	52,7	52,7	52,7	52,8	52,8	+0,2
MĘŻCZYŹNI							
Ogółem w tys.	10914	10780	10700	10631	10573	10522	-392

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Tabela A.2. Ważniejsze dane dotyczące ludności: ruch naturalny w latach 2019–2024 (na 1000 ludności)

Rok	Przyrost naturalny	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny	Urodzenia żywe	Zgony
	Wieś			Miasta		
2003	0,2	10,3	10,1	-0,7	8,5	9,2
2019	-0,1	10,1	10,2	-1,4	9,6	11,0
2020	-2,3	9,6	11,9	-3,8	9,1	12,9
2021	-3,9	9,0	12,9	-5,6	8,6	14,2
2022	-2,9	8,3	11,2	-4,5	7,9	12,3
2023	-2,6	7,5	10,1	-4,3	7,0	11,4
2024	-3,3	6,8	10,0	-4,8	6,6	11,4

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

**Tabela A.3. Ważniejsze dane dotyczące ludności: ruch naturalny i migracje
w latach 2019–2024 (w tys.)**

Rok	Bilans ludności						
	Ogółem	Przyrost naturalny			Saldo migracji		
		Przyrost naturalny	Urodzenia żywe	Zgony	Ogółem	Wewnętrznych	Zagranicznych
Wieś							
2019	29,7	-1,9	154,7	156,5	31,6	29,4	2,2
2020	6,3	-34,8	147,2	182,0	41,1	39,4	1,6
2021	-9,5	-59,7	137,2	196,9	50,2	49,3	0,9
2022	10,6	-43,4	126,6	170,0	54,0	53,3	0,7
2023	9,6	-39,2	114,3	153,5	48,8	46,8	2,0
2024	-5,1	-49,9	103,8	153,7	44,8	42,2	2,3
Miasta							
2019	-58,3	-32,9	220,3	253,2	-25,4	-29,4	4,0
2020	-123,8	-87,2	208,1	295,4	-36,6	-39,4	2,9
2021	-175,1	-128,3	194,3	322,6	-46,8	-49,2	2,5
2022	-152,0	-99,9	178,5	278,4	-52,1	-53,3	1,2
2023	-139,4	-97,4	158,1	255,5	-42,0	-46,8	4,8
2024	-142,3	-106,8	148,0	254,8	-35,5	-42,4	7,0

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

**Tabela A.4. Ludność w miastach w Polsce według ekonomicznych grup wiekowych
w latach 2019–2024**

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Zmiana 2019–2024
MIASTA OGÓŁEM							
Ludność w tys.	23033	22777	22624	22490	22377	22276	-757
Wiek produkcyjny w tys.	13542,2	13408,5	13218,5	13043,7	12901,6	12798,8	-743,4
Wiek produkcyjny w %	58,8	58,2	58,0	58,0	57,7	57,5	-1,3
mobilny	36,8	37,1	36,4	35,8	35,1	34,5	-2,3
niemobilny	22,0	21,1	22,0	22,2	22,6	23,0	-1,0
KOBIETY							
Liczba w tys.	12119	11998	11924	11859	11804	11754	-365
Odsetek ludności	52,6	52,7	52,7	52,7	52,8	52,8	+0,2
Wiek produkcyjny w tys.	6443,0	6399,7	6318,9	6247,6	6189,3	6148,1	-294,9
Wiek produkcyjny w %	53,2	53,3	53,0	52,7	52,4	52,3	-0,9
Odsetek ogółu ludności w wieku produkcyjnym	47,6	47,7	47,8	47,9	47,7	48,0	-0,4
MĘŻCZYŹNI							
Ogółem w tys.	10914	10780	10700	10631	10573	10522	-392
Wiek produkcyjny w tys.	7092,2	7009,5	6899,6	6796,1	6712,3	6650,7	-441,5
Wiek produkcyjny w %	65,1	65,0	64,5	63,9	63,5	63,2	-1,9

Źródło: Opracowano na podstawie danych z publikacji GUS: „Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym w 2024 r. Stan w dniu 31 grudnia”, GUS, Warszawa 2025 (i pozycji z lat wcześniejszych).

Tabela A.5. Wychowanie przedszkolne na wsi w roku szkolnym 2023/2024

organy prowadzące

Wieś	Placówki	Oddziały	Dzieci
Przedszkola	4398	15631	318949
w tym specjalne	39	114	588
Samorządu gminy	2775	10772	234819
Samorządu powiatu	19	51	245
Samorządu województwa	1	1	4
Jednostek administracji rządowej	2	7	136
Stowarzyszeń i organizacji społecznych	298	747	12191
Organizacji wyznaniowych	108	304	5887
Spółek prawa handlowego	145	529	9180
Osób fizycznych – pracodawców	835	2574	45602
Pozostałych	215	646	10885

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024.

Tabela A.6. Wychowanie przedszkolne w miastach w roku szkolnym 2023/2024

organy prowadzące

Miasto	Placówki	Oddziały	Dzieci
Przedszkola	9490	45157	909746
w tym specjalne	321	1610	7481
Samorządu gminy	2090	12900	297349
Samorządu powiatu	2492	13816	304354
Samorządu województwa	7	14	89
Stowarzyszeń i organizacji społecznych	245	1077	14509
Organizacji wyznaniowych	352	1317	25271
Spółek prawa handlowego	822	3424	58893
Osób fizycznych – pracodawców	2896	10394	172856
Pozostałych	586	2215	36425

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024.

**Tabela A.7. Szkoły ponadpodstawowe w miastach w roku szkolnym
2020/2021, 2022/2023 i 2023/2024**

Rok szkolny	szkoły	Oddziały w tys.	Uczniowie		
			ogółem w tys.	na 1 szkołę	na 1 oddział
branżowe szkoły I stopnia dla młodzieży					
2019/2020	1137	7,6	172,0	151	23
2020/2021	1449	9,4	188,4	130	20
2022/2023	1130	6,9	172,3	153	25
2021/2022	1126	7,8	182,6	162	23
2023/2024	1154	7,7	193,1	167	25
branżowe szkoły II stopnia dla młodzieży (publiczne)					
2020/2021	75	89	1,6	21	18
2021/2022	95	158	2,8	30	18
2022/2023	194	520	10,8	56	21
2023/2024	180	457	9,1	51	20
licea ogólnokształcące dla młodzieży					
2019/2020	2085	23,9	625,5	300	26
2020/2021	2077	23,9	626,0	301	26
2021/2022	2090	24,1	634,5	304	26
2022/2023	2154	26,3	706,0	328	27
2023/2024	2196	28,7	783,7	357	27
licea ogólnokształcące dla dorosłych					
2019/2020	1030	4,3	110,8	108	26
2020/2021	907	3,6	97,9	108	28
2021/2022	791	3,2	85,4		
2022/2023	725	3,0	84,9	117	29
2023/2024	684	3,3	95,3	139	29
technika dla młodzieży					
2019/2020	1639	24,6	606,8	370	25
2020/2021	1658	24,7	607,1	366	25
2021/2022	1618	24,6	615,3	380	25
2022/2023	1627	26,3	665,2	409	25
2023/2024	1633	28,1	706,2	433	25

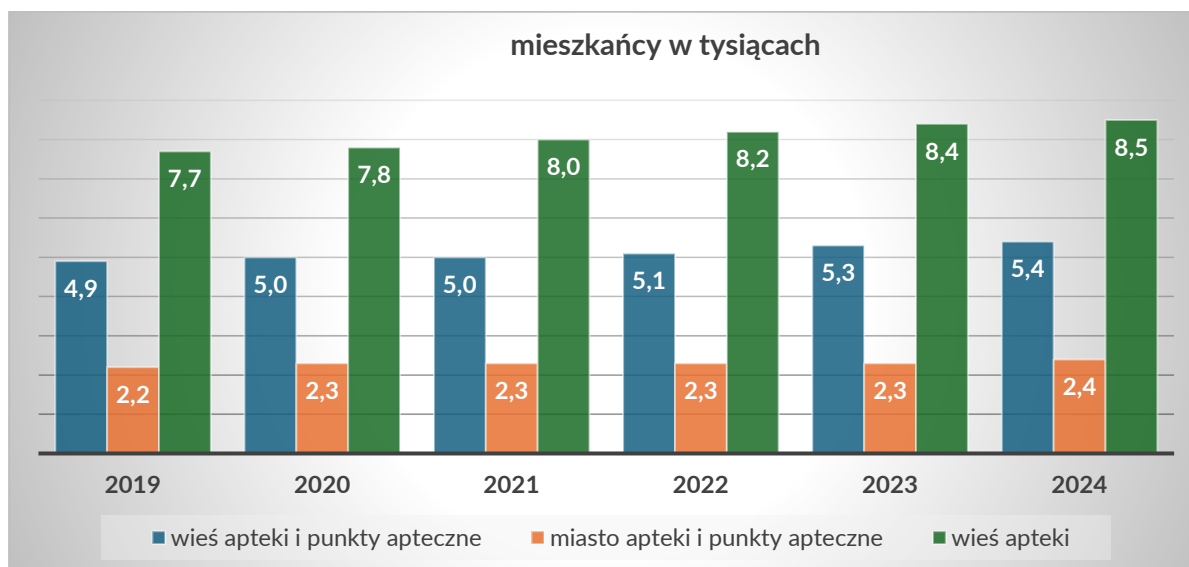
Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024 (oraz pozycji z lat wcześniejszych).

**Tabela A.8. Struktura nauczycieli na wsi i w miastach według stopni
awansu zawodowego w wybranych latach szkolnych**

Wyszczególnienie	ogółem	Stopień awansu zawodowego				
		dplomowany	mianowany	kontraktowy	stażysta	nieokreślony (w 2023+ stażysta i kontraktowy)
2019/2020						
Wieś	100,0	56,5	20,5	15,9	3,9	3,2
Miasto	100,0	55,8	18,5	16,0	4,0	5,7
2020/2021						
Wieś	100,0	56,6	20,5	15,8	3,9	3,2
Miasto	100,0	55,9	18,6	15,9	4,0	5,7
2021/2022						
Wieś	100,0	56,6	20,4	17,5	2,7	2,7
Miasto	100,0	55,6	18,6	17,6	2,8	5,4
2022/2023						
Wieś	100,0	57,3	19,6	23,2		
Miasto	100,0	56,6	18,0	25,5		
2023/2024						
Wieś	100,0	55,9	22,1	22,0		
Miasto	100,0	54,6	20,0	25,4		

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2023/2024”, GUS, Warszawa, Gdańsk 2024 (oraz pozycji z lat wcześniejszych).

Wykres A.1. Liczba ludności na aptekę i punkt apteczny w tys.

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Mały Rocznik Statystyczny Polski 2025”, GUS, Warszawa 2025 (oraz pozycji z lat wcześniejszych 2020, 2021, 2022, 2023, 2024)

Tabela A.9. Udzielone porady na 1 mieszkańca (w ciągu roku) w zakresie ochrony zdrowia na obszarach wiejskich i w miastach w latach 2019–2024

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Wieś						
Udzielone porady ogółem w tys.**	3,17	2,78	3,04	3,12	3,17	3,24
W tym w ramach praktyk lekarzy i lekarzy dentystów*	0,15	0,11	0,12	0,11	0,11	0,10
lekarskie	2,85	2,54	2,76	2,82	2,88	2,94
W tym specjalistyczne***	0,21	0,18	0,21	0,22	0,24	0,26
Stomatologiczne	0,32	0,24	0,28	0,29	0,30	0,30
Miasto						
Udzielone porady ogółem w tys.**	12,28	10,50	12,13	12,80	13,35	13,97
W tym w ramach praktyk lekarzy i lekarzy dentystów*	0,36	0,26	0,28	0,27	0,25	0,23
lekarskie	11,00	9,50	10,96	11,53	12,00	12,57
W tym specjalistyczne***	4,97	4,26	4,93	5,25	5,70	6,01
stomatologiczne	1,28	1,00	1,17	1,28	1,36	1,40

*Dane obejmują praktyki, w zakresie których podpisano kontrakt z NFZ

**Łącznie z poradami opłacanymi w przychodniach przez pacjentów

***Bez porad udzielonych w izbach przyjęć szpitali ogólnych

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Mały Rocznik Statystyczny Polski 2025”, GUS, Warszawa 2025 (oraz pozycji z lat wcześniejszych 2020, 2021, 2022, 2023, 2024).

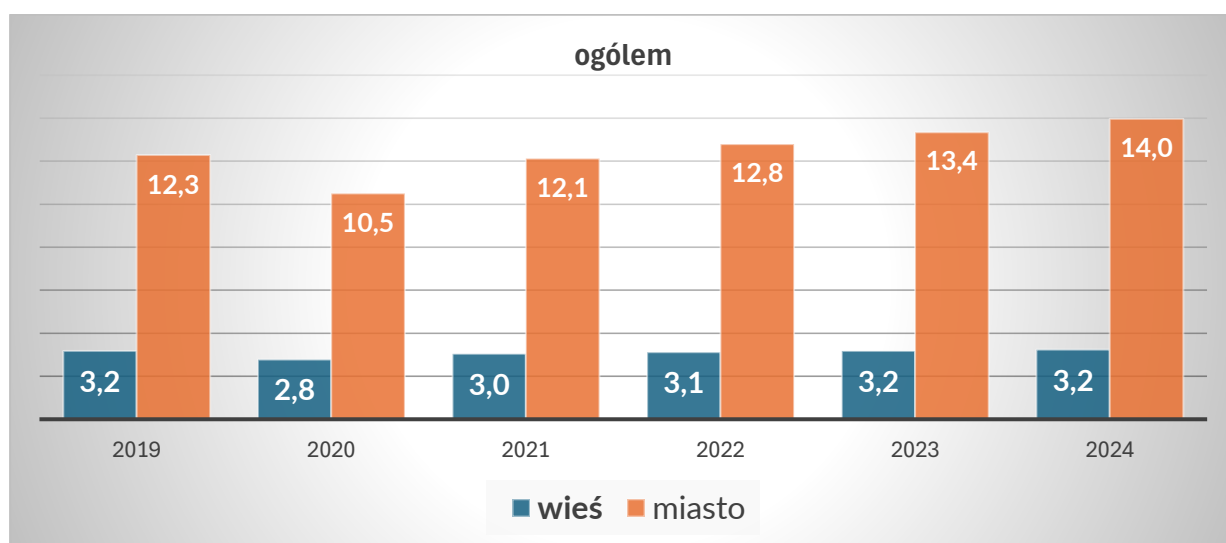
Tabela A.10. Zróżnicowanie wynagrodzenia kobiet i mężczyzn według grupy zawodów w latach 2018 i 2022

Wyszczególnienie	2018			2022			2018	2022
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety	Mężczyźni Kobiety	
	wynagrodzenie w zł						w %	
Ogółem	5004	5447	4543	7001	7558	6430	119,9	117,5
Przedstawiciele władz publicznych, wyższych urzędników, kierowników	9597	10918	8066	12572	14004	10897	135,4	128,5
Specjaliści	6093	7243	5449	8456	9944	7611	132,9	130,7
- nauk fizycznych, matematycznych i techniczn.	6582	7110	5298	8715	9426	7276	134,2	129,5
- do spraw zdrowia	6024	7874	5723	9348	11503	8991	134,2	127,9
- nauczania i wychowania	4891	5191	4805	6529	6970	6408	137,6	108,8
- do spraw ekonomicznych i zarządzania	6329	7290	5823	8444	9579	7872	108,0	121,7
- do spraw technologii informacyjno-komunikacyjnych	9144	9485	7606	12689	13227	10783	124,7	122,7
- z dziedziny prawa, dziedzin społecznych i kultury	7246	8257	6743	95155	10550	8989	122,4	117,4
Technicy i inny średni personel	4951	5682	4352	6904	7714	6267	125,2	123,1
- średni personel ds. biznesu i administracji	4960	5606	4648	7050	7814	6703	130,6	116,6
Pracownicy biurowi	4051	4206	3945	5519	5704	5390	120,6	105,8
Pracownicy usług i sprzedawcy	3130	3363	3014	4402	4749	4207	106,6	112,9
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	3400	3398	3409	4867	4810	5038	111,6	95,5
Robotnicy, przemysłowi i rzemieślnicy	4144	4306	3252	5467	5660	43,51	99,7	130,1
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	4105	4261	3484	5982	6291	4742	132,4	132,7
- kierowcy i operatorzy pojazdów	3845	3830	4246	6280	6282	6245	122,3	100,6
Pracownicy wykonujący prace proste	3002	3357	2778	4292	4737	4038	90,2	117,3

Uwaga: Wybrano lata 2018 i 2022 względu na dostępność porównywalnych danych statystycznych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS. Rocznik Statystyczny RP 2020. Warszawa, s. 277; GUS. Rocznik Statystyczny RP 2024. Warszawa.

Wykres A.2. Porady medyczne na 1 mieszkańca

Źródło: Opracowano na podstawie publikacji GUS: „Mały Rocznik Statystyczny Polski 2025”, GUS, Warszawa 2025 (oraz pozycji z lat wcześniejszych 2020, 2021, 2022, 2023, 2024)

**Tabela A.11. Zatrudnieni według wysokości wynagrodzenia brutto
za październik w 2018 roku oraz w 2022 roku z wyszczególnieniem:**

ogółem, kobiety, mężczyźni

Wyszczególnienie	2018	2022	2018	2022	2018	2022
	Struktura zatrudnienia w zależności od wielkości wynagrodzenia, gdy odsetek:					
	kobiet i mężczyzn był zbliżony		kobiet był większy niż mężczyzn		kobiet był mniejszy niż mężczyzn	
grupy wysokości wynagrodzenia w zł	2001–2500; 4003–5003	2800 i mniej; 5601–8401	2501–4003	3500–5601	5003–14010 i więcej	8401–19603 i więcej
ogółem	34,0	42,8	32,0	35,1	34,0	22,1
kobiety	34,1	29,2	37,2	40,1	28,7	30,7
mężczyźni	33,7	43,2	27,1	30,4	39,2	26,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Rocznik Statystyczny RP 2020, GUS, Warszawa, s. 278–279 oraz Rocznik Statystyczny RP 2024, GUS, Warszawa, s. 260–261.

Wydawca: Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej
Państwowy Instytut Badawczy

ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa

tel. (22) 505 45 18

e-mail: ierigz@ierigz.waw.pl